

Medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk i presseetikk og praksis

*En analyse av spenningsforholdet mellom pressens informasjonsrett,
personvern og faren for imiterende atferd i selvmordspunktet i Vær Varsom-
plakaten og klagesaker i Pressens Faglige Utvalg fra 1936 til i dag.*

Liv Iren Hognestad

Masteroppgave i journalistikk

Universitetet i Oslo

Institutt for medier og kommunikasjon

13. mai 2007

*Å leva, det er å elska
det beste di sjel fekk nå;
å leva, det er i arbeid
mot rikare mål å trå.*

*Å leva, det er i livet
å finna det største verd;
å leva, det er å vinna
til sanning i all si ferd.*

*Å leva, det er å leggja
all urett og lygn i grav;
å leva, det er som havet
å spegla Guds himmel av.*

Anders Vassbotten 1892

SAMMENDRAG

Oppgaven fokuserer på spenningsforholdet mellom pressens informasjonsrett, personvernet og faren for imiterende atferd fra 1936 og fram til i dag i forhold til selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten og klagesaker til Pressens Faglige Utvalg.

Den gradvise, forsiktige liberaliseringen av selvmordspunktet skyldes økt forståelse for pressens informasjonsrett og at tabuet knyttet til selvmord svekkes. Personvernet er hele tiden viktig, og det er først ved den siste revisjonen at faren for imiterende atferd kommer eksplisitt til uttrykk. Det er en innstramming i forhold til tidligere.

Også i klagesakene kan det spores en økende åpenhet, men først fra midten av 70-tallet. Inntil da har både klagerne, mediene og utvalget i stor grad plassert medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk utenfor pressens oppgaver. Hensynet til personvernet veier tungt også i dag, og utvalget og mediene mener kun et fåtall personer må tåle identifisering. PFU godtar systemkritikk, men reagerer hvis utenforstående får skylden for selvmord.

Hensynet til imiterende atferd med dagens ordlyd er problematisk både for mediene og utvalget. Selvmordspunktet bør endres for en bedre tilpasning mellom pressens informasjonsrett og faren for imiterende atferd.

SUMMARY

The paper focuses on the interrelation between the medias' right to publish, people's right to privacy and the danger of imitation regarding media coverage of suicide and suicide attempts from 1936 and up until today both in media ethics and in media practice in terms of complaints to the Norwegian press council, PFU.

The gradual, cautious liberalisation in media ethics is due to a diminishing taboo and an increased understanding for the medias' right to publish. The right to privacy is important throughout the whole period, and it is only after the last revision of the media ethics in 2006 that the danger of imitation is mentioned. In this manner, today's ethic is stricter than before.

It is possible to trace an increasing openness regarding the complaints to the press council, but only after the mid-70s. Up until then the people that complain, the media and PFU place coverage of suicide and suicide attempts outside of the medias' duties. The right to privacy is still important, and the media and the press council think only a few persons need to be identified. PFU don't accept placing of guilt unless it's related to a public institution.

The media ethics' concern with the danger of imitation causes problems both for the media and the press council. The media ethics should be revised again for a better adaptation.

FORORD

En dag fikk jeg vite at en bekjent av meg hadde forsøkt å ta sitt eget liv. Det var ikke første gangen heller. Hadde noen fortalt meg i forveien at dette kom til å skje, ville jeg avfeid det hele som fullstendig urealistisk. Alt var liksom som det skulle være. Iallfall på utsiden.

Det fikk meg til å tenke. Flere historier dukket opp. Samtidig skulle jeg bestemme meg for hva jeg ville jobbe med i masteroppgaven min i et helt år. Det måtte være noe meningsfylt, og de første brikkene begynte å falle på plass. Jeg ville se på medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk.

Nå er punktum satt. Jeg vil takke alle som har hjulpet på veien, både faglig, økonomisk og ellers. En spesiell takk til Sigurd Allern, som har vært veileder (V-05/H-05/H-06/V-07), Mediehøgskolen som har lagt til rette for at jeg kan komme i mål med oppgaven. Medielegatet og Familie & Medier for stipend og Kjell Børringbo i Norsk Presseforbund for uvurderlig hjelp. Listen over andre bidragsytere er for lang til å ta med her, men de skal ha takk, alle sammen. Til syvende og sist er det imidlertid undertegnede som må stå ansvarlig for arbeidet, resultatene og eventuelle feil i oppgaven.

Liv Iren Hognestad

Kristiansand, 13. mai 2007

1. INNLEDNING	- 8 -
1.1. Valg av tema	- 8 -
1.2. Presentasjon av problemstilling	- 9 -
1.3. Sentrale begreper	- 10 -
1.4. Eget ståsted	- 12 -
1.5. Oppgavens struktur	- 12 -
2. TEORETISK DRØFTING OG HISTORISK RAMMEVERK	- 13 -
2.1. Pressens samfunnsrolle	- 13 -
2.2. Presseetikk	- 15 -
2.3. Pressens informasjonsrett	- 18 -
2.4. Personvern	- 20 -
2.5. Imiterende atferd	- 24 -
2.6. Selvmord i et kulturhistorisk perspektiv	- 27 -
3. METODE	- 31 -
3.1. Valg av metode	- 31 -
3.2. Anonymisering	- 33 -
3.3. Tekstanalyse	- 34 -
3.4. Kvantitativ innholdsanalyse	- 34 -
3.5. Datainnsamling	- 35 -
3.5.1. Vær Varsom-plakaten	- 35 -
3.5.2. Klagesaker til Pressens Faglige Utvalg	- 35 -
4. TEKSTANALYSE AV SELVMORDSPUNKTET FRA 1936 TIL 2006	- 38 -
4.1. Vær Varsom-plakaten: Et historisk riss	- 38 -
4.2. Selvmordspunktet ved etableringen av Vær Varsom-plakaten i 1936	- 39 -
4.3. 1956: Den første revisjonen av selvmordspunktet	- 40 -
4.4. 1975: Den andre revisjonen av selvmordspunktet	- 42 -
4.5. Selvmordspunktet står uendret gjennom flere revisjoner	- 42 -
4.6. 2006: Den siste revisjonen av selvmordspunktet	- 44 -
4.7. 2006: Veileder for omtale av selvmord	- 47 -
4.8. Oppsummering	- 48 -

5. KVANTITATIV INNHOLDSANALYSE AV KLAGESAKENE	- 49 -
5.1. Pressens Faglige Utvalg: Et historisk riss	- 49 -
5.2. Innklagede saker	- 50 -
Tabell 1: Antall klagesaker per år	- 51 -
Tabell 2: Klagesaker fordelt på tiårsperioder.....	- 51 -
5.3. Klagerne.....	- 52 -
Tabell 3: Klagerens bakgrunn.....	- 52 -
5.4. Innklagede medier.....	- 53 -
Tabell 4: Klagesaker fordelt på medietyper.....	- 53 -
Tabell 5: Klagesaker fordelt på dekningsområde	- 53 -
Tabell 6: Klager fordelt på VG og Dagbladet.....	- 54 -
5.5. Sakenes utfall.....	- 55 -
Tabell 7: Klagesakenes utfall i utvalget.....	- 55 -
5.6. Generelle saker eller enkeltsaker.....	- 56 -
Tabell 8: Klager fordelt på enkeltsaker og generelle saker	- 56 -
5.7. Selvmord eller selvmordsforsøk.....	- 56 -
Tabell 9: Klager fordelt på selvmord og selvmordsforsøk	- 57 -
5.8. Offentlig eller privat person.....	- 57 -
5.9. Offentlig eller privat rom	- 58 -
Tabell 10: Klager fordelt på sted	- 59 -
5.10. Omtale av metode.....	- 60 -
Tabell 11: Klager der metode er omtalt	- 60 -
6. ARGUMENTASJONSANALYSE AV KLAGESAKENE FRA 1936 TIL 2005 ..	- 61 -
6.1. Perioden 1936 til 1965: Jaget i døden?	- 61 -
6.2. Perioden 1966 til 1975: Sterke tabuer	- 64 -
6.2.1. Oppsummering	- 66 -
6.3. Perioden 1976 til 1985: Vanskelig å bli klok.....	- 67 -
6.3.1. Oppsummering	- 74 -
6.4. Perioden 1986 til 1995: Tabuet svekkes	- 75 -
6.4.1. Oppsummering	- 82 -
6.5. Perioden 1996 til 2005: Tid for åpenhet	- 83 -
6.6. Oppsummering.....	- 97 -
7. ARGUMENTASJONSANALYSE AV KLAGESAKENE FRA 2006	- 98 -
7.1. Oppsummering.....	- 104 -
8. KONKLUSJON	- 105 -

9. LITTERATURLISTE	- 108 -
10. VEDLEGG	- 112 -
Vedlegg 1: Vær Varsom-plakaten fra 1936	- 112 -
Vedlegg 2: Vær Varsom-plakaten fra 1956	- 113 -
Vedlegg 3: Vær Varsom-plakaten fra 1975	- 115 -
Vedlegg 4: Vær Varsom-plakaten fra 2006	- 116 -
Vedlegg 5: Forslag fra Steinar Nielsen, distriktsredaktør i NRK Sørlandet	- 120 -
Vedlegg 6: E-post fra Thor Woje med innspill til Norsk Presseforbund	- 122 -
Vedlegg 7: Forslag fra Helgeland og Salten Journalistlag.....	- 123 -
Vedlegg 8: Veileder for omtale av selvmord	- 124 -
Vedlegg 9: Monsenkomiteens innstilling til endring av PFU i 1970	- 130 -
Vedlegg 10: Kronologisk saksoversikt.....	- 144 -
Vedlegg 11: Tabeller	- 146 -
Vedlegg 12: E-post fra Odd Raaum 26.3.2004.....	- 149 -
Vedlegg 13: Meldeskjema til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste	- 150 -
Vedlegg 14: Svar fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste	- 155 -
Vedlegg 15: Søknad til Riksarkivet om tilgang til PFU-arkivet.....	- 157 -

1. INNLEDNING

I dette kapitlet begrunner jeg valg av tema, presenterer problemstillingen, avklarer hvordan jeg forstår sentrale begreper og gjør kort rede for mitt eget ståsted. Til slutt gir jeg en oversikt over oppgavens struktur.

1.1. Valg av tema

Selv mord og selvmordsforsøk har lenge vært sterkt tabubelagt i Norge. Samtidig påpeker Lars Mehlum, professor i suicidologi, en økende åpenhet rundt selvmord de siste tiårene. Han mener selvmord er et av de største folkehelseproblemene i vår tid.¹ I 2004 ble det registrert 529 selvmord i Norge.² I tillegg kommer mørketall som anslås til et sted mellom 10 og 25 prosent.³ Det finnes ikke eksakte tall for antall selvmordsforsøk, men man antar at det er ti ganger mer utbredt, noe som tilsier rundt 6000 tilfeller i året her til lands.⁴

Sosiolog Kari Dyregrov har forsket på etterlatte etter brå død, også etter selvmord, og ser et økt ønske om åpenhet i forhold til familie, venner og kjente.⁵ Medieviser Odd Raaum mener på sin side at svært mange journalister har trodd at selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten har forbudt omtale av selvmord.⁶

Vær Varsom-plakaten har lagt sterke føringer mot omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Den er en sentral del av nyhetsmedienes felles etiske fundament, og er av den grunn viktig. Mens jeg har jobbet med oppgaven, har blant annet selvmordspunktet i plakaten blitt revidert. Norsk Presseforbund opprettet en egen kommisjon for å se på selvmordspunktet, og 1. januar 2006 trådte den nye formuleringen i kraft. Før het det at: ”Selvmord og selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales.”⁷ Paragrafen har stått uendret i over 30 år. Nå er den erstattet med følgende formulering: ”Vær varsom med omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger.”⁸

¹ Lars Mehlum: *Redaktøren har ordet* i Suicidologi nr. 1 (2003:2).

² Finn Gjertsen: *Tabell 1: Selvmord totalt og etter kjønn* i Selvmord i Norge, Norden og de baltiske land (2006).

³ Nils Retterstøl, Øivind Ekeberg og Lars Mehlum: *Selv mord – et personlig og samfunnsmessig problem* (2002:10).

⁴ Yngve Hammerlin og Georg Schelderup: *Når livet blir en byrde. Selvmordsforståelse og problemer ved forebygging* (1994:37).

⁵ Kari Dyregrov: *The loss of a child by suicide, SIDS, and accidents: Consequences, needs and provisions of help* (2003:30).

⁶ E-post fra Raaum 26.03.04 gjengitt med avsenders tillatelse. Vedlegg 12.

⁷ Norsk Presseforbund: *Vær Varsom-plakaten* (1975). Vedlegg 3.

⁸ Norsk Presseforbund: *Vær Varsom-plakaten* (2006). Vedlegg 4.

Medieforskerne Hege Lamark og Jan-Erik Andreassen har undersøkt medieomtale av selvmord i 2006 i en lang rekke medier i lys av endringen av selvmordspunktet, og funnene ble presentert på oppdragsgiver Norsk Journalistlags landsmøte i april 2007.⁹

I mai i år kom Reidun Kjelling Nybøs bok "Fra tabu til tema: selvmord i mediene". Kjelling Nybø var leder for kommisjonen som utredet selvmordspunktet, og hun har tidligere dekket en rekke selvmordssaker som journalist. I forbindelse med revisjonen av selvmordspunktet har hun på oppdrag for Norsk Presseforbund utarbeidet en veileder for omtale av selvmord. Den er publisert på presseforbundets nettsider.¹⁰

Medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk engasjerer mange. Formålet med denne oppgaven er å kartlegge spenningsforholdet mellom pressens informasjonsrett, personvernet og faren for imiterende atferd i selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten og klagesaker tilknyttet den i Pressens Faglige Utvalg (PFU) fra 1936 og fram til i dag.

Valg av tema skyldes delvis min egen interesse for presseetikk, historie og selvmordsproblematikk. Temaet er aktuelt for både journalister og medievitere, og samtidig kan oppgaven ha relevans for andre som på ulike måter har tilknytning til selvmord og selvmordsforsøk. Noe tilsvarende har heller ikke vært gjort i Norge tidligere.¹¹

1.2. Presentasjon av problemstilling

Problemstillingen min er todelt. Første del fokuserer på selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten. I del 2 er den presseetiske praksisen i form av klagesaker til PFU sentral. Del 1 danner et viktig bakteppe for del 2.

1. Hvordan har selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten utviklet seg fra 1936 og fram til i dag sett i lys av spenningsforholdet mellom pressens informasjonsrett, personvernet og faren for imiterende atferd?

2. Hvordan kommer dette spenningsforholdet til uttrykk i klagesaker til Pressens Faglige Utvalg om medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk i den samme tidsperioden?

For best å kunne svare på problemstillingen, gjør jeg følgende:

⁹ Hege Lamark og Jan-Erik Andreassen: *Selvord i forbifarten: En undersøkelse om norske mediers omtale av selvmord i 2006* (2007).

¹⁰ Reidun Kjelling Nybø: *Veileder for omtale av selvmord* (2006) Veilederen følger som vedlegg 8.

¹¹ Svensken Michael Westerlund begynte på doktorgradsavhandlingen *Det medierade självmordet. Dagtidningars framställningar om självmord under 100 år* om svenske aviser, men har endret prosjekt, og skal nå se på representasjon av selvmord på Internett i stedet.

1. Foretar en tekstanalyse av selvmordspunktet ved etableringen av Vær Varsom-plakaten og senere revisjoner.

2. Gjennomfører en kvantitativ innholdsanalyse av samtlige klagesaker i PFU-arkivet som omhandler selvmord og selvmordsforsøk på noen utvalgte områder som jeg anser som sentrale.

3. Foretar en argumentasjonsanalyse av klagesakene. Argumentasjonsanalysen følger to parallelle linjer; en tidslinje med utviklingen tiår for tiår, og en tematisk linje der jeg ser på utviklingen på bestemte områder gjennom hele perioden.

Andre relevante kilder trekkes inn som begrunnelse og kontekst i alle undersøkelsene. Selv om problemstillingen er deskriptiv, vil jeg foreta en kort, normativ drøfting i konklusjonen basert på funnene jeg gjør. Hensikten er å se om det er grunnlag for endring av selvmordspunktet, medienes praksis eller PFUs håndheving i 2007.

1.3. Sentrale begreper

Her vil jeg avklare hva jeg legger i sentrale begreper knyttet opp mot problemstillingen. Andre begreper blir forklart underveis.

Ture Schwebs og Helge Østbye definerer **massemedia** som: "...dei organisasjonane og den teknologien som produserer og spreier budskap slik at store grupper mottakarar tek imot same budskap på tilnærma same tid."¹² I mitt tilfelle har teknologien liten betydning. Det er organisasjonenes produksjon og spredning av budskap til et stort publikum som er sentralt, og da først og fremst nyhetsorganisasjoner. De som her er relevante, er trykt presse, radio, tv og nettpublikasjoner som er forpliktet på Vær Varsom-plakaten. Begrepene medier og presse brukes om hverandre, men tillegges samme betydning. *Medieomtale* forstår jeg som publiserte saker i ovennevnte massemedier både i form av tekst, lyd, foto og video.

I Cappelens leksikon er **selvmord** definert som "en forsettlig forvoldelse av egen død."¹³ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum definerer selvmord som "en villet egenskade som fører til døden."¹⁴ Begge definisjonene poengterer viljen til å dø, og det dødelige utfallet står sentralt. Den leksikalske definisjonen er ikke klar på at det er snakk om egenskade, noe som

¹² Ture Schwebs og Helge Østbye: *Media i samfunnet* (1995:23).

¹³ Cappelens leksikon, 1985-utgaven, s.v. "Selvmord".

¹⁴ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:13).

åpner for assistert selvmord og at andre ufrivillig blir involvert, men samtidig synliggjør den andre definisjonen selvmordspersonens aktive handlinger. Definisjonene er svært like, men jeg velger den siste, blant annet fordi den er mer umiddelbart forståelig.

Når *selvmordsforsøk* skal defineres, trengs det flere nyanser. Noen tilfeller av selvskading er rop om hjelp, mens det i andre tilfeller handler om et reelt ønske om å dø. Her forstår jeg selvmordsforsøk "...som en bevisst og villet handling som individet har foretatt for å skade seg selv, og som vedkommende ikke kunne være helt sikker på å overleve, men hvor skaden ikke har ført til døden. En, om enn vag, intensjon om å dø har vært til stede."¹⁵

Denne definisjonen fanger opp mange nyanser. Samtidig kan det stilles spørsmål ved hvor presist personen kan vurdere hvor grensen mellom overlevelse og død går.

Det finnes en rekke mer eller mindre presise termer for å beskrive retten til å innhente og formidle informasjon slik den er nedfelt i grunnlovens § 100 og framhevet i Vær Varsom-plakatens kapittel om pressens samfunnsrolle. Her benytter jeg begrepet *pressens informasjonsrett*. Pressens publisering har da utspring i en rett gitt av andre. I Norge beskyttes ytringsfriheten av grunnloven, en rett gitt av myndighetene. Siden vi lever i et demokratisk samfunn, kan retten også indirekte forstås som gitt av folket. Et annet begrep som også brukes, er pressens informasjonsplikt. Da knyttes pressens informasjonsoppgave i større grad til noe den er pålagt. Både myndighetene og folket kan forstås som oppdragsgivere her. Uansett fordrer begge at mediene har en viktig informasjonsoppgave. Grunnen til at jeg velger informasjonsrett, er at en rett gir større slingringsmonn enn en plikt. Plikten må du utføre, men du behøver ikke kreve din rett. Pressens informasjonsrett gir mediene valgmuligheter.

Personvern forklares i Cappelens leksikon som "...det vern lovgivningen gir mot frihets- eller integritetskrenkelser av fysisk eller annen art", og straffeloven med injurielovgivningen og vernet om privatlivets fred nevnes spesifikt.¹⁶ I tillegg vil jeg tilføye: "...det vern som kommer til uttrykk i Vær Varsom-plakaten". Personvernet i pressens egne etiske retningslinjer går nemlig på noen områder lenger enn lovgivningen.¹⁷ Skjalg Fremo viser til at pressen ofte praktiserer sterkere personvern enn domstolene i forbindelse med rettssaker.¹⁸ Andre ganger, gjerne i forbindelse med alvorlige saker, er det imidlertid motsatt.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Cappelens leksikon, 1985-utgaven, s.v. "Personvern".

¹⁷ Hans Andreas Ihlebæk påpekte ifølge Skjalg Fremo dette allerede i 1977 i boka "Lov og etikk i journalistikk". Skjalg Fremo: *Presseskikk* (1994:137).

¹⁸ Fremo (1994:247).

Et av momentene som trekkes fram i debatten rundt medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk, er *smitte-effekt*, frykt for at omtale av et selvmord skal utløse andre selvmord.¹⁹ Her velger jeg i stedet å bruke begrepet *imiterende atferd*.²⁰ Smittsomme sykdommer spres ofte gjennom luft eller kontakt, og kan ramme nokså vilkårlig. Imitasjon er derimot en form for sosial læring basert på etterligning. Det fordrer en aktiv part som eventuelt rammes.²¹

1.4. Eget ståsted

I arbeidet med oppgaven forsøker jeg etter beste evne å være bevisst min egen rolle og de verdiene jeg bærer med meg for å kunne strekke meg etter forskningens objektive ideal. Samtidig er jeg bevisst på at det objektive i denne sammenhengen nettopp er det – et ideal. Ut fra en slik tankegang er det bare rimelig at leseren er kjent med mitt ståsted.

Det at jeg ser på selvmord og selvmordsforsøk som et samfunnsproblem, betyr at jeg mener at livet har verdi, og at vi bør hjelpe dem som sliter med å se og oppleve den verdien. Min forståelse har tilknytning til både kristne og humanistiske verdier. Med dette i tankene har jeg gått inn i arbeidet uten noen bestemt oppfatning av hva det endelige utfallet av oppgaven vil bli.

1.5. Oppgavens struktur

I kapittel 2 drøfter jeg sentrale teorier som jeg anser som viktige for oppgaven, og setter selvmord og selvmordsforsøk inn i et kulturhistorisk perspektiv. I kapittel 3 begrunner jeg valg av metoder, drøfter deres styrker og svakheter og redegjør for datainnsamling og anonymisering av datamaterialet. I kapittel 4 presenterer og analyserer jeg selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten ved etableringen og senere endringer. I tillegg ser jeg nærmere på den nye veilederen for omtale av selvmord som kom i fjor. I kapittel 5 presenterer og analyserer jeg funnene fra den kvantitative innholdsanalysen av PFU-sakene. I kapittel 6 foretar jeg en argumentasjonsanalyse av klagesakene fra 1936 til og med 2005, og i kapittel 7 gjør jeg det samme med klagesakene etter revisjonen i 2006. Til slutt konkluderer jeg i kapittel 8 etter oppsummeringer underveis i kapittel 4, 6 og 7.

¹⁹ Armin Schmidtke and Sylvia Schaller: *What do we Know about Media Effects on Imitation of Suicidal Behaviour?* I *Suicide Prevention – a holistic approach*, ed. by. D. De Leo, A. Schmidtke og R.F.W. Diekstra (2002:21).

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

2. TEORETISK DRØFTING OG HISTORISK RAMMEVERK

I dette kapitlet drøfter jeg først pressens samfunnsrolle. Deretter problematiserer jeg presseetikken generelt før jeg går nærmere inn på pressens informasjonsrett, personvernet og faren for imiterende atferd, tre hensyn som i større eller mindre grad konkurrerer med hverandre når presseetiske avgjørelser om selvmord og selvmordsforsøk skal tas. Spesielt disse tre perspektivene bruker jeg aktivt i analysene. Til slutt setter jeg selvmord og selvmordsforsøk inn i et kulturhistorisk perspektiv for å gi innblikk i holdninger i samfunnet generelt.

2.1. Pressens samfunnsrolle

Det første kapitlet i Vær Varsom-plakaten handler om pressens samfunnsrolle. Der slås det fast at ytringsfrihet, informasjonsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati, og at en fri og uavhengig presse er blant demokratiets viktigste institusjoner fordi den skal verne om nettopp disse verdiene gjennom å informere, skape debatt og utøve samfunnskritikk. I dette ligger en erkjennelse av at mediene har makt – en som skal brukes til samfunnets beste.

I tillegg pekes det på at det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold, og at de også har plikt til å sette kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle. I kapitlets siste avsnitt slås det fast at det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

Først i 1975, midt i pressens profesjonaliseringsprosess, kommer pressens samfunnsrolle til uttrykk i Vær Varsom-plakaten.²² Sentrale aspekter ved pressens samfunnsrolle og forståelsen av den går imidlertid atskillig lenger tilbake i tid. Raaum mener at ideen om pressens overvåkningsoppdrag lar seg spore tilbake til eneveldets tid.²³ De første norske avisene var imidlertid lite opptatt av å overvåke makthaverne, men sprang ut av næringslivets behov for å spre informasjon og utgiverens behov for inntekter.²⁴ Flere viktige historiske begivenheter får senere betydning for pressens utvikling, og spesielt sentral er 1814 med grunnloven, der ytringsfriheten er nedfelt i § 100.

Den britiske medieforskeren George Boyce trekker ifølge Raaum fram utilitaristene Jeremy Bentham og James Mill som hovedmennene bak teorien om opinionsdannelse, der pressen har en sentral rolle i demokratiet. Boyce mener at utilitaristene sammen med folk fra pressen nærmest oppfant en politisk myte om pressen som en egen, uformell statsmakt, og at

²² Odd Raaum: *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring* (1999:9).

²³ Odd Raaum: *Avsløringsoppdraget – en gammel historie* i *Pressens Årbog* (1991:102).

²⁴ Ibid 103.

bakgrunnen var pressens behov for legitimitet på grunn av sitt dårlige rykte og liberalistenes ønske om myndighetskritikk på et tidspunkt der Europa var på vei opp i den demokratiske støpeskjeen.²⁵ Forklaringen er nok i enkleste laget, men poenget har likevel relevans.

Mot slutten av 1800-tallet etablerer de første politiske partiene, Høyre og Venstre, seg under striden om innføring av parlamentarismen. Samtidig ser partipressen dagens lys. Avisene blir politiske aktører, og overvåker motstandere både i politikken og i mediene. I etterkrigstida svekkes båndene mellom partiene og mediene gradvis, og deler av partipressen avvikles på 70- og 80-tallet.²⁶ Uansett ser vi at medienes rolle i den demokratiske prosessen har lange historiske røtter.

La oss vende tilbake til pressens samfunnsrolle i Vær Varsom-plakaten. Kapitlet sier noe om pressens rolle samtidig som det gir legitimitet. Forståelsen av pressens samfunnsrolle er imidlertid ikke uproblematisk. Ved å bruke begrepet rolle viser man til noe som ikke er naturgitt, men gitt av noen eller tatt av pressen. Bengt Nerman mener ifølge Raaum at mediene ikke kan få sitt oppdrag fra noen, og at det i så fall vil være en politisk selvmotsigelse.²⁷ Raaum støtter ham i at det ikke finnes noe formelt samfunnsoppdrag, men mener at det her til lands har vokst frem et uformelt oppdrag over tid som så er blitt allment akseptert.²⁸ Siden alle ting har et opphav, må pressens oppdrag ifølge Nerman forstås som noe som springer ut av pressen selv. Uavhengigheten hans tolkning fordrer, er viktig å ta med seg. Samtidig gjør historien det vanskelig å se bort fra andre aktørers rolle i utformingen av pressens samfunnsrolle.

Et annet legitimt spørsmål er om pressen er fri og uavhengig - av myndigheter, eiere, annonsører, kilder og publikum. Både grunnloven og offentlighetsloven bekrefter medienes innsynsrett overfor myndighetene, men det finnes begrensninger. Pressestøtten og moms fritak er mediepolitiske virkemidler, og spørsmål i tilknytning til dem dukker med ujevne mellomrom opp på den politiske arenaen. I tillegg har myndighetene ved flere anledninger truet med å iverksette andre tiltak. Mediene er ikke helt frie fra myndighetene de skal vokte, men reguleres både formelt og uformelt på en rekke områder. Der idealet er og bør være fri og uavhengig, får en i virkeligheten forsøke å være så fri og uavhengig som mulig. Det er i myndighetenes interesse at mediene framstår som uavhengige, og at de lar pressen kontrollere hvordan de forvalter ansvaret de har fått på vegne av fellesskapet.

²⁵ Ibid 105.

²⁶ Rune Ottosen, Lars Arve Røssland og Helge Østbye: *Norsk pressehistorie* (2002:121, 152).

²⁷ Raaum (1991:102).

²⁸ Ibid 103.

I Vær Varsom-plakaten heter det også at pressen har et spesielt ansvar for å la ulike syn komme til uttrykk. Hvem har gitt dem det ansvaret, og hvem har de ansvar overfor? Ut fra teksten for øvrig er det nærliggende å tenke at ansvaret følger med pressens rolle som forsvarer av demokratiske verdier, og av det igjen utledes at pressen er ansvarlig overfor folket. Pressen skal informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Ut fra en slik tankegang kan også bruken av begreper som pressens rett, plikt og oppgave forstås som konsekvenser ut fra et demokratisk styresett.

Pressens samfunnsrolle tildekker det faktum at mediene er bedrifter som trenger en bærekraftig økonomi for å overleve i et stadig mer konkurransepreget marked. Raaum viser hvordan det han kaller den journalistiske yrkesideologi brukes når pressen utsettes for kritikk. Håndtering av en sak forklares ved å vise til at journalisten kun utfører et oppdrag gitt av samfunnet.²⁹ Framstillingen er med på å usynliggjøre blant annet journalisten og redaksjonens egne motiver og eiernes interesser. Samtidig er neppe en etisk plakat stedet å bekjenne seg til markedsøkonomien selv om det ellers er relevant.

Pressen og samfunnet for øvrig endrer seg over tid. Mediene finner sin plass i en kontekst, og plasseringen og forståelsen av rollen er åpen for debatt. Forståelsen av at det finnes en samfunnsrolle for pressen, er ikke uproblematisk, og heller ikke hvordan den i så fall skal forstås. Det er også et poeng at den på ingen måte rommer hele pressens vesen. Samtidig vil de fleste i dag være enige om at samfunnsrollen utgjør et viktig fundament for pressens eksistensgrunnlag.

2.2. Presseetikk

Ordet etikk stammer fra det greske ordet *ethos*, som betyr sed, skikk og sedvane. Det latinske ordet *mores*, eller moral på norsk, har i utgangspunktet samme mening. Over tid har ordets betydning endret seg, slik at moral nå i hovedsak forstås som praksis, og etikk forbindes med mer overordnet tenkning om hva som er rett og galt.³⁰

Hva som er rett og galt, finnes det imidlertid ikke ett svar på som alle slutter fullt opp om. Det er det som gjør etikk så spennende. Oppfattelsen av etikk og moral endrer seg med tid og sted, og varierer også internt i et samfunn. Slik er det også med presseetikken.

Presseetikk er en yrkesetikk for journalister og redaktører. Den gjelder på et avgrenset område i samfunnet, men på grunn av medienes utbredelse og betydning engasjerer også

²⁹ Ibid 102.

³⁰ Gunnar Heiene og Svein Olaf Thorbjørnsen: *Fellesskap og ansvar. Innføring i kristen etikk* (1994:21).

mange andre seg i presseetiske spørsmål.³¹ Presseetikken kan heller ikke ses løsrevet fra samfunnets mer generelle etikk.

Presseetikken sier noe om journalistikkens idealer, og kalles normativ etikk.³² Deskriptiv etikk handler om hvordan etikken kommer til uttrykk i det virkelige liv.³³ Her vil jeg imidlertid bruke presseetisk praksis som begrep. Siden den normative etikken jeg her er opptatt av, Vær Varsom-plakaten, er skriftlig nedfelt, allment kjent og i stor grad akseptert i mediene, mener jeg også det kan forsvares å bruke presseetisk praksis som begrep. Det er mer nøytralt enn moral, som i større grad vekker positive og negative assosiasjoner. Dessuten er det mer presist inn mot temaet enn deskriptiv etikk, som er en allmenn betegnelse.

En rekke ulike etiske retninger forsøker å gi svar på hvordan vi kan opptre etisk riktig. Her konsentrerer jeg meg om tre retninger innen moralfilosofien som flere medieforskere mener lar seg spore bak presseetikken når de bakenforliggende verdiene skal avdekkes.

Mats Ekström og Stig Arne Nohrstedt mener spesielt to teoretiske etiske perspektiver har betydning for journalistikken; konsekvensetikk og pliktetikk.³⁴ De knytter perspektivene til dilemmaer der journalister i varierende grad må velge mellom å publisere det de vet, sannheten, og å ta hensyn til konsekvenser de antar publiseringen vil få.

Kjernen i konsekvensetikken er at man er ansvarlig for de forutsigbare konsekvensene av en handling, og derfor bør handle slik at konsekvensene blir best mulig. Fokuset rettes mot de som involveres av handlingen. Men det er ikke bare enkelt. Det er vanskelig å forutse alle konsekvensene av en handling og alle som blir involvert. Hvis en handling får konsekvenser for flere, hvem skal man da ta mest hensyn til?

Utilitarismen, en retning innen konsekvensetikken, løser utfordringen ved å velge den handlingen som gir mest mulig lykke til flest.³⁵ Men er det riktig at noen få skal lide mye for at andre skal ha det godt? Og hvor går i så fall grensen for hva som er for mye?

Pliktetikken har et ganske annet fokus, nemlig at man skal handle ut fra en plikt eller et prinsipp, og det er det viktigste.³⁶ Noen har allerede avgjort hva som er rett og galt. Tar man pliktetikken bokstavelig, kan man dra den slutningen at alt er regulert av plikter. Det er en stor oppgave.

³¹ Den Norske Sakførerforening fikk regler for god sakførerskikk i 1946, og legenes yrkesetikk kom i 1961. Journalistikken, som ikke regnes som en klassisk profesjon, var tidligst ute med etiske retningslinjer av disse.

³² Heiene og Thorbjørnsen (1994:21). Mats Ekström og Stig Arne Nohrstedt: *Journalistikens etiske problem* (1996:12).

³³ Heiene og Thorbjørnsen (1994:21).

³⁴ Ekström og Nohrstedt (1996:12).

³⁵ Svein Brurås: *Etikk for journalister* (2006:282).

³⁶ Ibid 284.

Plikten og prinsippene kan ha ulike opphav. Pliktetikk med utgangspunkt i religion er utbredt, for eksempel kristendommens ti bud. Immanuel Kants kategoriske imperativ, som går på at du bør handle slik at handlemåten din kan gjelde som en lov for alle, er en annen retning innen pliktetikken.³⁷ I Kants imperativ kan vi likevel ane konturene av konsekvenstenkning.

Både Lars Arve Røssland og Audgunn Oltedal ønsker seg i større grad et menneskelig utgangspunkt for journalistikken ved siden av pressens samfunnsrolle.³⁸ Oltedal sier det slik: ”Ein meningsfull presseetikk, som ein meningsfull allmenntikk, bør i det 21. hundreåret forankrast i at moral er eit spørsmål knytt til den menneskelege naturen, både i individuell og kollektiv forstand...”³⁹

En slik forståelse kan knyttes til nærhetsetikken, som ifølge Røssland har fått økt oppmerksomhet når det gjelder presseetiske spørsmål.⁴⁰ Det kan blant annet skyldes at mediene ikke bare kritiseres for det de publiserer, men også for hvordan de opptrer overfor andre.⁴¹ Nærhetsetikken er opptatt av makt og ansvar i nære, menneskelige relasjoner, og utforsker hvordan makten og ansvaret ivaretas.⁴² Kjernen i nærhetsetikken har klare paralleller til kristendommens kjærlighetsbud som går ut på å gjøre mot andre det man vil andre skal gjøre mot en selv. Både hensynet til fellesskapet og individet ivaretas. Vi ser også at Oltedal knytter tette bånd mellom presseetikk og allmenntikk.

Raaum på sin side frykter at en slik nærhetstenkning mellom journalist og kilde reduserer møtet til et personlig anliggende, og dekker over strategiske motiver journalisten har på vegne av både profesjonen og bransjen.⁴³

På samme måte som hver enkel av oss kan hente inspirasjon fra og vektlegge ulike etiske skoler, står også pressen i utgangspunktet fritt til å velge sin verdimesige forankring. Vi ser at presseetikkenes bakenforliggende, moralfilosofiske føringer er åpne for diskusjon – og må være det. Både mediene, som skal overvåke andre, og samfunnet for øvrig trenger et kritisk blikk på pressen og dens verdier, enten man vektlegger plikt, konsekvens eller nærhet – eller litt av alt.

³⁷ Ibid.

³⁸ Audgunn Oltedal: *Den myndige journalisten. Korleis forstår journalisten sitt samfunnsansvar?* (2001:171), Lars Arve Røssland: *Media og det menneskelege. Moralfilosofiske utgangspunkt for journalistisk etikk* (2007:14).

³⁹ Oltedal (2001:149).

⁴⁰ Røssland (2007:84).

⁴¹ Oltedal (2001:170).

⁴² Ibid 61.

⁴³ Odd Raaum: *Dressur i pressen. Selvjustis i internasjonalt perspektiv* (2003:194-195).

2.3. Pressens informasjonsrett

I kapitlet om pressens samfunnsrolle i Vær Varsom-plakaten står det at pressen har rett til å informere om det som skjer i samfunnet. Det er en vid formulering. I grunnlovens § 100 slås det fast at ytringsfrihet bør finne sted, og den gir i utgangspunktet alle rett til å ytre seg fritt om hva de måtte ønske. Samtidig åpner grunnloven for begrensninger der tungtveiende hensyn gjør det forsvarlig veid opp mot viktigheten av å søke sannheten, ivareta demokratiet og den enkeltes meningsfrihet. Myndighetene har ansvar for å legge til rette for en åpen og opplyst, offentlig samtale på alle myndighetsområder, men også her finnes det unntak. Personvern er et slikt mulig hensyn som trekkes fram.⁴⁴ Lovverket åpner for en avveining mellom ytringsfrihet og enkeltmenneskes behov for beskyttelse. Samtidig ser vi at ytringsfriheten er overordnet.

Også i FNs menneskerettigheter finner vi mange av de samme rettene nedfelt i artikkel 19.⁴⁵ I utgangspunktet står både den enkelte og mediene usedvanlig fritt til å ytre seg. Steingrim Wolland og Rolf Øvrum er imidlertid bekymret for alle begrensningene som legger bånd på medienes ytringsfrihet. Likevel mener de mange av begrensningene er legitime.⁴⁶ Problemet er først og fremst den stadige innskrenkningen av ytringsfriheten.

Norske medier er også opptatt av fri tilgang til informasjon og retten til å publisere den informasjonen man besitter. I kjølvannet av offentlighetsloven opprettet Norsk Presseforbund et eget offentlighetsutvalg i 1971, og det eksisterer også i dag.⁴⁷ En av utvalgets viktigste oppgaver er å videreføre offentlighetsprinsippet både i den offentlige forvaltningen og på andre områder.⁴⁸

Uttrykket ”publish and be damned” er et klassisk eksempel på pliktetikk i journalistikken. Tanken er at mediene ikke kan ta på seg en sensurrolle på vegne av folket, men må publisere det de vet. Vi ser at en slik forståelse i noen tilfeller vil komme i konflikt med loven. Denne forståelsen av journalistikkens oppdrag står spesielt sterkt i USA, men tankegangen gjør seg også gjeldende i en rekke andre land, deriblant Norge.⁴⁹

Pliktetikken kritiseres gjerne for at man ikke tar hensyn til konsekvensene en handling får. Samtidig kan man spørre seg om det ikke bak pliktene og prinsippene ofte ligger et forskuttert ansvar for antatte konsekvenser. For hvorfor må man for enhver pris publisere?

⁴⁴ Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen på Eidsvold den 17de Mai 1814, § 100.

⁴⁵ FN: Verdenserklæringen om menneskerettighetene artikkel 19.

⁴⁶ Steingrim Wolland og Rolf Øvrum: *Budbringerens dilemma: Om ytringsfrihet, presseetikk og redaktøransvar* (1992:37-40).

⁴⁷ Norsk Presseforbunds offentlighetsutvalg.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Per Monsen i Olaf Solumsmoen: *Vær Varsom Redaktør* (1966:113).

Ifølge pressens samfunnsrolle er det for demokratiet og folkets skyld. Det er nyttig. Men selv om det skulle finnes konsekvenstenkning også i plikтетikken, vil den i mindre grad enn konsekvensetikken være fleksibel i møte med nye og endrede forhold.

Ingen medier kan publisere alt. Det er et spørsmål både om plass og ressurser. Mediene har en portvaktfunksjon ut fra informasjon de selv henter inn, og innspill de får fra andre.⁵⁰ En rekke undersøkelser er gjort for å finne ut hva som fører til at en sak ender i mediene, og resultatet er mangfoldig. De fleste journalister kan imidlertid nokså kjapt ramse opp følgende nyhetskriterier: aktualitet, vesentlighet, identifikasjon, sensasjon og konflikt.⁵¹ Eksklusivitet føyer seg også raskt inn i rekken. Eksklusivitet gir konkurransefortrinn, og må forstås som et salgsargument.

Sigurd Allern har undersøkt grundigere hvilke nyhetsverdier som skjuler seg bak publiseringen i ti norske aviser.⁵² Undersøkelsen synliggjør det kapitlet om pressens samfunnsrolle ikke gjør – at også medier må operere innenfor bedriftsøkonomiske rammer for kjøp og salg, tilbud og etterspørsel, og må forholde seg til en rekke aktører i tillegg til det journalistiske idealet.⁵³ Slik sett har mediens publiseringsrett bånd til publikum både som samfunnsborgere og som konsumenter.

Ekström og Nohrstedt mener mediene bevisst opprettholder imaget som en sentral institusjon for demokratiet i en frihetsideologi som kjemper mot alle forsøk på restriksjoner.⁵⁴ Plikten er ufravikelig, og det som publiseres, publiseres til folkets eget beste. Er det noe mediene vil ha seg frabedt, så er det myndighetskontroll. Pressen poengterer viktigheten av å være fri fra dem man skal overvåke.⁵⁵

En annen presseetisk ideologi karakteriseres av journalismen. Den er spesielt opptatt av pressens rolle som samfunnskritiker og representant for de svake i samfunnet.⁵⁶ Alt trenger ikke publiseres, men det som blir det, gjøres til samfunnets beste. Journalisten er sentral som avslører og redningsmann. Myndigheter og andre med makt må granskes.⁵⁷ Også her drar vi kjensel på plikтетikken. Ansvarer hviler på mediene. Samtidig kommer den konsekvensetiske tankegangen inn. De svake trenger noen som kjemper for dem. Hvis man ikke publiserer, kan hva som helst skje. Samtidig vet vi at avsløringene kun utgjør en del av journalistikken.

⁵⁰ Sigurd Allern: *Nyhetsverdier: Om markedsorientering og journalistikk i ti norske aviser* (2001:56).

⁵¹ Roger Gjermundshaug: *Nyhetsjournalistikk – mer enn pyramider* (2004:19-20).

⁵² Allern 2001.

⁵³ Ibid 210.

⁵⁴ Ekström og Nohrstedt (1996:8, 18).

⁵⁵ Odd Raaum: *Pressens tøyelige etikk* (1986:46).

⁵⁶ Ekström og Nohrstedt (1996:18-19).

⁵⁷ Ibid.

Selv om den journalistiske frihetsideologien gir mediene frie tøyler, støtter redaktører og journalister på hindringer i virkeligheten. De risikerer bøter og fengselsstraff hvis de publiserer noe som er i strid med loven. Unntaksvis ser vi at noen er villige til å ta den støyt⁵⁸. Dersom unntaket blir hovedregelen, risikerer man ikke bare omfattende straffeforfølgelse, men også trolig tap av anseelse og oppslutning hos publikum og myndigheter. Det vil igjen kunne straffe seg økonomisk. Erfaringsmessig vet vi at både myndigheter og publikum kritiserer mediene for å trekke forståelsen av hva de har plikt eller rett til å informere, for langt.⁵⁹ Ofte knyttes kritikken til det som oppfattes som brudd på personvernet eller privatlivets fred. Pressens informasjonsrett kan ikke bare støtte seg til en frihetsideologi.

2.4. Personvern

Som nevnt åpner grunnlovens § 100 for at det i noen tilfeller er akseptabelt å begrense ytringsfriheten. Hensynet til personvernet nevnes eksplisitt. Det juridiske personvernet i straffeloven dekker en rekke områder. Her er det spesielt injurielovgivningen og bestemmelsen om privatlivets fred som er relevante i tillegg til presseetikken egne bestemmelser om personvern.⁶⁰

Av straffelovens § 390 går det fram at ”den som krenker privatlivets fred ved å gi offentlig meddelelse om personlige eller huslige forhold” kan straffes med bøter eller fengsel i inntil tre måneder.⁶¹

Straffeloven har et eget kapittel som går på ærekrenkelser. I § 247 slås det fast at det er ulovlig å krenke noens ære. Straffen er vanligvis bøter eller inntil ett års fengsel, men ærekrenkelser som publiseres regnes som ekstra alvorlige, og kan straffes med inntil to års fengsel.⁶² § 249 er imidlertid viktig her. Dersom man kan bevise at ærekrenkelsene er sanne, kan man ikke straffes under forutsetning av at ærekrenkelsene er offentliggjort av aktverdige grunner og ikke er utilbørlig i formen eller måten den er presentert på.⁶³

Lovgivningen gir et vern for den enkeltes gode navn og rykte. Vårt omdømme har verdi. Sanne ærekrenkelser kan tillates, men både falske og sanne påstander om personlige og hjemlige forhold vil rammes av § 390. Privatlivets fred har et ekstra vern selv om straffen er

⁵⁸ Raaum (1999:141-143).

⁵⁹ Fremo (1994:14-15).

⁶⁰ Brurås (2006:20).

⁶¹ Straffeloven av 1902, § 390.

⁶² Straffeloven § 247)

⁶³ Ibid § 249.

mildere. Samtidig er det rom for skjønn når det gjelder ærekrenkelser og privatlivets fred. For hva er personlige og hjemlige forhold? Hva er utilbørlig, og hva er aktverdig?

Presseetikken går i noen tilfeller lenger enn jussen når det gjelder personvern. Raaum mener det forklarer hvorfor mediene så sjelden trekkes for retten på dette området.⁶⁴ Fremo forstår den første Vær Varsom-plakaten fra 1936 først og fremst som et forsøk på å finne en balanse mellom personvern og informasjonsrett.⁶⁵ Samtidig finner han ikke spor etter debatt ved etableringen av Vær Varsom-plakaten i 1936 om hvor balansen går.⁶⁶

Brurås mener personvernet har vært presseetikkenes primære anliggende, og at det må forstås i lys av pressens positive oppgaver; å formidle alle relevante fakta omkring vesentlige hendelser eller forhold i samfunnet.⁶⁷ Brurås slår fast at ”pressen har erkjent at den har makt til å påføre enkeltmennesker skade og lidelse gjennom offentlig eksponering.”⁶⁸ En slik forståelse plasserer seg inn i det Ekström og Nohrstedt kaller sosial ansvarsideologi. Den har klare bånd til konsekvensetisk tenkning, og står i kontrast til den tidligere nevnte frihetsideologien.⁶⁹

Ser vi på presseetikken i dag, er det en rekke punkt som kan knyttes til personvernet og privatlivets fred med tanke på frihets- og integritetskrenkelser. Pressen skal vektlegge saklighet og omtanke i presentasjon og innhold, og vise hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse. Personlige og private forhold skal ikke trekkes fram når det ikke er viktig for saken. Ingen skal dømmes av andre enn retten, og mediene skal også være varsomme med bruk av navn, bilde og andre identifikasjonstegn når pressen omtaler klanderverdige eller straffbare forhold.⁷⁰

Det er mange hensyn å ta, og ikke sjelden står ulike hensyn mot hverandre. Der pressens informasjonsrett først og fremst må forstås som pliktetisk begrunnet ut fra at publisering er nyttig for demokratiet, er personvernet i større grad knyttet opp mot konsekvensetikk og nærhetsetikk og hensynet til den enkelte.

Vernet om privatlivets fred signaliserer et skille mellom det private og det offentlige rom. Vi opererer på ulike arenaer. I kontrast til det private rom er det nærliggende å tenke på det offentlige rom rent fysisk, men det kan også forstås politisk. Jan Inge Sørbø er opptatt av

⁶⁴ Raaum (1999:150).

⁶⁵ Fremo (1994:15).

⁶⁶ Ibid 18.

⁶⁷ Brurås (2006:203).

⁶⁸ Ibid 8.

⁶⁹ Ekström og Nohrstedt (1996:18-19).

⁷⁰ Vær Varsom-plakaten 2006.

Jürgen Habermas' skille mellom den private og den offentlige sfæren.⁷¹ Det som angår alle, kan drøftes offentlig i mediene, og resten forbeholder man privatsfæren.

Brurås presenterer Britt Børjesson og Lennart Weibulls modell for hvordan mediene kan håndtere ulike saker med tanke på om de er knyttet til offentlige eller private rom og personer.⁷² Saker om offentlige personer i det offentlige rom har sin plass i mediene, mens saker om private personer i det private rom i utgangspunktet ikke gjør det. Hvis de omtales, bør det ifølge Brurås skje anonymt.⁷³ Hvis noen ønsker å stå fram, må mediene forsikre seg om at de virkelig mener det, og samtidig vurdere hvilke konsekvenser omtalen kan få for andre berørte.⁷⁴

Grensetilfellene krever mer skjønn. Når private personer er involvert i hendelser i det offentlige rom, mener Brurås hendelsen må kunne omtales, men at mediene i stor grad bør ta hensyn til om vedkommende vil identifiseres eller skjermes. Samtidig understreker han at den endelige avgjørelsen må tas redaksjonelt.⁷⁵

Når det gjelder offentlige personer i det private rom, er det vanskeligere. De må tåle mer eksponering, men samtidig er familien deres som regel vanlige mennesker med krav på normalt personvern. Brurås er også opptatt av hvorvidt de gjeldende private forholdene kan sies å ha vesentlig samfunnsmessig betydning.⁷⁶

Men hvor går grensen mellom det offentlige og det private rom? Før var det private rom i stor grad nettopp privat, men mye har endret seg. Vold i hjemmet regnes i dag som et samfunnsproblem. Vi har kjendiser som lever av oppmerksomhet, og jevnlig utleverer sitt privatliv. Politikken blir stadig mer personfokusert, og vi fores med realityserier der både sex og toalettbesøk flimrer over tv-skjermen. Samtidig utleverer vi oss selv og hverandre på Internett. Det private rom krymper på en rekke områder.

Retten til personvern og privatlivets fred praktiseres ikke likt for alle. Offentlige personer må tåle mer nærgående mediefokus enn naboen borti gata. Også rettsvesenet støtter seg på en slik forståelse.⁷⁷

Bjarne Kvam og Lars Arve Røssland lanserer tre kategorier som en hjelp til mediene når informasjonsplikten og hensynet til personvernet er på kollisjonskurs.⁷⁸ Den første kategorien, offentlige personer, er mennesker som er svært viktige for samfunnet. Sentrale

⁷¹ Jan Inge Sørbo: *Offentleg samtale: Innføring i presse-etiske grunnlagsspørsmål* (1991:20).

⁷² Brurås (200:225).

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid 226.

⁷⁵ Ibid 227.

⁷⁶ Ibid 230

⁷⁷ Fremo (1994:139).

⁷⁸ Bjarne Kvam og Lars Arve Røssland: *Tilfeldig gapestokk: Pressens identifisering i kriminalsaker* (1998:135).

posisjoner i rettssystemet og det politiske systemet trekkes fram spesielt. På grunn av sin posisjon må de ha tillit både fagmessig og som privatpersoner⁷⁹.

I en mellomposisjon havner de som karakteriseres som betinget offentlige personer. De er faglig viktige på sitt område, men deres person er mindre interessant. Her nevnes blant annet journalister, leger, advokater, kjendiser og offentlige byråkrater. Også kriminelle involvert i alvorlige forbrytelser plasseres her.

Den siste kategorien består av ikke-offentlige personer, det vi vanligvis kaller privatpersoner.⁸⁰ Inndelingen er skjematisk, og i virkeligheten vil grensene være flytende. Samtidig knytter det seg mange spørsmål til ulik praktisering av personvernet. Gjelder det svekkede vernet for alltid, eller bare for en kort periode? Nylig ble Se og Hør felt i høyesterett for å ha krenket privatlivets fred for Anette Young og Rodney Omdal Karlsen, to tidligere Big Brother-deltakere som ble et par under programmet. De gikk senere fra hverandre. Høyesterettsdommen gir de to rett til å vende tilbake til å være ikke-offentlige personer.⁸¹

Tunge kriminelle må ifølge Kvam og Røsslands kategorisering akseptere et redusert personvern. Noen kriminelle nærmer seg kjendisstatus som et resultat av medieomtale.⁸² Vi er på fornavn med enkelte. I noen sammenhenger må identifisering i krimsaker også aksepteres for å hindre at andre uskyldige mistenkes. Samtidig peker de på at forholdet mellom identifisering og anonymisering ikke er et spørsmål om enten-eller, men mer et spørsmål om grad.

På enkelte områder står ifølge Kvam og Røssland personvernet ekstra sterkt. Det gjelder intimt samliv og belastende sykdommer.⁸³ En ny undersøkelse av advokat Cato Schiøtz konkluderer ifølge Journalisten med det samme: saker om seksualitet og alvorlig sykdom er sikre tapere i rettsvesenet.⁸⁴

I de fleste tilfeller aktualiseres personvernet i forbindelse med nålevende mennesker, men av og til reises spørsmålet om døde menneskers personvern. Brurås er kategorisk på at det ikke er akseptabelt å publisere identifiserende bilder av døde eller hardt skadede mennesker fra ulykkessteder.⁸⁵ Samtidig offentliggjør mediene ofte navn og andre bilder av

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid 136.

⁸¹ Journalisten 8. mai 2005.

⁸² Kvam og Røssland (1998:143).

⁸³ Ibid 73.

⁸⁴ Terje I. Olsson: *Mediene vinner alltid injuriersaker* i Journalisten 2007.

⁸⁵ Brurås (2006:266).

avdøde i etterkant av ulykker eller drap, men det skal ifølge Vær Varsom-plakaten ikke skje før de pårørende er orientert.⁸⁶

I noen tilfeller lar allmenne informasjonsbehov seg kombinere med personvern, men ikke alltid. Det varierer hva som prioriteres. Verken lovtekster eller presseetikken er krystallklar, noe som åpner for skjønn. En rekke begreper forsøker å fange hvor grensen går, blant annet sterke allmenne hensyn og berettiget informasjonskrav. Raaum bruker blant annet begrepet allmenninteressen, en oversettelse av public interest.⁸⁷ Offentlig interesse er kanskje en mer presis oversettelse. Offentlig gir imidlertid assosiasjoner til offentlige myndigheter og den offentlige samtalen, mens allmenn i større grad åpner for at folk har behov for informasjon også på andre områder. I det nyeste selvmordspunktet refereres det til allmenne informasjonsbehov. Å kun tilfredsstille lesernes nysgjerrighet regnes ikke som god nok grunn. Samtidig snakker man i noen tilfeller om å ikke påføre folk unødig lidelse. I det ligger en aksept av at noen faktisk må lide, men at det i så fall skal være velbegrunnet ut fra andre hensyn. Det mest matnyttige for å vite hva som er akseptabelt i en rekke tilfeller vil være kjennskap til tidligere praksis i både mediene og PFU.

2.5. Imiterende atferd

I 1974 presenterte David P. Phillips sin undersøkelse om at selvmordsomtale i avisene hadde sammenheng med en økning i antall selvmord, såkalt imiterende atferd.⁸⁸ Allerede i tittelen på artikkelen viser han til Werther-effekten, oppkalt etter hovedpersonen i Johann Wolfgang von Goethes roman "Unge Werthers lidelser" fra 1774. Werther tar livet av seg på grunn av kjærlighetssorg. Boka ble forbudt i en rekke land og byer fordi flere unge menn tok livet av seg på samme måte som hovedpersonen i boka.⁸⁹

Phillips undersøkte medieomtale av selvmord i tre store amerikanske aviser og en stor engelsk avis fra 1947 til 1968.⁹⁰ Han fant at selvmordsratene økte dess større oppmerksomhet et selvmord fikk i mediene, for eksempel gjennom førstesideoppslag eller omtale over flere dager. Samtidig viste det seg at økningen hovedsakelig skjedde i avisenes nedslagsfelt, noe som styrket sannsynligheten for imiterende atferd på grunn av medieomtalen.⁹¹

⁸⁶ Vær Varsom-plakaten 2006 punkt 4.6.

⁸⁷ Raaum (1999:83).

⁸⁸ David P. Phillips: *The influence of suggestion on suicide: Substantive and theoretical implications of the Werther Effect* i American Sociological Review, Vol. 39, No 3. (Jun, 1974), s. 340-354.

⁸⁹ Ibid 340.

⁹⁰ Alle avisene er ikke undersøkt i hele perioden. Det skyldes problemer med å få tak i data. Phillips (1974:341).

⁹¹ Ibid 340.

Phillips var ikke den første til å utforske forholdet mellom medieomtale og økt antall selvmord, men flere tidligere undersøkelser ble kritisert fordi sammenhengen ikke var klar nok.⁹²

Selv om forskere først relativt nylig knyttet imiterende atferd til medieomtale, har forskningen rundt imiterende atferd i forbindelse med selvmord på andre områder lange tradisjoner. Teorier om imiterende atferd ble lansert allerede på slutten av 1800-tallet i forbindelse med at stadig flere tok livet av seg.⁹³ Kjernen i sosial læringsteori går ut på at den selvmordsnære kan lære atferd av mennesker som står vedkommende nær, eller av andre, mer perifere mennesker som personen ser opp til.⁹⁴ Ekspertene på selvmord er opptatt av å redusere faren for imiterende atferd på en rekke områder.⁹⁵

Siden Phillips' undersøkelse har en rekke utenlandske forskere undersøkt om det er en sammenheng mellom medieomtale av selvmord og en økning i antall selvmord. Mange har vært opptatt av om medieomtale øker risikoen for imiterende atferd blant enkelte utsatte grupper i samfunnet. Det er med andre ord ikke snakk om vilkårlig smitte som kan ramme hvem som helst. Unge mennesker regnes for å være spesielt utsatte.⁹⁶

I Norge er forholdet undersøkt i Sør-Trøndelag fra 1988 til 1989.⁹⁷ I løpet av 18 måneder registrerte helsevesenet og fengselsvesenet til sammen 645 selvmordsforsøk. Samtidig kartla man medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk i Adresseavisen, VG, Dagbladet og Arbeideravisa i tillegg til tre programmer av Sosialkanalen, og fant 83 saker. Forskerne konkluderte med at de ikke kunne påvise noen sammenheng mellom medieomtale og en økning i antall selvmordsforsøk. Ser man imidlertid på tallene for hvert enkelt medium, er situasjonen annerledes. Antall forsøk går opp i dagene etter medieomtalen i Adresseavisen, Dagbladet og VG, selv om utslagene ikke er store. Det kan vi heller ikke forvente i et så lite materiale. I dagene etter Arbeideravisas omtale, er antall selvmordsforsøk atskillig lavere enn på kontrolldagene. Undersøkelsen skiller ikke på type omtale eller omtalens størrelse. Det kunne gitt svar på de ovennevnte utslagene.⁹⁸

Som vi har sett, er ikke forskningsresultatene entydige. Noen undersøkelser konkluderer med at det er en sammenheng, mens andre finner det motsatte. I enkelte tilfeller

⁹² Ibid.

⁹³ Yngve Hammerlin og Regi Th.Enerstvedt: *Selv mord* (1988:47).

⁹⁴ Hammerlin og Schelderup (1994:78).

⁹⁵ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:304).

⁹⁶ Reidun Kjelling Nybø: *Fra tabu til tema: Selvmord i mediene* (2007:33).

⁹⁷ Åse Riaunet, Tore C. Stiles, Tarjei Rygnestad og Tore Bjerke: *Mass media reports of suicide and suicide attempts, and the rate of parasuicide* i *Suicide attempts in the Nordic countries. Epidemiology and treatment* red. av Tore Bjerke og Tore C. Stiles (1991:157-162).

⁹⁸ Ibid.

er det også påvist at omtale kan ha en preventiv effekt, noe som er tilfelle når det gjelder rockestjernen Kurt Cobains selvmord.⁹⁹ Mye av medieomtalen ga råd om hjelp, og idylliserte ikke selvmordet. Også minnestunden fikk bred mediedekning, og spesielt kona Courtney Loves sorg skal ha gjort sterkt inntrykk. Likevel ble det begått selvmord i etterkant som helt klart har tilknytning til Cobains selvmord.¹⁰⁰

Hovedtyngden peker imidlertid i retning av imiterende atferd. Spesielt to nye, store forskningsprosjekter konkluderer med at det er en sammenheng. I 2005 undersøkte Keith Hawton og Kathryn Williams 34 studier om medieomtale av selvmord, og fant en klar sammenheng spesielt hvis metoden er nevnt, saken følges opp, er bildelagt og dramatisk formidlet, handler om en kjendis eller innledes med store overskrifter.¹⁰¹ Jane Pirkis og R. Warwick Blood foretok en kritisk gjennomgang av engelskspråklige undersøkelser i 2001.¹⁰² De tok for seg undersøkelser både om fakta- og fiksjonssjangere i ulike medier. Pirkis og Blood fant en tydeligere sammenheng i forbindelse med omtale i tv og aviser enn i filmer og musikk.¹⁰³ I en nyere undersøkelse har de sammen med en rekke andre forskere kartlagt medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk i et utvalg australske medier i løpet av et år, og holdt funnene opp mot selvmordstall fra den samme perioden.¹⁰⁴ Undersøkelsen viste en økning i selvmord på 39 prosent blant menn etter medieomtale, mens tallet for kvinner var 31 prosent. Sannsynligheten for økt selvmordsrate steg dersom det var flere omtaler av et selvmord, hvis selvmordet ble omtalt på tv og hvis det var snakk om selvmord i stedet for selvmordsforsøk.¹⁰⁵

Funnene som viser en sammenheng mellom medieomtale og selvmord kan vanskelig avvises. Samtidig er det en rekke undersøkelser som peker i motsatt retning. Det kan skyldes flere forhold. Ulike medier har ulik rekkevidde. Det vil være færre selvmordsnære personer i distriktsavisas nedslagsfelt enn i den nasjonale tv-stasjonens. Undersøkelsene trekker i tillegg fram en rekke ulike forklaringsgrunner. Samtidig er de vanligste selvmordsmetodene allment kjent, og Internett flommer over av all slags informasjon. Dersom medieomtale av selvmord

⁹⁹ Berman, Jobes and O'Carroll: *The Aftermath of Kurt Cobain's Suicide* i *Suicide prevention: a holistic approach* ed. by Diego De Leo, Armin Schmitke and R.F.W. Diekstra (1998:139-143).

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Kjelling Nybø (2007:33-36).

¹⁰² Jane Pirkis and R. Warwick Blood: *Suicide and the media: A critical review* (2001:v).

¹⁰³ Jane Pirkis og R. Warwick Blood (2001:ix).

¹⁰⁴ Jane Pirkis, Philip M. Burgess, Catherine Francis, R. Warwick Blood and Damien J. Jolley: *The relationship between media reporting of suicide and actual suicide in Australia* i *Social Science & Medicine* 62, 2006, s.2874-2886.

¹⁰⁵ Ibid 2874.

automatisk førte til imiterende atferd, skulle det ut fra Lamark og Andreassens funn av 865 artikler i løpet av 2006 merkes på befolkningstallene over tid.¹⁰⁶

Verdens helseorganisasjon (WHO) utarbeidet i 2000 retningslinjer for hvordan mediene bør omtale selvmord for å hindre imiterende atferd. Man er spesielt opptatt av måten selvmordet eller selvmordsforsøket blir omtalt på og hvilket omfang saken får, fordi man mener det har betydning for effekten.¹⁰⁷ WHO mener selvmord og selvmordsforsøk er et tema som bør belyses i mediene, men er opptatt av hvordan det blir gjort. Flere eksperter på selvmord og selvmordsforsøk er også åpne for at mediene kan bidra med god informasjon hvis det tas nødvendige hensyn i omtalen.¹⁰⁸ Norsk Presseforbunds veileder for omtale av selvmord tar også opp spørsmålet om imiterende atferd.

Oppfatningene om imiterende atferd er delte selv om forskning viser en sammenheng i en rekke undersøkelser. Men tar vi utgangspunkt i at medieomtale kan føre til imiterende atferd i noen tilfeller, må neste spørsmål bli: er det medienes ansvar?

Forstår man mediene som en informasjonsleverandør av sannheten som ikke skal hindres av noe eller noen, må svaret bli nei. Mener man derimot at mediene har et ansvar for samfunnets beste, blir svaret annerledes. Synet på pressens oppgave blir utslagsgivende, noe som vil og må få konsekvenser på andre områder der imiterende atferd er tema. Ens ståsted avgjør hvordan man forholder seg til kirkebranner, velting av gravstøtter, omtale av nynazistiske miljøer, brev med hvitt pulver og såkalte copycatbomber.

Samtidig er det rom for nyanser, noe også forskningen viser. Mediene kan lage saker om selvmord og selvmordsforsøk som ikke fører til imiterende atferd. Spørsmålet blir da om begrensningene som må til blir for store i forhold til pressens samfunnsoppgave og hensynet til allmenne informasjonsbehov.

2.6. Selvmord i et kulturhistorisk perspektiv

Mediene befinner seg ikke i et vakuum, men eksisterer i et samspill med og som en del av samfunnet for øvrig. Derfor vil jeg her skissere et kort historisk riss av holdninger til selvmord og selvmordsforsøk i samfunnet generelt.

Selvord deles ofte inn i to hovedkategorier – sosialt og individuelt selvmord.¹⁰⁹ Det sosiale selvmordet forstås som et selvmord individet nærmest er pålagt av sine omgivelser. Det kan eksempelvis være for å unngå skam eller for å ikke være en belastning for resten av

¹⁰⁶ Lamark og Andreassen (2007:6).

¹⁰⁷ WHO (2000): Preventing suicide. A resource for media professionals.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:22-23).

gruppa. I mange nomadekulturer har det vært vanlig at syke og gamle har tatt sitt eget liv av hensyn til de andre i gruppa.¹¹⁰ Det individuelle selvmordet anser man har sitt utgangspunkt i en vanskelig livssituasjon for den enkelte.

Menneskers syn på selvmord har variert over tid og kulturer. Også internt i en kultur vil forståelsen kunne variere mellom medlemmene. I det gamle Sovjetunionen avskaffet staten like godt begrepet selvmord fordi man mente at ingen kunne ønske å ta livet av seg i det sosialistiske samfunnet.¹¹¹

Norge er en del av den europeiske kulturkretsen; først formet av grekerne og romerne i antikken, deretter av kristendommens fremvekst. I de gamle greske bystatene og i Roma var synet på selvmord delt. Noen mente det var en hån mot gudene, mens i Athen og Marseille kunne man en periode søke om å få ta sitt eget liv.¹¹² Frie borgere i Roma kunne en stund forvalte sitt eget liv som de ville, men selvmord var forbudt for slaver og soldater.¹¹³ Hvis soldatene og slavene tok livet av seg, ville plutselig ikke borgerne være fullt så frie lenger.

I Norge var det kun de som døde i kamp som oppnådde høyere status enn de som tok sitt eget liv i norrøn tid. Da kristendommen kom, forandret holdningene seg.¹¹⁴

Mange religioner mener det er galt å ta sitt eget liv.¹¹⁵ Katolisismens vern av liv, både født og ufødt, er allment kjent. I Bibelen er flere selvmord omtalt, blant annet Judas' i Det nye testamentet. Mange troende døde som martyrer i kristendommens første tid fordi de traktet etter livet etter døden.¹¹⁶ Etter hvert som religionen brer om seg, blir imidlertid selvmord sterkt fordømt og sanksjonert, og slik holder det seg i stor grad gjennom middelalderen.¹¹⁷ Augustin var sentral i utformingen av kristendommens etter hvert fordømmende holdning til selvmord på 300- og 400-tallet da kristendommen ble offisiell religion i Romerriket. Augustin mente selvmord brøt med det femte bud om å ikke slå i hjel.¹¹⁸

Men det var ikke bare kirken som fordømte selvmord. Også gjennom lovgivningen ble selvmord sanksjonert. Allerede i Gulatingsloven fra like før år 1000 slås det fast at de som tar sitt eget liv ikke får begraves på kirkegården.¹¹⁹ Båndene er tette mellom kirkemakt og statsmakt.

¹¹⁰ Hammerlin og Schelderup (1994:27).

¹¹¹ Leenaars, Antoon and Colleagues: *Ethical and Legal Issues* i The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide (2000:424).

¹¹² Kimmo Sorjonen: *For whom is suicide accepted?* (2003:45).

¹¹³ Ibid 46.

¹¹⁴ Hammerlin og Schelderup (1994:27-29).

¹¹⁵ Hammerlin og Enerstvedt (1988:43).

¹¹⁶ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:27).

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid 27.

¹¹⁹ Hammerlin og Schelderup (1994:28).

I tillegg kunne de etterlatte risikere at avdødes eiendeler og eiendom ble inndratt av kongen som straff. Kun hvis det var snakk om uhell, fikk de etterlatte beholde eiendelene.¹²⁰ De som slet med selvmordstanker, måtte også slite med at et selvmord i verste fall kunne ruinere familien.

I tilknytning til reformasjonen tidlig på 1500-tallet åpner Martin Luther for at selvmord ikke kategorisk kan fordømmes, men at saken har visse nyanser.¹²¹ Det kan tyde på en økt forståelse knyttet til hvorfor noen tar livet av seg. I Christian den Vs Norske lov fra 1688 åpnes det for at mennesker som har tatt livet av seg på grunn av sykdom eller raseri, kan begraves på kirkegården.¹²²

Under opplysningstiden svekkes kirkens posisjon, og nye og gamle tankesett, deriblant filosofiske retninger etter de gamle grekerne, får blomstre. Individets frihet og fornuftstenkning står sentralt, og Emile Durkheims "Le Suicide" kommer i 1897.¹²³ 40 år tidligere kartla Eilert Sundt dødsårsaker i Norge. Han påpeker at sosiale forhold har betydning for selvmord, og at ansvaret ikke bare ligger på den enkelte.¹²⁴

Først i 1842 ble det slutt på at staten kunne inndra avdødes eiendeler, og nå skulle alle få begraves på kirkegården.¹²⁵ Selvmord var ikke lenger en straffbar handling. Medvirkning til selvmord er derimot ulovlig også i dag.

Til tross for at statens og kirkens sanksjoner mot selvmord fjernes, har tabuet rundt selvmord og selvmordsforsøk holdt seg over lenger tid. At det i det hele tatt finnes et selvmordspunkt i pressens etiske retningslinjer, støtter en slik forståelse. Selve ordet, med assosiasjoner til mord, er heller ikke uproblematisk. Samtidig er det flere som merker en økende åpenhet.

I 1994 fikk Norge som andre land i verden en handlingsplan mot selvmord¹²⁶. og i 2002 ble organisasjonen LEVE for pårørende etter selvmord stiftet. Av og til står det i dødsannonse i avisene at avdøde *ikke orket mer* eller *valgte å gå fra oss*. En nyere undersøkelse blant etterlatte som har mistet et barn, blant annet i selvmord, viser at et stort flertall (81 prosent) mener åpenhet er den beste måten de kan takle den vanskelige situasjonen på. Det å fortelle har en terapeutisk effekt. Samtidig får man informert nettverket sitt slik at de

¹²⁰ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:37).

¹²¹ Ibid 30.

¹²² Hammerlin og Schelderup (1994:28).

¹²³ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:32).

¹²⁴ Ibid 35-36.

¹²⁵ Ibid 38.

¹²⁶ Kjelling Nybø (2007:39).

skjønner at det er i orden å prate om det vonde. Det er også en mulighet til å få hjelp samtidig som det hindrer ryktespredning.¹²⁷

En undersøkelse fra 2005 blant 500 norske journalister viser at nesten halvparten mener det er riktig å omtale selvmord dersom det er snakk om svikt i hjelpeapparatet eller lignende.¹²⁸ Samtidig er andelen som mener det motsatte, også nokså stor.

Uten å ha vitenskapelig belegg for det, kan det virke som om mediene omtaler selvmord og selvmordsforsøk hyppigere. Flere kjendiser har de siste årene stått fram og sagt at de har forsøkt eller vurdert å ta sitt eget liv. I Norge har Wenche Foss, syklisten Gunn Rita Dahle Flesjø og nå avdøde Svein Erik Bakke vært åpne om sine problemer.¹²⁹ Fotballspilleren Paul Gascoigne og skuespillerne Brooke Shields og Halle Berry har stått fram i utenlandske medier, og sakene er videreført i norske medier.¹³⁰ Som rollemodeller på hver sine områder kan deres åpenhet ha stor betydning.

Kimmo Sorjonen mener selvmorderen har gått fra å være en synder til å bli et offer for ulike samfunnsforhold, men at selvmord fremdeles er tabubelagt.¹³¹ Unni Bille-Brahe oppsummerer utviklingen slik (min oversettelse): "Selvmordets betydning har endret seg fra å være en akseptabel måte å avslutte livet på i antikken til å være en dødssynd i middelalderen, bli sett på som en psykotisk handling frem til i dag, der selvmordet ses på som en rasjonell handling eller til og med en menneskerett."¹³²

Virkeligheten er mer nyansert enn som så, men Bille-Brahe fanger likevel opp en tendens. Selvmord og selvmordsforsøk i dag knyttes i stor grad til psykiske problemer. De færreste vil oppfordre til selvmord, og stadig flere fokuserer på det motsatte – at selvmordsnære personer skal velge livet.

¹²⁷ Dyregrov (2003:17-18).

¹²⁸ Kjelling Nybø (2007:94).

¹²⁹ VG 24. august 2004, VG 8. mai 2004, VG 4. september 2004.

¹³⁰ VG Nett <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=272273> <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=225080>
<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=170850>

¹³¹ Sorjonen (2003:200).

¹³² Unni Bille-Brahe: *Sociology and Suicidal Behaviour* i *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide* ed. by Keith Hawton and Kees van Heeringen (2002:201).

3. METODE

Her redegjør jeg først for metodevalg, avgrensninger av oppgaven og anonymisering av PFU-sakene. Deretter går jeg nærmere inn på de utvalgte metodene og viser hvordan jeg har anvendt dem i praksis.

3.1. Valg av metode

For å kunne belyse problemstillingen best mulig, ønsker jeg data som går både i bredden og i dybden. I denne oppgaven tar jeg i bruk tekstanalyse på selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten og argumentasjonsanalyse på PFU-sakene. I tillegg bruker jeg kvantitativ innholdsanalyse på PFU-materialet for å kartlegge en rekke områder som jeg anser som sentrale for temaet mitt.

Alle metoder har sine styrker og svakheter. Det samme har valgene vi gjør. Ved å velge saker som klages inn for PFU, velger jeg også bort noe. Underveis i arbeidet med oppgaven har jeg hatt en spesiell interesse for saker om selvmord og selvmordsforsøk, og kan med sikkerhet si at det de siste årene har blitt publisert mange saker om selvmord og selvmordsforsøk som ikke er påklaget. Jeg er også gjort oppmerksom på en rekke eldre saker som ikke er innklaget for utvalget. Dermed er det grunn til å tro at det også tidligere er saker som ikke er blitt klaget inn, om enn kanskje ikke i så utstrakt grad som nå. En slik antakelse begrunner jeg med den totale mengden saker som hvert år publiseres i norske medier, at selvmord og selvmordsforsøk er et vedvarende samfunnsproblem, og at vi de siste tiårene har kunnet spore en økende åpenhet rundt temaet i samfunnet generelt. Utvalget mitt er dermed en klar begrensning i forhold til den totale medieomtalen av selvmord og selvmordsforsøk.

En slik tilnærmet komplett oversikt ligger langt utenfor rammene for denne oppgaven. Det er imidlertid ingen automatikk i at saker som bryter med god presseskikk, blir klaget inn for PFU. Det er heller ikke gitt at klagerne vil få medhold. Utvalgets avgjørelser danner med sin etiske grensedraging grunnlaget for fellesnormen for medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk på grunn av sitt mandat, men også fordi avgjørelsene raskt gjøres kjent i pressekreter. Den enkelte redaksjons vurderinger får sjelden samme oppmerksomhet. Siden sakstilfanget i PFU-arkivet er av en viss størrelse, tror jeg også det er mulig å fange opp de mest sentrale argumentene både for og mot publisering, og å kunne spore bestemte utviklingstendenser. Dermed mener jeg at utvalget kan forsvares.

Mange medier har egne etiske regler som et supplement til Vær Varsom-plakaten. Det ligger ikke innenfor rammene av denne oppgaven å se på enkeltmediers husregler.¹³³ De vil også først og fremst være nettopp det navnet sier – husregler.

PFU er ikke det eneste klageorganet innenfor presseetikken. Kringkastingsrådet ble opprettet i 1949, og tar for seg ulike saker som gjelder NRK. Rådssekretær Leif Stavik har undersøkt arkivet uten å finne noen klager som går på omtale av selvmord og selvmordsforsøk. NRKs egne etiske retningslinjer har da også forbudt omtale av selvmord og selvmordsforsøk.¹³⁴

Underveis i arbeidet er jeg også blitt oppmerksom på klagenemnda for kringkastingssprogram. Den ble opprettet i 1980 og nedlagt i 1998, to år etter at PFU utvidet sitt mandat til også å gjelde kringkasting.¹³⁵ Theo Jordahl ga ut boka *Klager på kringkastingssprogram* for å ta vare på nemndas arbeid for ettertida. I boka gir han korte resymeer av de aller fleste sakene. Nemndas mandat var å vurdere klager i forhold til ”om program i norske kringkastingssendinger har behandlet noen utilbørlig og om det har krenket privatlivets fred.”¹³⁶ Ingen av sakene omhandler mitt tema.

I jakten på arkivet etter klagenemndas saker ble jeg oppmerksom på at Norsk Lokalradioforbund har hatt et eget etisk råd, Etisk Utvalg. Erik Fagernæs, som var sekretær i utvalget, kan fortelle at de behandlet fem eller seks saker fra 1984 til 1990, og avkrefter at noen omhandlet medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk.

Sannsynligheten er liten for at det finnes saker som ikke er fanget opp. Uansett er PFU det klageorganet som har eksistert lengst og som har håndtert flest saker. Dermed kan det forsvares at jeg begrenser meg til kun å se på deres klagesaker.

Alle metoder har som tidligere nevnt sine svakheter. Kvantitativ innholdsanalyse beskyldes noen ganger for at den kun konsentrerer seg om det som er eksplisitt, og derfor ikke evner å fange opp det som er implisitt. Tekstanalyse og argumentasjonsanalyse møtes på sin side med at en mer inngående analyse av et lite utvalg ikke lar seg generalisere til hele populasjonen.¹³⁷

I tekstanalyse og argumentasjonsanalyse utøver forskeren skjønn i kategoriseringer og tolkninger. Gode forberedelser og fokus på metodenes svakheter og styrker sikrer en best

¹³³ Hilde Kristin Dahlstrøm har undersøkt etiske husreglers fremvekst, innhold og funksjon i norske nyhetsmedier i sin masteroppgave ved UiO våren 2007.

¹³⁴ Lamark og Andreassen (2007:32).

¹³⁵ Klagenemnda, som var lovbestemt, kom i forkant av at NRKs monopol ble opphevet. Ketil Jarl Halse og Helge Østbye: *Norsk kringkastingshistorie* (2003:192).

¹³⁶ Theo Jordahl: *Klager på kringkastingssprogram* (1999:14).

¹³⁷ Idar Magne Holme og Bernt Krohn Solvang: *Metodevalg og metodebruk* (1996:75-79).

mulig datainnsamling. Åpenhet rundt metodebruk gjør det mulig for andre å etterprøve undersøkelsen. Dersom funnene blir de samme, styrker det undersøkelsens objektivitet.¹³⁸

Metodetriangulering, å undersøke et datamateriale ved hjelp av ulike metoder, åpner for å redusere den enkelte metodes svakhet.¹³⁹ Dersom funnene trekker i samme retning, styrker det undersøkelsens reliabilitet. Metodene utfyller hverandre og gir større innsikt enn det de vil kunne gi hver for seg. PFU-sakene blir her gjenstand for både kvantitativ og kvalitativ metode i form av innholds- og argumentasjonsanalyse.

Dataenes validitet, eller gyldighet, er også sentral. Har de gyldighet for problemstillingen? Det at jeg undersøker hele populasjonen, det vil si både klagesaker og de ulike variantene av selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten, er en styrke. Spesielt tekst- og argumentasjonsanalysen er direkte knyttet opp mot problemstillingen. Den kvantitative undersøkelsen av PFU-sakene er mer utforskende i natur. Jeg undersøker en rekke variabler som jeg ut fra kjennskap til temaet mener er relevante, men vet ikke på forhånd om funnene vil vise seg å være det. Gyldigheten er med andre ord i utgangspunktet noe svakere her.

3.2. Anonymisering

Temaet mitt er for mange, og spesielt overlevende og pårørende, sensitivt. For å få tilgang til PFU-arkivet hos Norsk Presseforbund har jeg avgitt muntlig løfte om å anonymisere sakene slik at avdøde, overlevende eller pårørende ikke navngis. Det gjelder også selv om sakene fra 1991 ligger i PFU-basen på nett. I de fleste tilfellene er personene anonymisert i basen.

Jeg har også signert en taushetserklæring hos Riksarkivet for å få tilgang til det materialet de oppbevarer. Saker som er eldre enn 60 år, er fritatt for klausulering, men jeg velger likevel å anonymisere. Det er ikke personen som er interessant, men spenningsfeltet mellom pressens informasjonsrett, personvernet og faren for imiterende atferd.

Taushetserklæringen gjelder nødvendigvis også i de tilfellene der overlevende og pårørende selv står fram med saken. Der kan det imidlertid være andre å ta hensyn til. Samtidig er det noen saker, både innklagede og andre, som er så kjente at det vil være kunstig å omtale dem anonymt. I den grad de er identifiserbare, er det basert på materiale som jeg har funnet åpent tilgjengelig fra andre kilder. De fleste klagerne er anonymisert. Unntaket er noen få klager med helsefaglig bakgrunn som har deltatt aktivt i den offentlige debatten om temaet. Dersom det kommer fram av sakspapirene at vedkommende har vært eller er i en

¹³⁸ Ibid 306-307.

¹³⁹ Ibid 81-82.

behandlerrelasjon til den eller de saken gjelder, eller jeg har mistanke om at de er det, har jeg ikke identifisert dem.

PFU-arkivet inneholder sensitive personopplysninger. Derfor har jeg sendt meldeskjema til personvernombudet hos Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste med beskjed om at dataene vil bli anonymisert. Ombudet har vurdert databehandlingen etter personopplysningsforskriftens § 7-27, og anbefaler at prosjektet gjennomføres som nevnt i meldeskjemaet.¹⁴⁰

3.3. Tekstanalyse

Tekstanalyse er en fellesbetegnelse på en rekke ulike måter å utforske tekster på. I denne oppgaven benytter jeg en symptomal lese måte knyttet til strukturalismen.¹⁴¹ Det vil si at jeg undersøker teksten for å finne bakenforliggende argumenter i tillegg til det som eksplisitt kommer fram angående pressens informasjonsrett, personvern og faren for imiterende atferd.

I tillegg forsøker jeg å se teksten i forhold til mottakerne og den kulturelle konteksten som teksten befinner seg i og er en del av. Slik ønsker jeg å avklare i hvilken grad hensynet til pressens informasjonsrett, personvern og faren for imiterende atferd ligger bak formuleringene i selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten og i klagesakene til PFU.

Jeg bruker tekstanalyse om behandlingen av selvmordspunktet og argumentasjonsanalyse om PFU-sakene. Begge er tekstanalytiske, men begrepsbruken synliggjør forskjellene mellom klagesakene og selvmordspunktet. I førstnevnte er argumentene i stor grad eksplisitte, noe som på langt nær er tilfelle når det gjelder selvmordspunktet. Argumentene i PFU-sakene må likevel kategoriseres i forhold til pressens informasjonsrett, personvern og imiterende atferd.

3.4. Kvantitativ innholdsanalyse

I den kvantitative innholdsanalysen veksler jeg mellom å undersøke en og to variabler, såkalt uni- og bivariat analyse.¹⁴² Jeg ser på variablene både for perioden sett under ett, men også i tiårsperioder for å kunne se mulige endringer over tid. Den første perioden strekker seg imidlertid fra 1936 til 1965 fordi det kun er en sak i perioden. 2006 står alene både fordi det følger av kategoriseringen av tiårene før, men også fordi det er hensiktsmessig siden den siste revisjonen av selvmordspunktet trådte i kraft 1. januar 2006.

God innholdsanalyse krever at man lager utfyllende kategorier som fanger opp variasjonen i datamaterialet uten at det blir for oppstykket. Noen variabler er enkle å sette

¹⁴⁰ Meldeskjema og svarbrev følger som vedlegg 13 og 14.

¹⁴¹ Helge Østbye, Knut Helland, Karl Knapskog og Leif Ove Larsen: *Metodebok for mediefag* (2002:64).

¹⁴² Ibid 190-191.

opp, andre krever skjønn. Der det er nødvendig, presiserer jeg i analysen hvordan jeg forstår de ulike variablene.

Først kartlegger jeg antallet innklagede saker. Deretter undersøker jeg hvem som klager, hvilke medier som klages inn, sakenes utfall, om det er saker om temaet generelt eller spesifikke tilfeller, selvmord eller selvmordsforsøk, offentlige eller private personer, om handlingen er utført i det private eller offentlige rom og om metoden er omtalt.

Ofte ønsker man å generalisere ut fra funnene man gjør i kvantitative undersøkelser, noe som krever en viss størrelse på utvalget. Her undersøker jeg som nevnt hele populasjonen, noe som gir funnene høy representativitet.

3.5. Datainnsamling

3.5.1. Vær Varsom-plakaten

Fra Norsk Presseforbund har jeg fått kopier av samtlige revisjoner av Vær Varsom-plakaten med unntak av 1966, 1989 og 1990. Endringene i de to siste er innarbeidet i 1992-versjonen. Plakaten fra 1966 finnes i Arve Røsslands bok *Presseskikkens samtale*.¹⁴³

Tilfanget av andre kilder er størst fra den siste revisjonen. Selv om andre punkter i Vær Varsom-plakaten har relevans for omtale av selvmord og selvmordsforsøk, er fokuset på selvmordspunktet.

3.5.2. Klagesaker til Pressens Faglige Utvalg

Både innholdsanalysen og argumentasjonsanalysen baserer seg på innkomne klager, tilsvær, utvalgets uttalelser og avisutklipp når det finnes i PFU-arkivet.

Arbeidet med å gå gjennom samtlige PFU-saker fra 1936 og fram til i dag har foregått på tre forskjellige måter. Jeg begynte med å gå gjennom samtlige saker som fantes i PFU-basen på nett på jakt etter saker om selvmord og selvmordsforsøk. Basen gikk tilbake til 1986, men var langt fra komplett selv om de aller fleste sakene har blitt lagt ut siden 1996.¹⁴⁴ 1987 og 1990 mangler helt. Ved å sjekke paragrafhenviisning og lese utdrag av sammendraget og utvalgets uttalelse kunne jeg i de fleste tilfeller nokså raskt avgjøre om saken falt inn under mitt felt eller ikke. I noen tvilstilfeller måtte jeg lese hele saksdokumentet for å avgjøre om saken var relevant. Jeg tok utskrift av saksdokumentet til de aktuelle sakene.

Deretter fikk jeg tilgang til saksarkivet hos Norsk Presseforbund. De har et komplett arkiv fra 1996 og fram til i dag. Her undersøkte jeg de sakene som ikke finnes på nettet fra

¹⁴³ Lars Arve Røssland: Presseskikkens samtale. *Samtaleposisjonar for Norsk Presseforbund sitt faglege utval 1930-1972* (1999:312-314).

¹⁴⁴ Saksoversikten fantes tidligere på <http://81.0.149.237/pfu/motedato.htm> under Institutt for journalistikk sine nettsider. Basen er nylig lagt om og flyttet til www.pfu.no. Nå går den ikke lenger tilbake enn 1991.

1996 og frem til 2006, enten fordi det er snakk om forenklede saker, at partene har oppnådd minnelig ordning eller at sakene er unntatt publisering. Noen steder var det også brutte linker til enkelte saker på nettet, og de fikk jeg sjekket opp.

For å forsikre meg om at jeg fikk undersøkt alle sakene, brukte jeg saksnumrene for hvert år og krysset ut fortløpende. I noen få tilfeller fant jeg ikke sakene, men ved hjelp av Kjell Nyhuus, som er ansvarlig for PFU-basen, fikk jeg avklart at flere saker var slått sammen til ett saksnummer. I ett tilfelle hadde man også feilaktig hoppet over et saksnummer. Hos presseforbundet fikk jeg kopiert samtlige dokumenter til de aktuelle sakene. I tillegg fikk jeg kopiert de vedlagte papirene til sakene jeg allerede hadde funnet på nett.

Til slutt gikk jeg gjennom samtlige PFU-saker fra 1927 til og med 1995 hos Riksarkivet. Til tross for at den første Vær Varsom-plakaten ikke kom før i 1936, valgte jeg likevel å gå gjennom dokumentene fra starten for å gjøre materialet mitt så komplett som mulig.¹⁴⁵

Som en ekstra sikkerhet under arbeidet her sjekket jeg alle sakene opp mot Riksarkivets sakoversikt. Samtlige saker ble funnet og gjennomgått. Fra 1991 til 1996 undersøkte jeg kun de sakene som ikke lå på nettet. I tillegg tok jeg kopier av alle papirene i saker der jeg kun hadde selve saksdokumentet fra før. I etterkant av gjennomgangen på Riksarkivet har jeg brukt basen på nett supplert med et nytt besøk hos Norsk Presseforbund for å få de nyeste sakene frem til og med 2006. Dokumentene til de aller nyeste sakene har jeg fått tilsendt.

I selve gjennomgangen kopierte og registrerte jeg saker som klart falt inn under mitt område, men også saker som jeg var usikker på. I etterkant gikk jeg gjennom alle, 97 totalt, og 29 av dem ble vurdert som ikke relevante. Det er snakk om saker der det er uklart om det er selvmord eller selvmordsforsøk, og der det er sannsynlig at det kan være andre årsaker, og saker der selvmord og forsøk er omtalt, men der omtalen ikke problematiseres i klage, tilsvare eller utvalgets uttalelse.

Samtidig er det enkelte av sakene som er spesielt interessante på andre måter, og som vil bli brukt i oppgaven ellers. Totalt er 68 saker med i undersøkelsen min.

Det er store variasjoner i materialet i PFU-arkivet. Siden 1988 har selve saksdokumentet fra PFU hatt en nokså standardisert utforming tilsvarende den vi kjenner i dag, men det var langt fra tilfellet tidligere. Arkivet er til tider mangelfullt og uoversiktlig de første tiårene. Jeg fikk likevel et godt inntrykk av om sakene omhandlet selvmord eller ikke.

¹⁴⁵ Riksarkivet har en oversikt over alle sakene i sine kataloger.

De 68 sakene som jeg til slutt står igjen med, utgjør 54 saksnummer i PFU. Årsaken til differansen er at jeg teller en klage på to medier som to klager, og to klagere på samme medium som to klager. Dermed synliggjøres antall reaksjoner og innklagede medier. PFUs egen klassifisering varierer noe over tid på dette området.

PFUs saksnummer oppgir når en klage er kommet inn, men ikke når den er ferdigbehandlet. Spesielt i utvalgets første tiår var det store forsinkelser, slik at endelig avgjørelse i verste fall kom flere år senere.¹⁴⁶ I 1965 får utvalget Olaf Solumsmoen som fast sekretær, og da blir det atskillig raskere saksbehandling.¹⁴⁷ Jeg tar utgangspunkt i PFUs saksnummer og år for i størst mulig grad å treffe året da klagesaken ble publisert. Med en klagefrist på tre måneder i dag risikerer jeg likevel at noen saker ble publisert året før, men siden det ikke er så viktig for kategoriseringen min, velger jeg å akseptere et slikt mulig avvik.

Jeg har etter beste evne forsøkt å sikre meg alle klagesaker til PFU for å få et representativt datamateriale. Det er dermed ikke sagt at jeg har lyktes. Med tanke på at klagesaker om selvmord og selvmordsforsøk er relativt sjeldne, tror jeg likevel det skal noe til for at jeg har gått glipp av enkeltsaker. Mulige manglende enkeltsaker vil sannsynligvis heller ikke få stor betydning for analysen så fremt det ikke er snakk om ekstraordinære saker.

¹⁴⁶ Røssland (1999:74).

¹⁴⁷ Ibid 75.

4. TEKSTANALYSE AV SELVMORDSPUNKTET FRA 1936 TIL 2006

Først gir jeg et kort historisk riss av Vær Varsom-plakaten. Deretter analyserer jeg hvordan selvmordspunktet har utviklet seg fra 1936 og fram til i dag. Til slutt vurderer jeg Norsk Presseforbunds veileder for omtale av selvmord.

Det har ikke vært lett å finne materiale fra etableringen og revisjonene av Vær Varsom-plakaten, spesielt ikke fra begynnelsen. Andre har gjort lignende funn. Wolland og Øvrums peker også på at det finnes lite faglig dokumentasjon fra etableringen av Vær Varsom-plakaten.¹⁴⁸ Likevel mener jeg selvmordspunktet fra etableringen og revisjonene sammen med andre relevante kilder vil kunne gi et meningsfylt bilde av utviklingen.

4.1. Vær Varsom-plakaten: Et historisk riss

Den aller første Vær Varsom-plakaten kom i 1936, 13 år etter at Publicistklubben vedtok den første svenske plakaten.¹⁴⁹ Wolland og Øvrums ser klare likhetstrekk med den svenske presseetikken som ble revidert i 1933, samtidig som de mener å se konturene av konkrete, dårlige erfaringer i plakaten.¹⁵⁰ Mediene var utsatt for press både utenfra og innenfra.¹⁵¹ I ettertid ses etableringen av Vær Varsom-plakaten på som et ledd i pressens profesjonaliseringsprosess, det Raaum kaller etisk rensing.¹⁵²

Teksten som ble valgt i de norske retningslinjene, var et forslag fra Norsk Presseforbunds hovedstyre og Det faglige utvalg, PFUs forgjenger.¹⁵³ Siden den første plakaten har Vær Varsom-plakaten blitt revidert ni ganger, og det skjer stadig hyppigere. Først i 1956, deretter 1966, 1975, 1987, 1989, 1990, 1994, 2001 og sist i 2006. Plakaten har variert i omfang, struktur og detaljeringsgrad. Noen punkter er fjernet, og nye er kommet inn.

I tillegg til Vær Varsom-plakaten finnes to andre plakater, Tekstreklameplakaten og Redaktørplakaten. Dessuten hadde man fra 1952 til 1987 egne retningslinjer for omtale av rettssaker. Disse var utarbeidet sammen med Dommerforeningen og Sakførerforeningen.¹⁵⁴

Lenge gjaldt Vær Varsom-plakaten kun for trykt presse gjennom medier organisert i Norske Avisers Landsforbund (nå Mediebedriftenes Landsforbund), journalister i Norsk Journalistlag og redaktører i Norsk Redaktørforening. I 1992 ble NRK, Landslaget for Lokalaviser, Norsk Lokalradioforbund og Norske Fjernsynsselskapers Landsforbund (nå

¹⁴⁸ Wolland og Øvrums (1992:79).

¹⁴⁹ Fremo (1994:16).

¹⁵⁰ Wolland og Øvrums (1992:79-81).

¹⁵¹ Fremo (1994:16), Wolland og Øvrums (1992:81-82).

¹⁵² Raaum (1999:40). Ofte omtales punktene i Vær Varsom-plakaten som paragrafer, selv om begrepet ikke er benyttet i de etiske retningslinjene. Paragraf assosieres gjerne med offisielle lover, og mediens bruk av begrepet kan trolig forstås i lys av pressens profesjonalisering. Her bruker jeg selvmordspunkt som begrep.

¹⁵³ Solumsmoen (1966:24). Selv om utvalget har endret navn underveis, bruker jeg PFU i hele perioden.

¹⁵⁴ Solumsmoen (1966:93), Fremo (1994:138).

Norsk Forbund for Lokal-TV) medlemmer, og i 1996 ble TV 2, TV 3, TVNorge, P4 og Den Norske Fagpresses Forening med i Norsk Presseforbund.¹⁵⁵

Vær Varsom-plakaten retter seg først og fremst mot journalister og redaktører. De er forpliktet på den i sitt arbeid. Samtidig er det viktig å være klar over at det er snakk om retningslinjer som ikke er juridisk bindende.

4.2. Selvmordspunktet ved etableringen av Vær Varsom-plakaten i 1936

Medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk har vært et tema for Vær Varsom-plakaten i hele perioden, og er det fortsatt. Allerede fra starten er Vær Varsom-plakaten preget av krimjournalistikken.¹⁵⁶ Punktet står som andre avsnitt, og er et av flere som er inspirert av den svenske plakaten.¹⁵⁷ Ordlyden var: "Selvmord, selvmordsforsøk og sinnssykdom bør ikke omtales uten i helt ekstraordinære tilfeller."¹⁵⁸

Selvord og selvmordsforsøk kobles med sinnssykdom. I dag mener flere eksperter at mer enn 90 prosent av dem som tar sitt eget liv, har en behandlingstrengende psykisk lidelse selv om langt fra alle er diagnostisert.¹⁵⁹ Om ikke prosenten var kjent i 1936, må vi ut fra teksten anta at forbindelsen var det.

Dersom selvmord og selvmordsforsøk skulle omtales, måtte det finnes helt spesielle grunner til det, men det sies ikke hva det kan være. Pressens informasjonsrett er sterkt begrenset. Det er vanskelig å si om det skyldes hensynet til personvernet eller faren for imiterende atferd, men det fantes ikke noe forskning om imiterende atferd som følge av medieomtale på dette tidspunktet. Hensynet må da skyldes enten erfaringer med imiterende atferd, kjennskap til selvmordsepidemier eller Goethes Werther-effekt.¹⁶⁰

Inspirasjonen fra den svenske plakaten kan være et utslag av mindre egen bevissthet, men samtidig taler punktets sentrale plassering for det motsatte. Går vi tilbake til 1927, dukker temaet opp i et referat fra et styremøte i Norsk Presseforbund. Det vises til et brev fra Oplandenes Presseforening: "Det blev samtidig påtalt at flere aviser hadde begynt å omtale selvmord..."¹⁶¹ Presseforeningens reaksjoner kan tyde på at det allerede før Vær Varsom-plakaten forelå en forståelse blant pressefolk om at selvmord ikke skulle omtales, men at oppslutningen av ulike grunner var på vikende front.

¹⁵⁵ Norsk Presseforbund: *Presseetikk med Vær Varsom-plakaten* (2004:1).

¹⁵⁶ Brurås (2006:233).

¹⁵⁷ Den svenske teksten lød slik: "Omnämna icke självmord eller självmordsförsök, som ej begåtts i samband med brott eller under särskilt uppseendeväckande omständigheter..." Fremo (1994:53).

¹⁵⁸ Vær Varsom-plakaten (1936).

¹⁵⁹ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:164).

¹⁶⁰ Kjelling Nybø (2007:32).

¹⁶¹ Fremo (1994:16-17).

Fremo finner omtale av selvmordstanker og selvmord i 1892 og 1912 i sin undersøkelse av personvern og informasjonsansvar i norske aviser i en hundreårsperiode.¹⁶² Fremos utvalg er imidlertid begrenset til åtte aviser i en uke det gjeldende året, noe som ikke garanterer representativitet. I uka som gjennomgås i 1892, er det to saker. Begge personene er identifisert med navn, og metoden er omtalt. I saken fra 1912 er navnet utelatt, men en rekke andre identifiserende opplysninger er publisert. Metoden er ikke omtalt. I 1935 og 1938, derimot, finner han ingen slike saker i utvalget sitt.¹⁶³ Forskjellene kan være tilfeldige, men det kan også være et uttrykk for endrede holdninger over tid. Det vi vet, er at humanisering av journalistikken var et tema som ble debattert i forkant av etableringen av Vær Varsom-plakaten. Et slik generelt fokus kan ha hatt betydning for utformingen av selvmordspunktet.¹⁶⁴

Dersom Oplandenes Presseforenings oppfatning av at det er forbudt å omtale selvmord, også er utbredt i redaksjonene, reduseres sannsynligheten for at de har gjort seg egne erfaringer med imiterende atferd. Det kan tyde på at det først og fremst er hensynet til personvernet som vektlegges i Vær Varsom-plakaten. Koblingen med sinnssykdom, som også er tabubelagt, støtter en slik forståelse.

4.3. 1956: Den første revisjonen av selvmordspunktet

Vær Varsom-plakaten revideres første gang i 1956.¹⁶⁵ Plakaten vokser til fire sider, men preges fremdeles av krimjournalistikken. Selvmordspunktet står som tredjesiste avsnitt. Teksten endres litt: "Selvmord og selvmordsforsøk omtales ikke, dersom ikke ganske særegne omstendigheter – f. eks. i samband med alvorlige forbrytelser – gjør det forsvarlig."¹⁶⁶

Punktet har fått en vesentlig mindre sentral plassering. Det kan tyde på at saker om medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk sjelden havner på PFUs bord, eller at andre momenter nå vurderes som viktigere. Hvilken omtale som kan forsvares, er nå eksemplifisert med alvorlige forbrytelser. Helt ekstraordinære tilfeller er erstattet med ganske særegne omstendigheter, noe som må kunne sies å være en ytterst forsiktig liberalisering i forhold til pressens informasjonsrett.

Koblingen til sinnssykdom er fjernet, og sinnssykdom er ikke nevnt andre steder i plakaten heller. Det kan ha sammenheng med en humanisering av psykiatrien på 50-tallet da

¹⁶² Ibid 34-35.

¹⁶³ Ibid 77.

¹⁶⁴ Fremo (1994:53).

¹⁶⁵ Sjefredaktør i VG og DFU-medlem Chr. A. R. Christensen utarbeidet forslaget til ny VVP. Fremo (1994:93).

¹⁶⁶ Vær Varsom-plakaten (1956). Vedlegg 2.

medisinering fikk sitt store gjennombrudd.¹⁶⁷ Samtidig er det langt igjen til at psykiske lidelser likestilles med somatiske.¹⁶⁸

Man har sett et behov for å omtale selvmord og selvmordsforsøk knyttet til alvorlige forbrytelser ved revisjonen. En slik presisering kan ha sitt utspring i konkrete saker. Dersom en gjerningsmann eller -kvinne tar sitt eget liv, blir det ingen rettssak. Samtidig vet vi at krimjournalistikken står sterkt. En forklaring på oppmykningen kan være at man mener folk har rett til å vite hvorfor det ikke blir rettssak. En annen forklaring kan være at ved å omtale selvmord eller selvmordsforsøk knyttet til alvorlige forbrytelser, viser man at gjerningspersonen forstår og tar inn over seg gjerningene sine, og slik framstår mer human.

Fremo finner en sak i 1948 der selvmord er nevnt i forbindelse med en rettssak. Tiltalte skal blant annet ha presset en medfange for penger slik at vedkommende ”berøvet seg livet”, en formulering som gir inntrykk av en kriminell og dermed ulovlig handling, slik selvmord også var i tidligere tider.¹⁶⁹ Avdøde er navngitt i noen medier og anonym i andre.

To år før revisjonen tok den tidligere skøyteløperen Oscar Mathisen livet av seg etter å ha drept sin psykisk syke kone.¹⁷⁰ Dagbladet, som Lars Arve Røssland karakteriserer som ”landets kanskje friskeste og frekkeste avis på dette tidspunktet”, hadde saken som hovedoppslag på førstesida.¹⁷¹ Aftenposten skrev om dødsfallet, men ikke at det var selvmord og ikke at han tok livet av kona først. Ingen andre aviser skrev om selvmordet og drapet, men Dagbladet ble ikke klaget inn for PFU.¹⁷² Heller ikke saken fra 1948 er klaget inn.

Det er likevel grunn til å tro at Mathisen-saken vakte oppsikt og debatt. Han var populær for sine prestasjoner på skøytebanen, og Aftenpostens håndtering av saken, som tross alt involverer et drap utført av en kjent person, tyder på et sterkt tabu. Det er heller ikke utenkelig at eksemplifiseringen i den nye teksten har sitt utspring i nettopp denne saken.

Personvernet står uansett fremdeles sterkt når det gjelder selvmordspunktet. Det understrekes av det påfølgende punktet i plakaten: ”Respekter i det hele tatt privatlivets fred i alle tilfeller hvor ikke tungtveiende almene hensyn gjør det uavviselig nødvendig å trekke også private forhold fram for offentligheten.”

¹⁶⁷ Janne Beate Buanes Duke: *Fra dårekiste til samtalerapi* i Helse Bergens jubileumsutgave Innsyn nr 2 (2003:19)

¹⁶⁸ Ibid (2003:18). Ifølge Buanes Duke pleide bergensere å ta trikken ut til det psykiatriske sykehuset for å se på pasientene gjennom gjerdet så sent som i årene etter andre verdenskrig.

¹⁶⁹ Fremo (1994:84).

¹⁷⁰ Aftenposten s. 8 og 9 17. april 2005.

¹⁷¹ Røssland (1999:109), Kjelling Nybø (2007:22).

¹⁷² Kjelling Nybø (2007:22).

Ingenting i formuleringen tilsier at hensynet til faren for imiterende atferd er vektlagt. De små endringene kan i lys av den omfattende omleggingen av hele plakaten tyde på at det ikke er snakk om et stort problem.

4.4. 1975: Den andre revisjonen av selvmordspunktet

Selvordspunktet står uendret etter revisjonen i 1966, og endres først i 1975. I PFUs møtetreferat fra 1974, der revisjon av plakaten står på sakslisten, er selvmordsproblematikken ikke nevnt.

Nå får plakaten plass på en side igjen. Fokuset på krimstoffet har måttet vike til fordel for den frie pressens oppgaver og det ansvaret som hviler på journalisten på grunn av trykke- og ytringsfriheten. Selvmordspunktet står som siste punkt, punkt sju: "Selvmord eller selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales."¹⁷³

Ganske særegne omstendigheter er erstattet med i hovedregel, og begrepet forsvarlig er fjernet. Eksemplet er borte, og det gis ingen indikasjoner på hvilke unntak fra hovedregelen som kan tenkes, eller hvorfor selvmord og selvmordsforsøk i utgangspunktet ikke skal omtales. Omleggingen må trolig først og fremst ses i lys av at hele plakaten er strammet inn språkmessig.¹⁷⁴ Ingen saker om selvmord eller selvmordsforsøk dukker opp hos Fremo i 1975. I 1968 er en familietragedie omtalt. Både drapsmannen og ofrene er navngitt. Saken er ikke klaget inn for utvalget.

Revisjonen kom omtrent et år etter at Phillips publiserte sin artikkel om imiterende selvmordsatferd etter medieomtale. Det er uklart om funnene hans var kjent i det norske presse miljøet på denne tiden, og om det i så fall har hatt betydning for utformingen av det nye selvmordspunktet. Ingenting i selve ordlyden tilsier det.

4.5. Selvmordspunktet står uendret gjennom flere revisjoner

Selvordspunktet står uendret gjennom flere revisjoner. Det betyr ikke at spørsmålet ikke har blitt debattert. Flertallet i komiteen som var nedsatt til å vurdere Vær Varsom-plakaten før revisjonen i 1987, mente at det neppe var grunn til å endre ordlyden.¹⁷⁵ Den eksisterende formuleringen åpnet for skjønn, noe de mener også er gjort i forbindelse med omtalen av to selvmord på 70-tallet. Mediene omtalte selvmordet til grunnleggeren av Tandbergs Radiofabrikk og en direktør tilknyttet oljebransjen. Komiteen mener at selvmord kan omtales når det har direkte sammenheng med et saksforhold av offentlig interesse.

¹⁷³ Vær Varsom-plakaten (1975).

¹⁷⁴ Fremo (1994:126).

¹⁷⁵ Norsk Presseforbund: *Pressens etikk. Innstilling om ny Vær varsom-plakat fra en komite oppnevnt av Norsk Presseforbund* (1986:34).

Mindretallet i komiteen, Rolf Øvrum, vil fjerne punktet fordi trusler om selvmord er forsøkt brukt som lokk på kritisk journalistikk i en rekke store nyhetssaker.¹⁷⁶ Det finnes eksempler på at personer har truet med selvmord for å hindre medier i å publisere kritiske saker om dem. En relevant sak her er den såkalte Hadelandssaken, der en skolesjef tok livet av seg etter at lokalavisa publiserte korrupsjonsanklager mot ham.¹⁷⁷ For øvrig mener Øvrum at punktet burde vært sløyfet for lenge siden fordi det er så selvsagt ”at selvmord i sin alminnelighet ikke skal være reportasjestoff...”¹⁷⁸

Øvrum forklarer senere punktets overlevelse ved at: ”selvmord og selvmordsforsøk aldri i norsk presse har vært gjenstand for oppmerksomhet, såfremt det ikke har vært snakk om i reportasjesammenheng å belyse selvmord som samfunnsproblem.”¹⁷⁹

Selv om Fremos funn om medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk ved flere anledninger kan tyde på at Øvrum er i overkant bombastisk, er det likevel en interessant vurdering fra en person med lang fartstid både som journalist og i pressens organisasjoner. Verdt å merke seg er også henvisningen til selvmord som samfunnsproblem i motsetning til selvmord som et personlig problem.

Fremo finner omtale av et selvmord i forbindelse med et dobbeltdrap i 1986. En mann drepte foreldrene sine før han tok livet av seg selv.¹⁸⁰ Saken er ikke klaget inn.

I forarbeidet til revisjonen i 1994 vises det til en nokså entydig, tilbakeholdende praksis, noe som er i tråd med Øvrums forståelse.¹⁸¹ Samtidig vises det til en kraftig debatt rundt selvmordspunktet etter den daværende børstdirektørens selvmord etter økonomiske uregelmessigheter samme år.¹⁸² Mange omtalte saken, men de fleste nøyde seg med å fortelle at han var funnet død. Heller ikke denne saken ble klaget inn for PFU.

Det vises også til to PFU-uttalelser fra tidligere selvmordssaker. Til slutt heter det:

*Det er vel alment anerkjent – selv om tolkningen kan være problematisk – at et selvmord som har klare samfunnsmessige konsekvenser og kanskje også berører fremtredende personer, må hovedregelen kunne fravikes. Iblant kan det være tilstrekkelig å angi at vedkommende er død, iblant kanskje nødvendig å gi klar beskjed.*¹⁸³

¹⁷⁶ Ibid 38.

¹⁷⁷ Kjelling Nybø (2007:22).

¹⁷⁸ Norsk Presseforbund (1986:38).

¹⁷⁹ Wolland og Øvrum (1992:111).

¹⁸⁰ Fremo (1994:141-143).

¹⁸¹ Thor Bjarne Bore: *Vær varsom – forarbeid til revisjon av etiske normer for presse, radio og fjernsyn* (1995:99-100).

¹⁸² Bore (1995:99-100) og Kjelling Nybø (2007:22).

¹⁸³ Bore (1995:99-100). Ifølge Reidun Kjelling Nybø er nøyaktig den samme formuleringen benyttet ved revisjonen i 2001 (2007:48).

Komiteen støtter seg på tidligere praksis i PFU, men anbefalingene er nokså vage. Både PFUs uttalelser og forarbeidet modifierer og nyanserer. Det mest konkrete rådet er at ved selvmord med klare samfunnsmessige konsekvenser, kan man fravike hovedregelen. Når det gjelder fremtredende personer, er man mer forsiktig, og sier ikke konkret når dødsårsak kan oppgis.

4.6. 2006: Den siste revisjonen av selvmordspunktet

Fra den siste revisjonen finnes det mange kilder. Her konsentrerer jeg meg om tre endringsforslag i forkant av revisjonsarbeidet og revisjonskomiteens innstilling til nytt punkt, som jeg vurderer som spesielt sentrale i tillegg til det endelige punktet.¹⁸⁴

Steinar Nielsen, distriktsredaktør i NRK Sørlandet, mener fortielse i mediene kan være med på å forsterke et tabu som han ikke synes hører hjemme i et moderne samfunn der selvmord er en del av virkeligheten. Distriktsredaktøren mener at selvmord som berører andre mennesker i det offentlige rom bør kunne omtales anonymt, og navngis dersom det er snakk om offentlige personer, slik som for eksempel Tønne-saken.¹⁸⁵ Nielsen vil også gjerne bli kvitt medienes kodespråk for selvmord, fordi han tror det bygger ytterligere opp om tabuet. Nielsen mener omtale av selvmord kan bli klok, lindrende og folkeopplysende journalistikk, og viser til at man i dødsannonser og begravelser opplever en stadig større åpenhet. Samtidig er han opptatt av hensynet til de pårørende, noe som kommer fram av forslaget hans: ”Ved omtale av personer som har tatt sitt eget liv må pressen vise særlig hensyn overfor pårørende.”

Selvmondsforsøk er helt utelatt i Nielsens forslag. Det finnes heller ingen referanser til imiterende atferd eller avdødes ettermæle. Selv om Nielsen i forslaget presiserer at de fleste selvmord vil forbli ukjente, finnes det ingen slike begrensninger i den foreslåtte teksten.

Helgeland og Salten Journalistlag er opptatt av at samfunnsproblemet blir belyst innen forsvarlige rammer ut fra vanlige nyhetskriterier, og mener den gamle formuleringen er foreldet og misvisende.¹⁸⁶ Mange selvmord vil fremdeles ikke bli omtalt fordi de ikke tilfredsstiller vanlige nyhetskriterier på linje med dødsfall som følge av sykdom. De mener samfunnsproblemet i dag blir dekket over og tiet i hjel. Journalistlaget viser til en merkbar holdningsendring fra folk med psykiske lidelser, pårørende og folk flest, men advarer samtidig mot at mediene forherliger selvmord. De viser også til WHO's veileder for medieomtale av selvmord, og mener noe tilsvarende bør utarbeides for norske medier i

¹⁸⁴ Forslagene følger som vedlegg 5, 6 og 7.

¹⁸⁵ Tidligere helseminister Tore Tønne tok livet av seg i desember 2002 etter omfattende medieomtale, spesielt i Dagbladet, rundt mulige økonomiske uregelmessigheter. Kjelling Nybø (2007:25).

¹⁸⁶ Forslaget kommer i kjølvannet av et debattmøte i Bodø i 2003 om medieomtale av selvmord. Møtet resulterte også i et nettverk mellom mediefolk, pasient- og pårørendeorganisasjoner og fagfolk. Reidun Kjelling Nybø satt i styret for journalistlaget på dette tidspunktet.

samarbeid med fagfolk fra psykiatrien. Journalistlaget vil fjerne selvmordspunktet og heller føye til følgende i punkt 4.6.: ”Vær ekstra varsom med omtale av selvmord og selvmordsforsøk.”

Vi kjenner igjen vær varsom-oppfordringen fra tidligere. Her forsterkes den ytterligere med et *ekstra*. Ordlyden sier ingenting om hvorfor man skal være varsom, og legger heller ikke noen begrensninger på hvilke typer saker som kan omtales.

Thor Woje, sjefredaktør i Romerrikes Blad og tidligere leder av PFU, mener punktet bør revideres fordi det i enkelte tilfeller er relevant å offentliggjøre at et dødsfall dreier seg om selvmord, og at det også synes å være akseptert. Woje mener en revisjon signaliserer at selvmord er et samfunnsproblem det er relevant og akseptabelt å snakke om i det åpne rom.

Han viser til at temaet jevnlig blir diskutert i PFU og Norsk Presseforbund-miljøet i forhold til konkrete saker. Han mener tabuet minker i styrke, og peker på at pårørende oftere ønsker å stå fram blant annet for å sette søkelys på tilstanden innen psykisk helsesektor. Samtidig er han opptatt av at det er et vanskelig og følsomt område. Woje har ikke forslag til ny tekst. Han er den eneste som nevner systemkritikk som mulig publiseringsgrunn.

Forslagene varierer i begrunnelse, men alle ønsker å åpne for omtale av selvmord i større grad, og argumenterer med økt åpenhet, ønske om å redusere tabuet og å omtale et samfunnsproblem. Vi kan regne det som nokså sikkert at de innkomne forslagene har bidratt til å sette revisjon av selvmordspunktet på dagsordenen.

Norsk Presseforbund nedsatte som en komité i 2005 for å se på innkomne innspill til revisjon av Vær Varsom-plakaten. En undergruppe tok for seg selvmordspunktet. Reidun Kjelling Nybø ledet arbeidet. Gruppas forslag lød slik: ”Vær varsom med omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale av metode eller andre forhold rundt selvmordet eller selvmordsforsøket som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov.”¹⁸⁷

Hovedregel er erstattet med oppfordringen om å være varsom, en formulering som går igjen flere steder i plakaten. Omtale av metode og andre forhold rundt selvmordet eller forsøket skal kunne forsvares ut fra allmenne informasjonsbehov, men det sies ikke noe om hva det kan være eller hva man legger i begrepet. Ren nysgjerrighet er likevel ikke nok. Henvisningen til omtale av metode er mest sannsynlig en kobling til imitasjonsfaren.

Den siste revisjonen ble behandlet på Norsk Presseforbunds årsmøte etter en bred høringsrunde der også en rekke organisasjoner fikk komme med innspill.¹⁸⁸ Fra 1.1.2006 heter det: ”Vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke

¹⁸⁷ Kjelling Nybø (2007:94).

¹⁸⁸ Ibid.

er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger.”

Ordlyden må kunne sies å være en ytterligere liberalisering for publisering. Personvernet svekkes til fordel for pressens informasjonsrett. Kravet til allmenne informasjonsbehov i komiteens forslag er beholdt, men ordlyden er litt endret, blant annet ved at imitasjonsfaren eksplisitt understrekes ved at man skal unngå omtale av metode og andre forhold, men det sies ingenting om hva andre forhold kan være. Det vedtatte punktet er strengere enn komiteens forslag, som åpnet for omtale dersom det kan forsvares i allmenne informasjonsbehov. Vi ser at ønsket om økt åpenhet avveies mot faren for imiterende atferd.

Dette er første gang hensynet til imiterende atferd kommer eksplisitt til uttrykk i plakaten. Som en konsekvens gis også livet eksplisitt verdi i Vær Varsom-plakaten ved at man skal unngå å bidra til flere selvmord. Det er ikke nødvendigvis innlysende. Flere, både her hjemme og kanskje spesielt i enkelte andre europeiske land, tar til orde for at livet og dermed døden er noe den enkelte står fritt til å forvalte som man selv vil, særlig med tanke på aktiv dødshjelp. I Sveits finnes selvmordsklinikken Dignitas. Der kan døende personer få utført såkalt assistert selvmord.¹⁸⁹ Klinikken er likevel et enkeltstående eksempel selv om den har filial i Tyskland, og de fleste vil trolig mene at livet har en verdi som er verdt å verne om.

Den gjeldende teksten er identisk med forslaget Seksjon for selvmordsforskning og -forebygging ved Universitetet i Oslo lanserte for Norsk Presseforbund under høringen. Generalsekretær i Norsk Presseforbund, Per Edgar Kokkvold, sier også i en pressemelding at styret har valgt å følge klare råd fra fagmiljøene.¹⁹⁰ Det har ifølge Kjelling Nybø vakt enkelte reaksjoner. Hun viser til at pressen ikke har tradisjon for å ta imot innspill utenfra, men mener det ikke må sperre fra råd fra ekspertisen uten at man skal gjøre presseetikk til helseetikk.¹⁹¹

Som tidligere nevnt hadde man lenge retningslinjer for omtale av rettssaker, noe som iallfall i ettertid kan oppfattes som problematisk i forhold til journalistisk frihet. Samtidig kom retningslinjene i en tid da mediene ble kritisert for dekningen av kriminalsaker og var i startgropen av sin egen profesjonaliseringsprosess.¹⁹²

¹⁸⁹ Ludwig A. Minnelli: *Some information about Dignitas* (2006).

http://www.dignitas.ch/media_dignitas/Referat_Brighton20092006.pdf

¹⁹⁰ Henning Herrestad: *Endringer i Vær Varsom-plakaten* i *Suicidologi* 1 (2006:29).

¹⁹¹ Kjelling Nybø (2007:53, 95).

¹⁹² Kvam og Røssland (1998:107), Røssland (1999:248).

4.7. 2006: Veileder for omtale av selvmord

Parallelt med revisjonen av selvmordspunktet utarbeidet Kjelling Nybø en veileder for omtale av selvmord for Norsk Presseforbund. Veilederen gir bakgrunn, tips og råd, og finnes lett tilgjengelig på forbundets nettside. Den er styrebehandlet og godkjent, og er en viktig kilde.

I veilederen understrekes behovet for fremdeles å vise varsomhet av hensyn til personvernet og faren for imiterende atferd. Endringen av punktet forklares med at det er større åpenhet om selvmord og selvmordsforsøk, og at det er snakk om et stort samfunnsproblem. For at journalistene skal kunne håndtere temaet, trengs det mer kunnskap.

I tillegg viser veilederen til råd fra andre kilder og sier noe om koblingen til psykisk sykdom. Den advarer mot omtale av selvmordspakter på Internett. Veilederen tar for seg tidligere praksis i PFU for å vise hva som er akseptabelt. Til slutt er det listet opp en rekke institusjoner, organisasjoner og hjelpetelefoner som kan gi mer informasjon.

Veilederen gir et større innblikk i tematikken enn det selvmordspunktet kan gi, noe som er en styrke. Samtidig er den ikke forpliktende på samme måte som Vær Varsom-plakaten er det. Den vil heller ikke kunne være uttømmende for mulige dilemmaer journalister og redaktører kan havne i på området – slik det også er for andre presseetiske felt. Sammen med Kjelling Nybøs bok og Lamark og Andreassens forskningsprosjekt gir den medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk mye oppmerksomhet. Det faktum at presseforbundet har bestilt veilederen og gitt den en sentral plassering på nettsidene sine, må sammen med revisjonen av selvmordspunktet kunne forstås som at man ønsker mer fokus på selvmord og selvmordsforsøk i mediene enn det som har vært tilfelle tidligere. Kjelling Nybø sier det ikke skal være enklere å omtale selvmord nå, men at noe av det viktigste har vært å få en økt refleksjon på området.¹⁹³ Lamark og Andreassens undersøkelse var et oppdrag fra Norsk Journalistlag som ville ”se i hvilken grad endringene i Vær Varsom-plakaten fører til at det i større grad drives samfunnsnyttig journalistikk på selvmord”, noe forskerne ikke mener det er grunn til å konkludere med.¹⁹⁴ Ut fra oppdraget går det fram at det er journalistikk knyttet til sosial ansvarsideologi som er ønsket, ikke den journalistiske frihetsideologien.

Veilederen er skjev med tanke på fokuset på selvmord og selvmordsforsøk. Selvmordsforsøk er for eksempel utelatt i tittelen. Det er omtalt enkelte steder i teksten, men flere steder er kun selvmord nevnt. Ut fra argumentene for endringen av selvmordspunktet kan jeg ikke se noe som tilsier at selvmordsforsøk tones ned til fordel for selvmord. Selvmordsforsøk er, som det også går fram av veilederen, atskillig mer utbredt, selv om

¹⁹³ Kjelling Nybø (2007:102).

¹⁹⁴ Lamark og Andreassen (2007:53).

utfallet ikke er like alvorlig som ved selvmord. Det kan tenkes at det er noe mindre åpenhet rundt selvmordsforsøk, men samtidig finnes det mange eksempler på kjente personer som står fram i mediene og forteller om tidligere selvmordsforsøk eller selvmordstanker.

Veilederen viser også flere ganger til fagfolks vurderinger. Samtidig framheves det at selvmordsomtale er vanskelig og at det er stor usikkerhet i mediene på dette området. Veilederen bygger opp under inntrykket av at man her i stor grad støtter seg til den helsefaglige ekspertisen.

Selv om de fleste selvmord fortsatt vil tilhøre privatlivet, sier veilederen at omtale er riktig noen ganger – både av enkelttilfeller og generelt som samfunnsproblem. At veilederen her legger begrensning på omtale av selvmord generelt, kan kun forstås av hensyn til faren for imiterende atferd. I forbindelse med generell omtale vil ikke hensynet til personvernet være aktuelt. Ved å antyde fare for imiterende atferd også for generell omtale, legger veilederen føringer for at hele selvmordspunktet gjelder både enkelttilfeller og generell omtale, noe som ikke er spesifisert i selve punktet. Det tidligere punktet har av mange blitt oppfattet som kun å gjelde enkelttilfellene av hensyn til personvernet.

4.8. Oppsummering

Vi ser en gradvis og forsiktig liberalisering av selvmordspunktet med tanke på pressens informasjonsrett fra 1936 og fram til i dag. Den siste revisjonen utgjør det største steget i retning av økt åpenhet. Nyansene er imidlertid små. Hele tiden har presseetikken vært åpen for at det finnes unntakstilfeller som bør omtales. Konsekvensetisk tenkning preger selvmordspunktet enten det er snakk om personvern eller imiterende atferd, men liberaliseringen må forstås som at det pliktetiske aspektet nå vektlegges i litt større grad.

Ved den siste revisjonen kommer imiterende atferd eksplisitt inn i selvmordspunktet. Punktet skiller som nevnt ikke mellom enkelttilfeller og generell omtale, men veilederen legger til grunn fare for imiterende atferd også ved generell omtale.

Selv mord og selvmordsforsøk er hele tiden likestilt i Vær Varsom-plakaten. Det at punktet skyves lenger ned i plakaten kan ha flere forklaringer: punktet anses som mindre viktig, men det kan også skyldes at det har vært få brudd på god presseskikk på området.

Over tid har det i presseetikken utkrystallisert seg en viss forståelse av hva som kan omtales, men svaret er langt fra entydig og klart. Da kan det være nyttig å vende fokus mot selve praksisen i mediene og PFU.

5. KVANTITATIV INNHOLDSANALYSE AV KLAGESAKENE

Her gir jeg først et kort, historisk riss av PFU fra etableringen og utvalgte sentrale endringer fram til i dag. Deretter foretar jeg en kvantitativ analyse på PFU-sakene.

5.1. Pressens Faglige Utvalg: Et historisk riss

Ifølge Olaf Solumsmoen var det et forslag om et konsultativt utvalg fra Norsk Presseforbunds formann som resulterte i PFUs forgjenger, Det faglige utvalg, i 1928.¹⁹⁵ Den første saken ble behandlet i 1930. Vær Varsom-plakaten kom som kjent først i 1936. Inntil da fungerte utvalget som et rådgivende organ for presseforbundet. Det første møtet der medlemmene var samlet ble holdt i 1937.¹⁹⁶

I PFUs vedtekter fra 2001 står det at utvalget ”har til formål å overvåke og fremme den etiske og faglige standard i norsk presse.”¹⁹⁷ Utvalgets klagebehandling er en sentral del av dette arbeidet. Vær Varsom-plakaten, Tekstreklameplakaten og Redaktørplakaten utgjør retningslinjene for utvalgets arbeid.

PFU fikk vedtekter først i 1948. Der er PFUs oppgave formulert slik: ”...å behandle saker om god presseskikk. Slike saker kan folk i og utenfor pressen få lagt fram...”¹⁹⁸

Først i vedtektene fra 1948 ble det bestemt at også folk utenfor pressen kunne klage, men i praksis hadde man innført en slik ordning allerede.¹⁹⁹ Fremdeles er det visse restriksjoner på hvem som kan klage. Man må enten være involvert part selv eller som hovedregel ha samtykke fra den saken gjelder.²⁰⁰ Utvalgsmedlemmene har hatt mulighet til å ta opp saker på eget initiativ fra 1948, men det kan virke som om utvalget ikke har brukt initiativretten.²⁰¹ Den falt ifølge Kjell Børringbo i Norsk Presseforbund bort så sent som i 1992. Samtidig fikk presseforbundets generalsekretær, som blant annet leder utvalgets sekretariat, initiativrett.²⁰² Den gir generalsekretæren anledning til å ta opp saker som han eller hun mener er av stor prinsipiell viktighet, eller som en hjelp om noen trenger å fremme en sak.

I 1948 gikk man også inn for at sakene som hovedregel skulle offentliggjøres i Journalisten og i andre medier.²⁰³ Først i 1971 blir medier som blir felt i utvalget, pålagt å

¹⁹⁵ Solumsmoen (1966:14-15).

¹⁹⁶ Røssland (1999:60-61).

¹⁹⁷ Norsk Presseforbund: PFUs vedtekter (2001:§1).

¹⁹⁸ Røssland (1999:309).

¹⁹⁹ Olaf Solumsmoen (1966:20).

²⁰⁰ Norsk Presseforbund: Klagebehandlingen i PFU.

²⁰¹ Solumsmoen har gått gjennom PFU-arkivet frem til 1966, men finner ingenting som tyder på at initiativretten er brukt. Solumsmoen (1966:26).

²⁰² NOU 1996: 12 Medieombud punkt 4.1.2.2.

²⁰³ Røssland (1999:64).

publisere utvalgets uttalelse, noe som også kan ses som et ledd i profesjonaliseringen.²⁰⁴

Tanken var at økt offentlighet ville ha sterkere preventiv effekt for de mediene som ble felt. I tillegg ville allmennheten få økt innsikt i hvordan mediene arbeidet. Åpenheten skulle også forhindre inngrep og restriksjoner fra myndighetene.²⁰⁵ I noen tilfeller har PFU kunnet vedta at en avgjørelse ikke skal publiseres, og det begrunnes gjerne med at publisitet vil føre til ytterligere byrde for klager.

PFU bestod opprinnelig av tre medlemmer, alle med bakgrunn i pressen, og slik holdt det seg frem til 1972.²⁰⁶ Da ble utvalget utvidet til sju medlemmer etter forslag fra Monsen-komiteen som hadde sett på hvordan utvalget fungerte. Fem skulle fortsatt være fra pressen, mens to medlemmer skulle representere allmennheten. Alle ble og blir oppnevnt av Norsk Presseforbunds hovedstyre, som også velger leder.²⁰⁷ Lederen har alltid vært en av pressens representanter, og vekslet mellom representantene fra Norsk Redaktørforening og Norsk Journalistlag.

Argumentasjonen bak utvidelsen var at et bredere forum ville kunne gi tryggere saksbehandling, øke tilliten til utvalget og gi større tyngde til kjennelsene utvalget kom med.²⁰⁸ Kravene til allmennhetens representanter var som følger: "...anerkjente personligheter som kan tilføre utvalget innsikt i og erfaringer fra forskjellige sider av samfunnslivet. De må også ha forståelse for pressens viktige funksjon i samfunnet, (...) En av dem som skal representere allmennheten forutsettes å være jurist."²⁰⁹

Utvalget fikk også sitt nåværende navn, Pressens Faglige Utvalg, i 1972. I 1992 fikk allmennheten ytterligere en representant samtidig som pressen mistet en representant og gikk fra fem til fire.²¹⁰ I 1996 fikk utvalget utvidet sitt mandat. Fra da av kunne PFU behandle klager på medier som står utenfor presseorganisasjonene.²¹¹

5.2. Innklagede saker

Etter å ha gått gjennom samtlige klagesaker i PFU-arkivet, fant jeg 68 saker om temaet mitt. Den første selvmordssaken dukker først opp i 1950. Deretter går det 22 år før to nye saker kommer på PFUs bord. Fra 1972 ser vi imidlertid en klar tendens: denne typen saker øker i omfang hos PFU frem mot i dag.

²⁰⁴ Fremo (1994:126).

²⁰⁵ Monsenutvalgets innstilling til Norsk Presseforbund 5.6.1970. Følger som vedlegg 9.

²⁰⁶ Røssland (1999:303-307).

²⁰⁷ Vedtekter for PFU (2001:§3).

²⁰⁸ Monsenutvalgets innstilling til Norsk Presseforbund 5.6.1970.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Raaum (1999:136).

²¹¹ Det utvidede mandatet skyldes trolig utvidelsen av medlemmer og den forestående nedleggingen av klagenemnda for kringkastingsprogram. Raaum (1999:124-126).

Fra 1972 og frem til 2003, som foreløpig er det siste året uten klager, er det totalt ti år uten klager på omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Ellers er det som hovedregel snakk om mellom en og tre saker med unntak av 1981 og 1979, der seks saker ble klaget inn.²¹² 2006 skiller seg markant ut med 11 klagesaker. Enkelte saker har blitt klaget inn flere ganger, men samtidig er det sju enkeltsaker.

En kuriositet dukker opp i 1972. To medier er klaget inn for omtale av et selvmord, men tre blir felt. Arbeidernes Pressebyrå er den opprinnelige kilden, og PFU mener tydeligvis at de også må settes på plass. Siden pressebyrået rent formelt ikke er klaget inn, inngår de heller ikke i de 68 registrerte sakene mine, men jeg tar dem likevel med når jeg ser på antall saker som ender med fellende dom.

Tabell 1: Antall klagesaker per år

2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997
11	5	4	0	1	4	0	1	1	2
1996	1995	1994	1993	1992	1991	1990	1989	1988	1987
3	1	0	0	3	0	1	3	2	0
1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977
1	1	1	3	0	6	0	6	1	1
1976	1975	1974	1973	1972	1951- 1971	1950	1936- 1949²¹³		
0	0	1	2	2	0	1	0		

Dersom vi ser på sakene i tiårsperioder, ser vi tydeligere økningen over tid. Tiåret 1976 til 1985 kommer så høyt blant annet på grunn av ett selvmordsforsøk som ble omtalt i seks medier.

Tabell 2: Klagesaker fordelt på tiårsperioder

Tidsperiode	2006	1996-2005	1986-1995	1976-1985	1966-1975	1936-1965	Totalt
Antall saker	11	21	11	19	5	1	68

Det totale antallet saker som klages inn for PFU, har variert kraftig. I 1947 kom det inn 18 klager, og i 1966 passerer man 60 saker.²¹⁴ I 2006 kom det inn totalt 255 klager²¹⁵. Mengden selvmords- og selvmordsforsøkssaker totalt utgjør en svært liten del av det totale antallet

²¹² I 1981 er samtlige seks saker om et enkelt selvmordsforsøk.

²¹³ Under krigen var det ingen aktivitet i PFU.

²¹⁴ Røssland (1999:257-276).

²¹⁵ Norsk Presseforbunds statistikk.

klager til PFU, og det gir liten mening å se på om mengden selvmordssaker har økt i forhold til totalt antall klagesaker.

Den forsiktige økningen skyldes trolig først og fremst økt åpenhet i samfunnet generelt, men kan til en viss grad ha sammenheng med utviklingen av selvmord generelt. Ser vi på selvmordsstatistikken for perioden, var tallene stabilt lave fram til midten av 60-tallet. Derfra og fram til 1988 økte de dramatisk. Siden har de avtatt noe.²¹⁶

Selv om selvmordspunktet har blitt revidert underveis, gir det ikke merkbare utslag på årsoversikten. Det høye tallet i fjor kan skyldes endringen av formuleringen av selvmordspunktet, men kan også ha sammenheng med at medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk fikk mye oppmerksomhet i forbindelse med revisjonen.

5.3. Klagerne

Her har jeg vært interessert i å finne ut hvem det er som klager til PFU. Initiativretten har bare vært brukt en gang, i 1992 mot SøndagSøndags omtale av selvmordet til daværende statsminister Gro Harlem Brundtlands sønn. Det var samme år som initiativretten ble overført fra utvalget og til generalsekretæren.

Pårørende eller den som har forsøkt å ta livet av seg, står for 29 av klagene, eller nesten halvparten. Pårørende er her forstått som familie i form av foreldre, barn eller søsken, eller andre på vegne av dem. Selv om flere pårørende står bak en klage, teller jeg ikke hver enkelt pårørende.

Andre involverte står for ni av klagene. Kategorien består av helsepersonell med ett unntak, der NSB er klager.

Kategorien *Utenforstående* dekker andre klagere som normalt må ha samtykke fra noen av de involverte partene. Her finner man organisasjoner, privatpersoner og helsepersonell uten direkte tilknytning til saken. Utenforstående står til sammen bak 29 klager, like mange som pårørende og overlevende. Åtte er fra helsepersonell. Det at mange utenforstående reagerer, tyder på at selvmordspunktet i presseetikken har mye til felles med oppfatningen i samfunnet generelt på dette området. Slår vi sammen utenforstående og involvert helsepersonell, står de bak 16 klager. Samtlige har tilknytning til psykisk helsevern, og vi kan anta at de har god fagkunnskap på området.

Tabell 3: Klagernes bakgrunn

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Overlevende/pårørende	5	10	6	7	1	0	29

²¹⁶ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:58-59).

Andre involverte	2	5	1	0	1	0	9
Utenforstående	4 (3)	6 (1)	3 (2)	12 (1)	3 (1)	1	29
Initiativrett	0	0	1	0	0	0	1

Tall i parentes viser hvor mange av de utenforstående klagerne som har bakgrunn fra helsevesenet.

Ser vi på klagerne fordelt over tid, ser vi et skifte mellom 1976-1985 og 1986-1995. De første periodene er utenforstående klager i flertall, men så snur det, og overlevende/pårørende står for flest klager. Andelen utenforstående helsepersonell er spesielt høy i 2006 med tre klager, noe som kan skyldes omleggingen av selvmordspunktet.

5.4. Innklagede medier

Som tidligere nevnt har PFU inntil nylig kun håndtert saker fra trykt presse. Derfor presenterer jeg kun en kort oversikt over fordelingen mellom ulike medietyper. Avhengig av teknologiutvikling og PFUs mandat entrer de ulike mediene arenaen på varierende tidspunkt.

Tabell 4: Klagesaker fordelt på medietyper

<i>Medium</i>	<i>Papiravis</i>	<i>Ukeblad</i>	<i>Radio</i>	<i>TV</i>	<i>Nettavis</i>	<i>Totalt</i>
Antall saker	57	5	0	2	4	68

Det er mer interessant å se om det er forskjeller på medieomtale mellom lokal-, regional- og riksmidier med tanke på forskjellen i nærhet til klagerne og publikum. Riksmidier er landsdekkende, regionalmedier har en landsdel, et helt fylke eller store deler av det, som nedslagsfelt, og er det største mediet av sitt slag i fylket.²¹⁷ Lokalmedier begrenser seg til en eller noen få kommuner.²¹⁸

Tabell 5: Klagesaker fordelt på dekningsområde

<i>Tidsperiode</i>	2006	1996-2005	1986-1995	1976-1985	1966-1975	1936-1965	Totalt
Riksmidier	6	9	3	9	4	0	31
Regionalmedier	1	4*	3	1	0	1**	10
Lokalmedier	4	8	5	9	1	0	27

* En av klagerne er Nordlands Framtid, som ble fusjonert med Nordlandsposten til Avisa Nordland.²¹⁹ **Klagen gjelder en sak i Dagbladet, som har sitt hovednedslagsfelt i Oslo på denne tiden.²²⁰

²¹⁷ Når det gjelder regionavisene, bruker jeg Hege Lamark og Jan-Erik Andreassens oversikt (2007:58).

²¹⁸ I tilfeller, for eksempel aviser som ikke eksisterer lenger, har jeg støttet meg til Sigurd Høsts aviskataloger eller erfarne pressefolk fra området.

²¹⁹ Avisene fusjonerte i 2002. Nordlandsposten var ifølge Reidun Kjelling Nybø lenge størst, men i 1989 overtok Nordlands Framtid som fylkets største avis.

²²⁰ Heilt fram til langt utpå 1960-talet heldt dagspressa fram med å vere regional og lokal. Ottosen m. fl. (2002:167).

Riksmedier, som det er færrest av, er klaget inn oftest med 31 klager. Med hele landet som nedslagsfelt vil antall relevante saker være størst for disse. Det høye antallet kan også ha andre årsaker, for eksempel sterk konkurranse og i mange tilfeller større avstand til involverte og nærmiljø.

Lokalmedier, som det er flest av, er klaget inn 27 ganger. De regionale mediene er det atskillig færre av, noe som trolig forklarer at de er klaget inn 10 ganger.

Ser vi på fordelingen over tid, er det små utslag. Det kan imidlertid være verdt å merke seg fjoråret. Det høye tallet for lokale medier skyldes at Tromsø er klaget inn av fire ulike klagere. Riksmediene fikk seks klager mot seg. Det kan tenkes at de store mediene, som har mer erfaring med etiske vanskelige saker, i større grad enn lokalmediene våger seg utpå etter revisjonen av selvmordspunktet. Lamark og Andreassen, som har undersøkt nærmere 900 saker fra 2006, er overrasket over hvor sjelden lokalmedier har saker om selvmord og selvmordsforsøk sammenlignet med riksmediene.²²¹ De sier at journalistene kvier seg for å omtale saker som de tror pårørende vil reagere sterkt på. Nærheten til kildene spiller inn.

Ser vi på enkeltmedier, er det to som skiller seg ut. Dagbladet har blitt klaget inn 12 ganger, mens VG er klaget inn ni ganger. Dagbladet har en topp de ti siste årene, mens VG fikk flest klager mot seg i fjor. Løssalgsavisene er ofte utsatt for kritikk, så det er ikke overraskende at de topper klagelisten. Samtidig når de ut til et stort antall lesere, noe som øker sjansen for at noen reagerer.

Tabell 6: Klager fordelt på VG og Dagbladet

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Dagbladet	0	6	1	4	0	1	12
VG	3	1	2	2	1	0	9
Totalt	3	7	3	6	1	1	21

Avisa Tromsø er klaget inn fem ganger. Fire av klagenes går på samme sak. Rogalands Avis har fått tre klager mot seg, og to av dem er om samme sak. Resten har blitt klaget inn en eller to ganger. Av de riksdekkende avisene har aldri nisjeavisene Nationen, Vårt Land eller Dagens Næringsliv blitt klaget inn for PFU på dette området.

Jeg har også kategorisert klagesakene i tre ulike sjangere: nyheter, reportasje og kommentar. I tillegg går en av klagenes på en annonse, og en er en historie "Fra virkeligheten" i et ukeblad. Nyhetssakene dominerer kraftig med 62 saker. 5 andre er reportasjer og 3 er kommentarer. Noen av klagenes reagerer på flere sjangere. Funnene gir mening ut fra

²²¹ Kjelling Nybø (2007:96).

nyhetsproduksjonens muligheter og begrensninger. Konkurransen er stor, og det er viktig å ha saker først eller helst eksklusivt. Da blir også tiden knapp. Kjelling Nybø mener også at det er den løpende nyhetsdekningen som først og fremst kan bli problematisk.²²² Samtidig bekrefter Lamark og Andreassens undersøkelse at det er mange saker som ikke klages inn.

5.5. Sakenes utfall

Det kan være en lang vei fra en klage kommer inn til en sak er ferdig behandlet i utvalget. Mange saker forsvinner også på veien, enten fordi de er foreldet, gis en forenklet behandling, avvises, partene kommer til en minnelig ordning, klageren trekker saken eller at det mangler samtykke. I en rekke tilfeller er det også uklart hva som skjer med sakene. Det mest interessante her er imidlertid sakene som får en endelig behandling i PFU, og de har tre mulige utfall i dag.²²³

Totalt har 42 av sakene kommet så langt. I 15 tilfeller er det innklagede mediet felt. 5 saker ender med kritikk og 22 med frifinnelse. De aller fleste avgjørelsene til utvalget er enstemmige, men det finnes noen dissenser.

Tabell 7: Klagesakenes utfall i utvalget

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Felt	6	2	2	1	4*	0	15
Frifunnet	2	9	4	7	0	0	22
Kritikk	1	3	1	0	0	0	5

* Arbeidernes Pressebyrå, som ikke er klaget inn, felles likevel av utvalget.

Flertallet av sakene ender med frifinnelse. Slår vi sammen felte saker med saker som får kritikk, er antallet 20, og da er fordelingen nokså lik. Samtlige klager som behandles mellom 1966 og 1975, ender med at mediet blir felt. Kritikk, en mildere reaksjon, dukker opp i 1986. Først i 1976 kommer den første frifinnelsen. Det bygger opp under forståelsen av at revisjonen er en oppmykning av pressens informasjonsrett selv om selve ordlyden ikke legger opp til en stor endring. I 2006 blir flere felt enn i noen av tiårsperiodene. Det kan tyde på en utprøving av hvor grensene går. Samtidig skal vi ikke glemme at fire klager på en sak i Tromsø ender med at avisa blir felt.

Ser vi på tallene fordelt på dekningsområde, er det ikke store forskjeller. Ser vi derimot på gjengangerne, så kritiseres Dagbladet kun en gang i 1986, mens VG er felt en gang

²²² Kjelling Nybø (2007:102).

²²³ Kategoriene er ikke brukt konsekvent av utvalget i hele perioden, men jeg bruker inndelingen for å relatere til dagens utfall. Noen saker er lette å plassere i kategoriene. Andre ganger, der utvalget refererer til flere punkter i Vær Varsom-plakaten, har jeg brukt skjønn for å avgjøre om det er brudd, kritikk eller frifinnelse.

i 1972 og i en gang i 2006. Rogalands Avis, som er innklaget tre ganger, er til sammenligning felt to ganger.

Det kan tyde på at løssalgsavisene nyter godt av at de ofte jobber med vanskelige saker, og er vant med etiske avveininger i forkant av publisering. Erfaring fra å være klaget inn for utvalget kan også være en fordel. Mediene vet til en viss grad hva man bør legge vekt på, og har ofte juridisk kompetanse internt i bedriften. At utvalget frifinner løssalgsavisene i så mange tilfeller, gir også inntrykk av at PFU ikke er forutinntatt, men gir avisene en ordentlig vurdering av de innklagede sakene.

5.6. Generelle saker eller enkeltsaker

I 65 av de 68 sakene omtales spesifikke saker om selvmord eller selvmordsforsøk. Tre av sakene behandler selvmord og selvmordsforsøk generelt, men det finnes også generell omtale i noen av enkeltsakene. I de tre tilfellene som kun omhandler temaet generelt, går en på omtale av lykkepiller og økt selvmordsfare som mulig bivirkning, en omhandler en annonse mot legemidler og den tredje går på et oppslag om at foreldre oftest er årsak til unges selvmord.

Med tanke på hvor restriktiv etikken har vært, er det overraskende at nesten alle sakene handler om enkelttilfeller. Samtidig kan det være et tegn på at nettopp disse sakene vekker reaksjoner, og at generell omtale lettere går gjennom publikums nåløye, også siden det da ikke er noen direkte berørte pårørende. Mediene gjør også utstrakt bruk av caser for å konkretisere, og det kan være tilfellet her.

Tabell 8: Klager fordelt på enkeltsaker og generelle saker

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Generelle	0	3	0	0	0	0	3
Enkeltsaker	11	18	11	19	5	1	65

Ser vi på fordelingen i tiårsperioder, viser det seg at de innklagede sakene om temaet generelt først dukker opp fra 1996 og fremover. Det kan tyde på at det har vært særdeles taust rundt selvmordsproblematikken som samfunnsproblem tidligere, men kan også være at disse sakene er mer akseptable siden de ikke involverer pårørende, avdøde eller overlevende direkte.

5.7. Selvmord eller selvmordsforsøk

Av saker som enkelt lar seg klassifisere, handler 27 om selvmord og nøyaktig like mange om selvmordsforsøk. Tre saker handler om begge deler. I fem tilfeller er det usikkert om det

dreier seg om et selvmordsforsøk eller ikke I tillegg handler to av sakene om en mor som truer med å ta livet av seg dersom hun blir fratatt barnet sitt.

Når det gjelder selvmord, er det ti saker som jeg ikke med hundre prosent sikkerhet kan si er selvmord. Ut fra eksisterende materiale og kunnskap om temaet generelt anser jeg det likevel som overveiende sannsynlig.²²⁴

Dersom de sikre og usikre sakene slås sammen, blir det 37 om selvmord og 34 om forsøk.²²⁵ Selv om selvmord og selvmordsforsøk er likestilt i Vær Varsom-plakaten, er det noe overraskende at så mange av de innklagede sakene dreier seg om selvmordsforsøk, spesielt med tanke på at vi vet at det ofte er snakk om spesifikke saker der vedkommende lever videre. Samtidig kan det tenkes at overlevende vil fortelle sin historie for å hjelpe andre

Tabell 9: Klager fordelt på selvmord og selvmordsforsøk

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Selvmord	1	15	8	9	3	1	37
Selvmordsforsøk	10	9	3	10	2	0	34

Ser vi fordelingen over tid, er det noen perioder som skiller seg ut. Fra 1976 til 1985 er omtalte selvmordsforsøk hårfint høyere enn selvmord. Det skyldes i stor grad omtalen av ett enkeltforsøk som ble omtalt i seks ulike medier. Fra 1986 til 1995 er kun omtale av et selvmordsforsøk klaget inn. De to andre sakene går på trusler om selvmord.

Fjoråret utmerker seg med at selvmordsforsøk klages inn oftere enn selvmord i motsetning til tidligere. Det er vanskelig å si noe om årsaken, og siden det kun et enkelt år, er det vanskelig å si om det er snakk om en ny tendens.

5.8. Offentlig eller privat person

60 av sakene omhandler privatpersoner. To av sakene er spesielle, fordi den avdøde ifølge Kvam og Røsslands kategorier må anses som privatperson, men han var sønn av daværende statsminister Gro Harlem Brundtland, en offentlig person. Samtlige klagesaker fra i fjor handler om privatpersoner.

Kun fem av sakene omhandler offentlige eller betinget offentlige personer. De tre offentlige personene er en skolesjef og politiker, en statsadvokat og en ordfører. De som faller inn under kategorien betinget offentlig person, er en andregangs drapsmann og en tidligere

²²⁴ Vurderingene er basert på formuleringer i omtale, klage, tilsvare eller PFUs begrunnelse.

²²⁵ Antallet selvmord og selvmordsforsøk vil være noe lavere enn det kan virke som her siden noen saker er omtalt i flere medier eller klaget inn av flere personer. Hovedfokuset mitt er imidlertid på medieomtale og reaksjoner på den, og da anser jeg denne måten som mer hensiktsmessig for å belyse problemstillingene mine.

spansk friidrettsstjerne. Spennet er med andre ord nokså vidt. Siden det er snakk om så få tilfeller, gir det ikke videre mening å se på forskjeller over tid.

Samtlige av disse sakene er selvmord. Ingen omtaler av offentlige personers selvmordsforsøk er klaget inn. Det kan ha sammenheng med at personen er kjent, og at så mange da vil knytte forsøket til personen i lang tid. Tre saker er generell omtale, og kan derfor ikke klassifiseres her.

Det store antallet saker om privatpersoner er overraskende ut fra tankegangen om at offentlige personer må tåle et større fokus på seg som privatperson enn andre. Samtidig er det atskillig færre offentlige og betinget offentlige personer enn vanlige folk, og dermed færre selvmord og selvmordsforsøk blant dem totalt sett. Det kan samtidig tenktes at det er en større grad av forståelse for at disse selvmordene omtales. Eksemplene fra forrige kapittel, der flere saker ikke ble klaget inn for PFU, underbygger delvis en slik forståelse.

5.9. Offentlig eller privat rom

Her har jeg sett på hvor selvmordene og forsøkene finner sted, og deler inn i fire kategorier – privat rom, betinget offentlig rom, offentlig forvaring og offentlig rom. Det private rom forstår jeg snevert som hjem; hus eller hytte. Kategorien betinget offentlig rom dekker selvmord og selvmordsforsøk som skjer på steder utenfor hjemmet der det er fri ferdsel, men der det er overveiende sannsynlig at ikke andre er til stede når selvmordet skjer. Offentlig forvaring går på frivillig eller ufrivillig opphold på offentlige institusjoner som sykehus og fengsler. Offentlig rom er steder der det er fri ferdsel og andre mennesker må forventes å være til stede, for eksempel i byer og på trafikkerte veier. Med denne kategoriseringen ønsker jeg å skille mellom selvmord i det offentlige rom ut fra om personen involverer andre i handlingen eller ikke.

13 tilfeller finner sted i det private rom. 11 tilfeller lar seg ikke klassifisere, fordi det ikke går klart frem hvor selvmordet eller selvmordsforsøket skjer. Tre handler også om temaet generelt. 17 faller inn under betinget offentlig og 8 i offentlig forvaring; fem i fengsel og tre på sykehus. 16 foregår i det offentlige rom.

Valg av sted kan ha mange årsaker. Det kan være hensyn til pårørende, tilgjengelige metoder og egne preferanser. Forskning viser for eksempel store forskjeller mellom kvinner og menns valg av metode.²²⁶ Tar vi hensyn til at to selvmordsforsøk i det offentlige rom er omtalt eller klaget inn flere ganger, ser vi at bare sju tilfeller foregår i det offentlige rom. En av disse igjen er en såkalt møteulykke i trafikken. Den andre sjåføren involveres, men

²²⁶ Retterstøl, Ekeberg og Mehlum (2002:176).

samtidig åpner man muligheten for at det er snakk om en trafikkulykke i stedet for selvmord, noe som er mindre belastende for de pårørende.²²⁷ Få søker direkte oppmerksomhet rundt handlingen i de innklagede sakene.

Tabell 10: Klager fordelt på sted

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Privat rom	4	4	3	2	0	0	13
Betinget offentlig rom	0	4	1	8	3	1	17
Offentlig forvaring	1	3	3	1	0	0	8
Offentlig rom	6*	3	0	7**	0	0	16

* 5 av disse handler om samme selvmordsforsøk. ** 6 av disse handler om samme selvmordsforsøk.

Saker fra kategorien betinget offentlig dominerer fram til 1986. Deretter skjer det en utjevning. Ser vi på revisjonsarbeidet fra 1987, utkrystalliserer det seg en forståelse av at temaet kan omtales dersom det har tilknytning til saker som allerede er offentlig kjent. Det kan ha betydning for at andelen saker i denne kategorien går ned markant. Samtidig vet vi at ingen av sakene fra tiåret før handler om offentlige eller betinget offentlige personer.

I 1977 dukker det opp et selvmordsforsøk i det private rom, og det neste kommer i 1984. Ingen av selvmordene til de offentlige eller betinget offentlige personene kommer inn i det private rom. I to tilfeller er det usikkert hvor selvmordet skjer. De tre andre skjer i henholdsvis betinget offentlig rom, offentlig forvaring eller offentlig rom. Dermed er det klart at de innklagede sakene fra det private rom handler om private personer. Det kan skyldes at overlevende eller pårørende står fram med sin historie, men det kan også være at omtale av selvmord og selvmordsforsøk blant vanlige folk i det private rom vekker sterke reaksjoner.

I 1978 kommer den første klagesaken om et selvmord i offentlig forvaring. De neste tiårene fortsetter med noen få saker, men andelen er relativt lav med tanke på at et sted mellom 40 og 50 selvmord skjer på psykiatriske institusjoner hvert år.²²⁸ Da kan man spørre seg om pressen svikter sin samfunnsrolle ved å ikke utføre systemkritikk. Samtidig kan det tenkes at systemkritiske saker ikke klages inn i samme grad som andre fordi det er en aksept for systemkritikken. Taushetsplikten i helsevesenet kan også være en medvirkende faktor, men ingen unnskyldning.

²²⁷ Kjelling Nybø (2007:63).

²²⁸ Kjelling Nybø (2007:62).

5.10. Omtale av metode

I 47 saker er metoden omtalt, i enkelte tilfeller er den svært detaljert beskrevet. Spekteret av metoder er stort. I to saker mangler artiklene, og i to andre saker fremstilles dødsfallet som drap. I 17 saker er metoden helt utelatt.

Tabell 11: Klager der metode er omtalt

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Metode omtalt	10	15	5	14	3	0	47
Saker totalt	11	21	11	19	5	1	68

Metode er ofte nevnt i klagesakene. Det kan skyldes at man vurderer det som en viktig opplysning, at mediene ikke mener imiterende ansvar er deres problem, eller det kan være salgsmessig motivert.

Selvordspunktet har ikke sagt noe spesifikt om metode før revisjonen i 2006.

Likevel var metode nevnt i 10 av 11 innklagede saker i fjor. Det kan skyldes at selvmordspunktet ikke er klart nok, at mediene ikke er godt nok kjent med det nye punktet.

Det kan tenkes at klagerne reagerer på at metoden er omtalt, enten fordi det virker for nærgående, eller fordi man frykter imiterende atferd. I tillegg kan det tenkes at den nye teksten fører til at flere klager når de ser at metoden er omtalt.

6. ARGUMENTASJONSANALYSE AV KLAGESAKENE FRA 1936 TIL 2005

Her analyserer jeg partenes argumenter i forhold til pressens informasjonsrett, personvern og faren for imiterende atferd langs to linjer. Den ene er tidsmessig, og her bruker jeg tiårsperiodene fra forrige kapittel. Funnene presenteres ved slutten av hver periode. I tillegg foretar jeg en tematisk analyse av argumentasjonen på noen utvalgte, sentrale områder. Hensikten er å undersøke utviklingen på de utvalgte områdene.

For at analysen skal gi mening, gir jeg først et kort resymé av hver sak og partenes viktigste argumenter. Sakene er kronologisk nummerert. PFUs saksnummer står i parentes.

6.1. Perioden 1936 til 1965: Jaget i døden?

Det er kun en sak i denne perioden, sak *I* (sak 18/1950). Dagbladet er klaget inn i forbindelse med at en statsadvokat tok livet av seg etter at han ble dømt i en sedelighetssak. Han ble identifisert i avisa før han tok livet av seg.

En utenforstående mener Dagbladet i vesentlig grad har bidratt til å jage mannen i døden ved å identifisere ham i sedelighetssaken. At klageren mener at en domfelt mann i en av rettsvesenets mest sentrale posisjoner har krav på full anonymitet, kan skyldes at forståelsen for medienes samfunnsrolle ennå ikke er så utbredt. Det mest nærliggende er likevel at hensynet til personvernet er utslagsgivende, siden vi vet at pressens samfunnsrolle har lange tradisjoner. Selvmordet skjer imidlertid etter avisas omtale, og det er ikke sikkert klageren ville reagert like sterkt på identifiseringen dersom statsadvokaten ikke tok livet av seg. En bemerkning om at mange har skjönt at statsadvokaten tok livet av seg, selv om det ikke er nevnt i avisenes omtale av dødsfallet, må forstås i lys av selvmordstabuet.

Saken forsvinner hos PFU. Et avisutklipp i klage 17/1950 kaster likevel lys over saken.²²⁹ I en leder forsvarer Dagbladet identifiseringen med mannens høye og innflytelsesrike stilling. Dagbladet vil unngå at uskyldige mistenkes og at mannen misbruker sin stilling igjen, og mener belastningen for familien ikke er større enn i andre krim saker. Selv om avisa mener statsadvokaten viser sykelige trekk, peker den på at han har skjøttet sin jobb så godt at han til tider har fungert som riksadvokat. Dagbladets argumentasjon ligger tett opptil pressens samfunnsrolle og pressens informasjonsrett.

Saken er ifølge Røssland også omtalt i en artikkel i Vårt Land i 1951.²³⁰ Nansen spør om Dagbladet kan straffes for mord, og kaller avisas artikler for svinske.²³¹ Også pressefolk reagerer. Selv om saken ikke blir behandlet av utvalget, har den trolig hatt betydning for

²²⁹ Dagbladet klages inn for å ha publisert en tegning statsadvokaten har sendt til unge jenter i forbindelse med sedelighetssaken.

²³⁰ Røssland (1999:115-116).

²³¹ Røssland (1999:116).

revisjonen i 1956 siden alvorlige forbrytelser eksplisitt nevnes som grunn til å omtale enkelte selvmord. Selvmordet til Oscar Mathisen er også relevant.

Denne saken har likhetstrekk med Tønne-saken, som ikke er klaget inn.²³² Tidligere helseminister og forretningsmann Tore Tønne tok livet av seg i 2002 etter et massivt mediekjør knyttet til mistanker om grovt uaktsomt bedrageri.²³³ Dagbladet var nyhetsledende, men saken ble også fulgt tett i andre medier i nesten tre uker. Generalsekretær Per Edgar Kokkvold i Norsk Presseforbund tok umiddelbart initiativ til et granskingsutvalg for å få saken vurdert, og det kan også trolig forklare hvorfor saken ikke er klaget inn for utvalget.²³⁴ I tillegg gikk en intern gruppe i Dagbladet gjennom dekningen av saken, og avisa bad også Gunnar Bodahl-Johansen ved Institutt for Journalistikk om en separat rapport.²³⁵

Tore Tønnes pårørende deler noen av sine betraktninger etter mediekjøret og selvmordet i granskingsutvalgets rapport. Mediedekningen var en påkjenning for alle, både for Tønne selv og familien. Forsideoppslagene, det kontinuerlige presset som aldri så ut til å gi seg og et mediebilde som de mente ikke stemte overens med virkeligheten, føltes tungt.²³⁶

Dagbladets egen rapport konkluderte med at avisa ikke hadde brutt god presseskikk, noe som vakte reaksjoner.²³⁷ Bodahl-Johansen kom til samme konklusjon. Han mener dekningen i stor grad oppfyller kravene til korrekthet, balanse og saklighet. Når det gjelder personfokuset, mener Bodahl-Johansen det er legitimt fordi maktutøvelse iverksettes av mennesker, og at fokuset da må være på nettopp disse menneskene. Han refererer også til heftet Presseetikk, der det står at mediene ikke skal påføre mennesker unødig skade. I noen tilfeller må det gjøres, men da skal man kunne forsvare det ut fra pressens rolle.²³⁸

Granskingsutvalget konkluderer med at saken hadde stor samfunnsmessig interesse, og at det var riktig å skrive om den ut fra pressens samfunnsrolle.²³⁹ Samtidig kritiseres mediene, og Dagbladet spesielt, for overdrevet personfokus, for at saken ble tillagt for stor vekt og for at man ikke var nøyaktig nok med faktaopplysninger. I tillegg fikk Dagbladet

²³² Det finnes en rekke lignende utenlandske saker der medienes rolle i selvmord har vært tema, men det ligger utenfor denne oppgavens fokus.

²³³ Kjelling Nybø (2007:26).

²³⁴ Guri Hjeltne, Svein Brurås og Henrik Syse: *3 uker i desember. En kritisk gjennomgang av medienes rolle i den såkalte Tønne-saken* (2003:3).

²³⁵ Denne rapporten er ikke offentliggjort. Jeg har fått tillatelse av Bodahl-Johansen til å bruke den i oppgaven.

²³⁶ Hjeltne, Brurås og Syse (2003:113-118).

²³⁷ Kjelling Nybø (2007:26).

²³⁸ Gunnar Bodahl-Johansen: *Dagbladets dekning av Tønne-saken(e)* (2003). Bodahl-Johansen har tidligere vært sekretær for PFU.

²³⁹ Hjeltne, Brurås og Syse (2003:81).

kritikk for ikke å ha møtt Tønne ansikt til ansikt, og for at han ikke fikk gjøre seg kjent med dokumentene som var bakgrunnen for saken.²⁴⁰

At granskerne ser ulikt på saken, kan skyldes ulike oppfatninger om hva slags og hvor mye personfokus offentlige personer må tåle. Samtidig konkluderer Dagbladets rapporter i favør av avisa, mens den eksterne rapporten, som kommer fra presseforbundet, går i avisas disfavør. Også andre medier kritiseres. Det er heller ikke utenkelig at det raske initiativet fra Kokkvold og reaksjoner fra publikum har hatt betydning for utfallet, og at saken har aktualisert revisjonen av selvmordspunktet i 2006.

Det som er spesielt med disse sakene, er at selvmordet først skjer etter publisering av kompromitterende opplysninger. I de andre sakene kommer selvmordet eller selvmordsforsøket før medieomtalen. Spørsmålet er om mediene kan jage et menneske i døden, og det er et vanskelig spørsmål å svare på. Hvor stor rolle spiller medieomtalen? Hvor stor rolle spiller avsløringen? Finnes det andre faktorer som spiller inn? Svarene på spørsmålene har personene tatt med seg i graven, men vi kan likevel få noen indikasjoner.²⁴¹

Tønne, som blir omtalt som en hedersmann etter sin død, er foreløpig kun under mistanke for økonomiske misligheter.²⁴² Statsadvokaten er dømt. Domstolen har slått fast at en av lovens fremste voktere selv har forbrutt seg mot den, og det attpåtil i en sedelighetssak. Fallhøyden er stor.

Fagfolk advarer mot å forenkle årsaker til selvmord og selvmordsforsøk og å plassere skyld. De sier at årsakene til selvmord er både sammensatte og kompliserte, og at den selvmordsnære ofte preges av håpløshetsfølelse, manglende selvtillit, tap av ansikt og psykisk smerte.²⁴³ Flere av disse årsakene kan tenkes i forbindelse med de nevnte sakene.

Statsadvokatens selvmord ble ikke omtalt som et i avisene, men mange skjønnte raskt sammenhengen. Kjelling Nybø mener det var helt naturlig at Tønnes selvmord ble omtalt fordi saken var så kjent. Beskyldningene mot mediene kom kort tid etter at han døde, og kjennskap til selvmordet muliggjorde en åpen debatt om medienes rolle i selvmordet.²⁴⁴

Ser vi sakene opp mot pressens informasjonsrett, kommer det klart fram at Dagbladet, som er involvert i begge sakene, har vurdert retten foran personvernet.²⁴⁵ Det er snakk om offentlige personer i sentrale posisjoner som enten er dømt eller mistenkt. Det er allment

²⁴⁰ Ibid 81-82.

²⁴¹ Ibid 4.

²⁴² Hjeltne, Brurås og Syse (2003:7).

²⁴³ Kjelling Nybø (2007:44).

²⁴⁴ Ibid 2.

²⁴⁵ Det var imidlertid redaktøren i lokalavisa som ble truet av skolesjefen, og som publiserte saken først.

akseptert at offentlige personer må tåle et større søkelys på sin person enn privatpersoner, selv om ikke alle er enige om hvor grensen går.²⁴⁶

Erik Tønne, sønn av Tore Tønne, mener det ikke finnes offentlige personer – bare mennesker.²⁴⁷ Mediepress kan røyne på mang en ressurssterk person. Mediene har makt, noe også granskningskommisjonen konkluderer med: ”Belastningen media utsetter personer innen offentlige verv for, burde være åpenbar etter denne saken.”²⁴⁸

De mener det er på tide at mediene begynner å tenke seg om i forkant. Kjøret mot tidligere LO-leder Gerd Liv Valla og fokuset på henne som person i vår kan tyde på at tenkingen ikke nødvendigvis er helt på plass ennå.

Likevel vil pressens samfunnsrolle og offentlige personers særstilling fremdeles kreve ekstra søkelys der det er grunnlag for kritikk.

6.2. Perioden 1966 til 1975: Sterke tabuer

Fem saker er klaget inn. Samtlige klager kommer inn etter at offentlighetsloven trer i kraft i 1971. Loven gjør det atskillig enklere for mediene å overvåke myndighetene. PFU utvides og får to representanter for allmennheten i 1972.

Sak 2 og 3 (26/1972) handler om en savnet kvinne som er funnet død, og det spekuleres i om hun ble drept eller tok sitt eget liv. Finnmarken og VG er klaget inn.

En journalist reagerer på at selvmord blir trukket fram som mulig dødsårsak. Reaksjonen er spesielt interessant fordi det sier noe om hvordan etikken ble oppfattet blant pressefolk. Samtidig skal vi være forsiktige med å generalisere på bakgrunn av en klage.

Finnmarken tar manglende reaksjoner fra kvinnens familie som et tegn på at avisa ikke har krenket personvernet, og mener omtalen kan ha en positiv virkning på folkesnakket.

VG viser til at kvinnen ble identifisert da hun ble etterlyst. Man fryktet at noe kriminelt hadde skjedd, og derfor ble saken slått stort opp. Avisa mener at det ikke er til å unngå å bruke navn i forbindelse med likfunnet.

Utvalget mener at en klar antydning av selvmord ikke er i tråd med god presseskikk. I tillegg feller PFU Arbeidernes pressekontor, selv om de ikke er innklaget. Det kan skyldes at det er første gang utvalget behandler en selvmordssak, og at de ønsker å sette en standard. Samtidig når pressebyråene ut til mange medier og lesere, og det kan tenkes at utvalget derfor mener de har et spesielt etisk ansvar.

²⁴⁶ Kvam og Røssland (1998:123).

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Hjeltnes, Brurås og Syse (2003:118).

Disse sakene har klare paralleller til den såkalte Benedicte-saken fra 2002. Saken er klaget inn for utvalget, men selvmord er ikke tema verken hos klager, Dagbladet, eller PFU. Derfor er den heller ikke med i min saksoversikt.

En ung kvinne var savnet, og familien bidro til en stor leteaksjon. Da det ble klart at det var snakk om selvmord, hadde Aftenposten ”Tok sitt eget liv” som en tospalters tittel på forsiden.²⁴⁹ Publiseringen av selvmordet ble ikke klaget inn, og familien var åpen om dødsårsaken.²⁵⁰ Kjelling Nybø vurderer saken som et veiskille i omtale av selvmordssaker. Hun mener offentligheten hadde rett til å vite hva som hadde skjedd siden saken hadde fått så mye oppmerksomhet, og samtidig avkreftet man at noe kriminelt hadde skjedd.

I begge tilfellene identifiseres kvinnene mens de er savnet. Det er et ledd i jakten på dem eller på eventuelle gjerningsmenn som man kan regne med er viktig både for de pårørende, publikum og politiet, og der mediene er en viktig informasjonskilde. Det er publisering etter dødsfallet som journalisten opplever som problematisk i sak 2 og 3.

Det er uklart om det er snakk om selvmord. Klageren opplever uansett antydningene om selvmord belastende, noe som er forståelig ut fra det sterke tabuet knyttet til selvmord.

Benedicte-saken forteller oss at holdningene trolig har endret seg på dette området. Dersom den savnede har tatt sitt eget liv, er det akseptabelt å opplyse om det når vedkommende blir funnet. Samtidig snakker vi i disse tilfellene om privatpersoner, noe som gjør at sakens omfang og alvorlighetsgrad i forkant må vurderes. I Benedicte-saken var mediene ikke i tvil. I andre, mindre saker kan det tenkes at avgjørelsen blir en annen.

Sak 4 og 5 (45/1973) handler om en sinnslidende mann som er kritisk til behandlingen og hjelpen han får. Han står fram i ukebladet Aktuell med navn og bilde, og forteller blant annet at han har forsøkt å ta livet av seg. Ukebladet er innklaget.

En pårørende og en behandler reagerer på identifiseringen. Den ene klageren mener mannen har bedt om å være anonym.

Aktuell sier mannen bad om å bli identifisert. Det vises til at også psykisk syke mennesker har ytringsfrihet, og at psykiske lidelser er et aktuelt tema.

PFU bekrefter at ytringsfriheten gjelder for alle, og poengterer at psykiske lidelser ikke bør være et tabu for pressen. Men utvalget mener det er i strid med god presseskikk å ta opp et konkret tilfelle med fullt navn uten mer omfattende medisinske undersøkelser.

²⁴⁹ Kjelling Nybø (2007:61).

²⁵⁰ Kvinnens samboer klaget inn Dagbladet og VG fordi han mente de kastet mistanken mot ham. Han reagerte også på måten kjæresten ble framstilt på mens hun var savnet.

Ingen nevner selvmordsforsøket eksplisitt, men identifiseringen oppleves problematisk av både klagerne og utvalget. Påstand står mot påstand om mannen ønsket å stå fram eller ikke. Utvalgets uttalelse i denne saken må forstås som en umyndiggjøring av mannen. Vi aner tabuer til både selvmord og psykiske lidelser her.

Sak 6 (55/1974) handler om en ung gutt som har tatt livet av seg etter å ha blitt mobbet. Ukebladet Nå er klaget inn. Psykolog Magne Raundalen reagerer på at gutten identifiseres gjennom en faksimile av dødsannonсен, men er samtidig åpen for at saken i anonymisert versjon kan ha allmennhetens interesse. Raundalen reagerer også på at noen kamerater blir beskyldt for å ha drept ham.

Ukebladet argumenterer med at mobbing har offentlig interesse og er et alvorlig samfunnsproblem, og at reportasjen advarer mot hva som kan skje hvis man ikke griper inn. Når det gjelder identifisering, argumenteres det for at alle i bygda kjente saken, og at bruk av navn gjør det lettere for leserne å skjønne at det er en sak fra vår egen hverdag. Ukebladet stiller seg uforstående til at de skal ha beskyldt noen for mord.

Utvalget er enig i at pressen må kunne sette søkelys på mobbing, men tar sterk avstand fra den detaljerte beskrivelsen av hvordan en navngitt gutt tok livet av seg. Utvalget mener det ikke foreligger sterke nok grunner til å fravike hovedregelen. De mener også at kameratene direkte anklages, og sier at pressen ikke skal ta stilling til skyldspørsmålet i slike saker der årsakssammenhengen kan være ytterst komplisert.

Her er det verdt å merke seg at Raundalen er åpen for at selvmord kan omtales anonymt. Dessuten er utvalget klar over at selvmord kan ha mange og sammensatte årsaker, og reagerer på plasseringen av skyldspørsmålet hos mobberne. At utvalget reagerer på at metoden beskrives detaljert, kan skyldes at man er klar over faren for imiterende atferd, men det kommer ikke eksplisitt til uttrykk. Phillips' artikkel om imiterende atferd etter medieomtale av selvmord publiseres i november samme år, og det kan tenkes at undersøkelsen hans er kjent på forhånd. Siden det er snakk om selvmordet til en ung gutt, omtale i et ukeblad med stort nedslagsfelt og at selvmordet knyttes til mobbing, et nokså utbredt fenomen, er det mulig at utvalget frykter imiterende atferd.

6.2.1. Oppsummering

Personene er identifisert i samtlige saker. Utvalget lar personvernet gå foran allmenne informasjonsbehov, og er på linje med klagerne. Personvernet trekkes fram både for de døde og den overlevende, men også for de pårørende og de såkalte kameratene. Tabuet og skammen knyttet til selvmord er tydelig.

Ingen av mediene går inn på selvmordsproblematikken. Finnmarkens (sak 2) argument mot folkesnakk kan forstås som et argument for pressens informasjonsrett. De andre mediene vektlegger dette hensynet tydeligere. Aktuell (sak 4 og 5) og Nå (sak 6) trekker i tillegg inn journalistiske kjerneverdier og knytter omtalen opp mot pressens samfunnsrolle.

6.3. Perioden 1976 til 1985: Vanskelig å bli klok

19 saker er klaget inn. Selvmordspunktet ble revidert i 1975.

I sak 7 (55/1977) er Dagbladet klaget inn for en sak som handler om at en kvinne har overlevd et 30 meters fall fra 10. etasje. Tora Synøve og Magne Raundalen tror det er snakk om et selvmordsforsøk, noe de mener ikke bør omtales, iallfall ikke sensasjonelt. De reagerer på at Dagbladet kobler saken til spørsmålet om hvor mange meter et menneske kan falle og fremdeles overleve i Guinness rekordbok. Klagerne tror Dagbladet vet at det er et selvmordsforsøk siden de ikke har brukt navn eller sted i saken. Hvis det ikke er et selvmordsforsøk, mener de at avisas omtale likevel gir inntrykk av det.

Dagbladet medgir at de vet at fallet kunne være et selvmordsforsøk, men mener saken er så oppsiktsvekkende at den har offentlig interesse. Både sykehuset og politiet var enige om at det var en enestående historie, og politiet hadde ikke innvendinger mot at man skrev om saken, bare det ble gjort med varsomhet. Kvinnen er anonymisert.

PFU mener man ikke kan si om det var en ulykke eller et selvmordsforsøk. En uvanlig hendelse må kunne omtales under forutsetning av at personen ikke identifiseres.

For første gang kommer det en klage på et mulig selvmordsforsøk der vedkommende ikke selv står fram. Det er snakk om en privatperson i det private rom. Avisa gjør et poeng av at den har fått et slags klarsignal fra politiet. Man støtter seg på ekspertisen. Både Raundalen og avisa sier at mye tyder på at det er snakk om et selvmordsforsøk, og politiet skal ha sagt at det var snakk om en sak av meget kjedelig, personlig karakter. Utvalget mener imidlertid at det ikke kan avgjøres, og gir hendelsens uvanlighet fortrinn siden kvinnen er anonymisert.

Lars Mehlum, mistenker ifølge Kjelling Nybø enkelte tabloidmedier for bevisst å unnlate å bruke ordet selvmord for å kunne gi mer detaljerte skildringer uten å komme på kant med presseetikken.²⁵¹ I denne saken tydet mye på at det var snakk om et selvmordsforsøk. Sakens uvanlighet blir avgjørende nyhetskriterium for publiseringen.

Også her ser vi at helsepersonell er åpne for en viss omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Denne gangen går kritikken på at saken er for sensasjonell. Det at klagerne

²⁵¹ Kjelling Nybø (2007:98).

reagerer på at avisa antyder selvmordsforsøk selv om kvinnen er anonymisert, tyder på at tabuet fremdeles står sterkt.

Sak 8 (89/1978) handler om en ung mann som har tatt livet av seg mens han er varetektsfengslet. Rogalands Avis, som er innklaget, har ikke brukt navn eller bilde i saken.

Pårørende reagerer på hvordan avisa slår opp selvmordet og framstiller mannen. Det refereres også til at fengselsdirektøren og politimesteren er rystet over oppslaget, og politimesteren siteres på at det er umenneskelig og direkte ulovlig å referere selvmord slik.

Rogalands Avis oppfatter klagen som et uttrykk for foreldrenes fortvilelse over sønnens skjebne, og sier at det er forståelig. Avisa mener artikkelen er nøktern, og at det ikke er påvist feil. Den avdøde ble regnet som hovedmann i en narkotikasak, og har tidligere fått landsdelens hardeste narkotikastraff. Avisa mener det ikke er brudd på god presseskikk å omtale at han ble funnet død på cella mens saken var under etterforskning.

PFU er delt, noe som er relativt sjeldent.²⁵² Seks mener at anonymisering ikke er god nok grunn til å fravike hovedregelen i selvmordspunktet, og de finner ingen hensyn som tilsier at omstendighetene rundt dødsfallet gjøres kjent. Mindretallet, Ole Jacob Bjønnes-Jacobsen, mener det i noen tilfeller vil være riktig å omtale selvmord i fengsel. Bjønnes-Jacobsen er en av pressens representanter. Han mener det er viktig å kunne presentere systemkritikk, men at det var unødvendig å fortelle hvordan han tok sitt eget liv. Samtidig frykter han at om man konsekvent unnlater å omtale denne typen saker, bidrar man til å skape et ufullstendig og skjevt bilde av hvilke konsekvenser lovbrudd kan innebære både samfunnsmessig og menneskelig.

Dette er den første saken som er klaget inn om selvmord i fengsel. Noe overraskende er systemkritikk ikke et argument fra avisas side. Det ville knyttet omtalen tettere til pressens samfunnsrolle. Det er kun Bjønnes-Jacobsen i utvalget som forsvarer medienes rett til systemkritikk. Han argumenterer også for at omtalen kan ha preventiv effekt i forhold til kriminalitet generelt og narkotikasaker spesielt, og reagerer på at metoden publiseres

I klagen vises det til at fengselsdirektøren og politimesteren reagerer på avisas omtale. Reaksjonen kan skyldes en generell oppfatning av at temaet ikke hører til i pressen, men kan også være et ønske om å unngå fokus på og kritikk av egen institusjon.

Sak 9 og 10 (11/1979) handler om en ung mann som har forsøkt å ta sitt eget liv etter et innbrudd i en forretning da det ble slutt med kjæresten. Horda Tidend og Morgenavisen er klaget inn etter å ha omtalt dommen i forbindelse med innbruddet.

²⁵² Ifølge Monsenutvalget har det til da nesten ikke vært dissenser. Utvalget har bevisst etterstrebet enstemmighet for å gi tyngde til uttalelsene og autoritet og tillit til utvalget.

Klager, som er journalist, mener at omtale av selvmordsforsøket er en ekstra straff i et oversiktlig lokalsamfunn selv om mannen ikke er identifisert. Klageren viser også til at flere selvmord har vært omtalt i det siste, men at det da har handlet om kjendiser. Han mener en slik utvikling verken er til gagn eller glede.

Horda Tidend mener at selvmordsforsøket ble tillagt så stor rolle i dommen at man ikke kunne gi et fullstendig bilde uten å nevne det. Avisa tror selvmordsforsøket har vært avgjørende for at mannen fikk betinget fengsel. Samtidig peker avisa på at det bor 14.000 mennesker på stedet, noe som taler mot identifikasjon når han er anonymisert. Morgenavisen understreker at den vanligvis ikke skriver om temaet, men at det stiller seg annerledes når det er snakk om en rettssak. Man har ikke navngitt personen, og kan ikke se at man gjør ham til noen kjendis, selv om avisa vedgår at det er snakk om et grenseområde.

PFU støtter avisene i at omtale av selvmordsforsøket er nødvendig for å kunne gi et korrekt bilde av saken, og at kravet til aktsomhet er oppfylt ved at mannen er anonymisert.

Nok en gang reagerer en utenforstående journalist. Klageren må forstås som at han ikke mener selvmord eller selvmordsforsøk skal omtales i det hele tatt, heller ikke når det er knyttet til en kriminell handling og skjer i det offentlige rom. I den aktuelle saken skyldes det hensynet til den unge mannen, som skal leve videre i et lokalsamfunn der han trolig enten er eller blir identifisert uavhengig av om avisene anonymiserer ham eller ikke. Klagerens oppfatning støttes i stor grad også av Morgenavisen, som bekrefter at dette er et tema som vanligvis ikke omtales, og avisa er heller ikke sikker på om den har valgt riktig. Selvmordstabuet er sterkt også internt i mediene. I dette tilfellet er det straffeutmålingen som blir avgjørende. Folk har rett til å vite hvorfor han ikke får en strengere straff.

Sak *II* (13/1979) handler om en mann som sa at han ble truet av ukjente menn til å drikke etsende væske før han døde, men der avisa Tromsø, som er innklaget, antyder at det kan være snakk om et selvmord.

Pårørende reagerer på antydningen om selvmord og på presentasjonen av saken, som de mener er sensasjonspreget. Klager viser til presseetikken, og sier saken har vært vond for de pårørende. Enken orker ikke gå utendørs lenger, og skyr folk.

Tromsø svarer at NRK hadde en stor og sensasjonell sak om overfallet som plutselig ble fjernet, og at det var for å berolige folk at avisa omtalte saken selv om politiet raskt vurderte selvmordsforsøk som en mulighet. Avisa viser til at de ikke var pålagt taushetsplikt eller bedt av politiet om ikke å skrive om saken, og at de ikke slo fast at det var et selvmordsforsøk, men åpnet for at det kunne være en personlig tragedie. Et hovedpoeng for avisa var å motvirke stemplet byen urettmessig har fått som pøbelby av enkelte riksmedier, og

at de som ansvarlig avis har en plikt til å motvirke et slik stempel. Tromsø mener hovedregelen i selvmordspunktet må kunne fravikes, og viser til at de har ikke brukt navn eller andre kjennetegn, slik en konkurrent har gjort.

Utvalget er under tvil kommet til at det foreligger sterke nok grunner til å publisere at det kan dreie seg om et selvmord fordi det ellers ville vært vanskelig å stille spørsmålstegn ved NRKs versjon. Utvalget mener avisa kunne latt være å referere mannens opptreden den siste tiden fordi det sannsynliggjør selvmord.

Igen er det mistanke om en kriminell handling med ukjente gjerningsmenn. Mannen lever lenge nok til å fortelle sin historie. Avisa bruker ikke navn, men alder og hans forrige jobb er nevnt. Belastningen for de pårørende er stor, både fordi avisa antyder at det er snakk om et selvmordsforsøk, men også av frykt for å bli identifisert gjennom avisomtalen.

Tromsø "tar ned" en sak NRK har kjørt høyt, men som så bare blir borte. I tillegg tar de vare på byens ry. Pressens informasjonsrett er tungt inne fra avisas side.

Utvalget synes saken er vanskelig, men godtar saken med henvisning til NRKs versjon som pekte i retning av ukjente kriminelle som truet en tilfeldig mann slik at han døde. Omtalen roer ned flertallet, men gjør livet tungt for de pårørende. Påstanden om selvmord er tung å bære, og tabuet ser ikke ut til å svekkes.

Sak **12**, **13** og **14** (74+80/1979) handler om en kvinne som er funnet død i skogen. VG, Dagbladet og Se og Hør er klaget inn av samme klager. De to første framstiller saken som et drap, mens Se og Hør noe senere kaller det en dypt personlig tragedie.

Pårørende reagerer på størrelsen og sensasjonspreget i avisoppslagene, og mener mediene skjuler seg bak trykkefriheten i drapsomtalen. Klageren har imidlertid forståelse for at saken omtales som en forbrytelse så lenge politiet antar at det er årsaken. Sakene kom som et sjokk for de nærmeste, og klageren mener sakene er spekulative, og at avisene i framtiden må ta mer hensyn til de pårørende og avdødes ettermæle enn lesernes sensasjonsbegjær og egen fortjeneste. Klageren reagerer spesielt sterkt på omtalen i Se og Hør der det konstateres at det er snakk om en dypt personlig tragedie. Klager mener det er en ulykke, og synes det er sjofelt og ondt å gjøre noe slikt mot familien. Redaktøren i Se og Hør beskrives som en hensynsløs, uforbederlig person fordi han forbeholder seg retten til å fortsatt omtale saken.

Dagbladet baserte sin omtale på at politiet slo full drapsalarm med stor utrykning, noe som tydet på en ukjent gjerningsmann. Avisa har brukt avdøde i stedet for drepte, og viser til at NTB tidlig offentliggjorde navnet på kvinnen. Avisa tonet ned omtalen da det ble klart at det ikke var snakk om drap ved å kutte detaljer og unngå forsideoppslag. Hadde man visst på et tidligere tidspunkt at det ikke var drap, ville saken ikke fått samme oppslag og størrelse.

VG vurderte saken som en mulig meget alvorlig drapssak siden politiet gjorde det samme, og mener det er lett å være etterpåklok. Avisen tonet ned saken før politiet gjorde det, og VG er heller ikke kjent med at det kom henstillinger i sakens første fase om å vise ekstra varsomhet av hensyn til de etterlatte.

Se og Hør argumenterer for at det er et selvmord, og viser til at de kjenner avdødes bakgrunn. Saken ble grundig vurdert i redaksjonen, og saken må ses i lys av den voldsomme omtalen i dagsavisene og inntrykket leserne fikk av at dette var årets kriminalgåte. Ukebladet mener leserne har krav på sannheten om en slik sak når den plutselig forsvinner fra avisspaltene. Både avisene og politiet klandres fordi de ikke på et tidligere tidspunkt skjønnte at det var snakk om et selvmord.

PFU skjønner at pårørende reagerer, men avisene kan ikke klandres fordi det kan være en alvorlig forbrytelse. PFU mener oppslagenes størrelse ligger utenfor deres mandat.

VG og Dagbladet er klaget inn for dekningen av en drapssak, men utvalget har ikke noe å utsette på omtalen, og plasserer avgjørelsen for oppslagenes størrelse utenfor sitt område. Se og Hør-klagen trekkes, og vi får ikke vite hva utvalget mener. Saken har imidlertid klare paralleller til sak 11, der Tromsø avdramatiserte saken om mannen som sa han var blitt truet til å drikke etsende væske. Tittelen på saken i Se og Hør er da også ”Mordet som forsvant”. I begge sakene bestrider enten vedkommende selv eller de pårørende at det er snakk om selvmord. Det kan tenkes at de nekter å akseptere at vedkommende har tatt livet av seg, men det er også mulig at mediene tar feil.

Sak **15, 16, 17, 18, 19** og **20** (47/1981) handler om en utenlandsk mann som forsøker å ta livet av seg ved å hoppe i døden i en norsk by. VG, Dagbladet, Se og Hør, Morgenavisen, Bergensavisen og BT er klaget inn.

Fire utenforstående klagere reagerer på bildebruken før, under og etter selvmordsforsøket. Mannens ansikt er tydelig og lett identifiserbart. I tillegg gis en rekke opplysninger i tekstene som forsterker identifikasjonen. Klagerne mener det automatisk ville bli brukt sladd på lignende bilder av en nordmann på grunn av frykt for reaksjoner fra pårørende. Klagerne er enige om at omtale kan forsvares ut fra at saken forteller noe om rasisme i Norge siden mediene skriver om rasistiske tilrop fra publikum, men at det ikke er vist respekt for mannen. De synes også det er positivt at flere av mediene omtaler mobbingen han har vært utsatt for. Klagerne mener det blir svært vanskelig for mannen å finne seg til rette i samfunnet igjen etter den nærgående bildebruken.

Sakene avvises på grunn av manglende samtykke. Det finnes ikke tilsvaret, men det er utklipp fra alle oppslagene med unntak av Se og Hør.

Dette er de første sakene som blir avvist på grunn av manglende samtykke. Selv om det ikke finnes tilsvarende eller uttalelse fra PFU, skiller sakene seg ut på en rekke områder som gjør dem interessante for en litt nærmere vurdering.

Selve hendelsen i bybildet vekker en del oppstyr, og det kan forklare at det er flere fotografer til stede. Det er hard konkurranse på avismarkedet i Bergen, og Dagbladet og VG konkurrerer med hverandre i tillegg til nokså nyetablerte Se og Hør. Det kan også ha vært avgjørende for publiseringen at mannen overlevde uten store skader. Publikums reaksjoner med rasistiske tilrop og oppfordringer om å hoppe er også oppsiktsvekkende.

Dersom saken hadde kommet på PFUs bord, er det ut fra avgjørelsene i de andre sakene grunn til å tro at mediene ville bli felt, selv om det ikke kan bli mer enn antakelser. Utvalget åpner i en viss grad for omtale i anonymisert form, men har tidligere slått hardt ned på saker der vedkommende er identifisert, og da har vedkommende i de fleste tilfellene vært død. Her er det snakk om en privatperson som skal leve videre og komme seg gjennom problemene, noe som vi kan anta er vanskeligere etter at fjeset hans finnes i aviser og ukeblad over nær sagt hele landet.

Det kommer også fram av avisutklippene at Morgenavisen dagen i forveien publiserte en sak om at den samme mannen forsøkte å ta livet av seg på nøyaktig samme sted og på samme måte, men da ble han overtalt til å komme ned. Også her er det brukt nærbilde av mannen. Manglende hjelp fra helsevesenet er tema i noen av omtalene, og ville trolig også vært et poeng i tilsvarende dersom klagen ikke ble avvist.

Klagerne hevder at utlendinger har et svakere personvern enn nordmenn. Det kan være tilfelle. Ingen av de andre sakene så langt har bilder fra selve handlingen. Men vi vet at svært få selvmord og selvmordsforsøk i det offentlige rom er klaget inn, og samtidig har de færreste av oss vært vitne til et selvmord uavhengig av hvor det måtte finne sted. Det er også sjelden at selvmord og selvmordsforsøk dokumenteres.

Sak **21** og **22** (86A+B/1983) handler om en mann som blant annet er siktet for å ha voldtatt og drept en ung kvinne som man tidligere trodde tok livet av seg. VG og Dagbladet er klaget inn. Familien har aldri trodd at det var et selvmord, og er sjokkert over politiet.

KROM, Norsk forening for kriminalreform, reagerer på at både siktede og offer er identifisert med navn og bilde, og på måten de framstilles på med tanke på at kvinnen angivelig har begått selvmord. Sakene avvises på grunn av manglende samtykke.

Det hører til sjeldenhetene at noen tilstår drap de ikke er mistenkt for, og spesielt ikke når dødsfallet er klassifisert som selvmord og ansett som løst fra politiets side. Mannens påstander har ført til mye blest, og det kan tenkes at det er nettopp det han ønsker seg.

Samtidig er drapssaker blant det krimstoffet som får mest oppmerksomhet i mediene, noe som kan forklare oppslagene i dette tilfellet.

Sak 23 (92/1983) handler om to barn som får erstatning etter at moren tok livet av seg. En organisasjon reagerer på at barna kan bli gjenkjent, og at Lofotposten, som er klaget inn, avslører fakta som kan være usanne eller ukjente for barna og omgivelsene. Det mener klageren kan gjøre hverdagen vanskeligere for barna. Klageren mener journalisten ikke kan være sikker på at dette er sannheten, og synes ordene er ærekrenkende og beskyldningene grove. Klageren hevder også at det ikke er lov å skrive slike ord i offentlige aviser.

Lofotposten forsvarer omtalen med at det er snakk om et lite stykke rettshistorie, og viser til at det er gått fem år siden moren døde. Uten å omtale selvmordet ville saken vært meningsløs. Avisa sier den ikke har brakt detaljer som ikke tidligere har vært kjent, og at barna dermed heller ikke er lettere gjenkjennelige. Siden selvmordet ikke er drivkraften bak omtalen, mener avisa at den ikke kan rammes av selvmordspunktet.

PFU vil først avvise saken fordi behandling av klagen vil føre til mer oppmerksomhet rundt saken. Det åpnes imidlertid for ny behandling senere, men da trekker pårørende klagen fordi man mener det er lite å oppnå ved å forfølge saken.

Denne type sak er heller ingen gjenganger. I tillegg til det rettshistoriske aspektet, som gjør saken interessant nyhetsmessig, trekker klageren fram hensynet til barna, som kanskje ikke vet årsaken til morens død. Klagers oppfatning av at det er ulovlig å skrive om selvmord, indikerer at tabuet ikke avtar, og at selvmordsomtale sjelden dukker opp i mediene.

Sak 24 (58/1984) handler om en mann som er funnet død hjemme, og der Nordlands Framtid, som er innklaget, antyder at det kan være snakk om en personlig tragedie. Ifølge avisen lå mannen død i over en uke.

Pårørende mener avisa ikke har tatt nok hensyn til dem. Antydningen om en personlig tragedie oppleves unødvendig støtende, og vil kun gi grunnlag for ryktespredning fordi gjennomsikte forhold på stedet gjør det lett å identifisere mannen. Klager sier mannen døde av et illebefinnende, og at han kun lå død i tre døgn.

Saken avvises av utvalget med begrunnelsen om at det ikke er mulig å fastslå hvor lang tid det har gått fra mannen døde til han ble funnet. Utvalget kan ikke se at avisa i særlig grad har brutt god presseskikk.

Utvalget tar ikke stilling til klagerens reaksjon på antydningene om selvmord, noe som er rart med tanke på tidligere reaksjoner fra utvalget på omtale av selvmord eller selvmordsforsøk. Det går heller ikke klart fram hva utvalget legger i at avisa ikke i særlig

grad har brutt god presseskikk. Vi kan imidlertid på ny konstatere at pårørende bestrider at det er snakk om et selvmord.

Sak 25 (72/1985) er en brors fortelling om hvordan han mener søsterens mann drev henne i døden. Enkemannen mener artikkelen i innklagede Onsdagsposten er uhørt, og har ført til stor sorg i familien.

Det finnes ikke noe tilsvarende. Saken avvises fordi Onsdagsposten står utenfor Norsk Presseforbund, redaktørforeningen og journalistlaget, og utvalget har ikke mandat til å behandle klager på medier som ikke forplikter seg på Vær Varsom-plakaten. Klageren anbefales å ta kontakt med noen av de seriøse lokalavisene, og be dem sette fokus på presseetikken i ulike gratisaviser. Utvalget står maktesløst.

6.3.1. Oppsummering

Noen av sakene er nokså unike, men andre drar vi kjensel på. Tabuet knyttet til selvmordsforsøk og selvmord og hensynet til personvernet står støtt blant klagerne. De to henger nært sammen. Personvernet gjøres gjeldende både for den som begår handlingen, men også for pårørende. Noen mener at temaet ikke bør omtales i det hele tatt uavhengig av anonymisering eller identifisering, og at vedkommende lett kan gjenkjennes på små steder selv om de er anonymisert i mediene.

Samtidig ser vi at Magne Raundalen i to saker er åpen for at en viss omtale kan tillates forutsatt at det skjer anonymt og nøkternt. Også klagerne i sak 15 til 20 om den utenlandske mannens selvmordsforsøk er åpne for omtale dersom det gjøres anonymt. Kun broren i sak 25 mot Onsdagsposten står fram med sin historie. Vi kan spore en forsiktig økende åpenhet.

Argumentasjonen i tilsvarene preges av ulike begrunnelser for pressens informasjonsrett. I tre tilfeller forsøker imidlertid avisene helt eller delvis å skyve ansvaret for publisering over på politi og helsevesen. Det kan skyldes usikkerhet i redaksjonen på hvordan man bør løse denne typen saker, og at man derfor støtter seg på ekspertisen.

En viss forståelse for de pårørendes reaksjoner kommer også til uttrykk, og i flere tilfeller er vedkommende anonymisert. Morgenavisen synes selv sak 9 er i grenseland, og ville ikke omtalt saken hvis det ikke var relevant i forhold til rettssaken. Siden den unge mannen er anonymisert, må holdningen forstås knyttet til tabuet.

Utvalget faller vekselvis ned på avgjørelser for personvern og pressens informasjonsrett i denne perioden, men totalt sett veier hensynet til pressens informasjonsrett nå tyngst. Personvernet er mindre framtreddende fordi personen er anonymisert i mange av sakene. Det gjør det enklere for utvalget å prioritere pressens informasjonsrett.

PFU kommer med nokså motstridende avgjørelser i de første sakene. Først er det ok i sak 7 å omtale et sannsynlig selvmordsforsøk av en privatperson i det private rom anonymt. I sak 8 er det ikke i orden med anonym omtale av et selvmord i fengselet av en mann som er tidligere dømt. Ett år etter er anonym omtale av et selvmordsforsøk i det offentlige rom akseptabelt igjen i sak 9 og 10 selv om det gis en rekke identifiserende opplysninger i sakene, og det i motsetning til forrige sak er snakk om en innbruddstyv. Her er det uansett ikke lett for mediene å navigere etter det kartet utvalget trekker opp!

En mulig forklaring på variasjonene er at det velges nye medlemmer til utvalget i denne perioden som ser annerledes på temaet enn forgjengerne. Men fire utvalgsmedlemmer har behandlet begge de to første sakene i denne perioden. Forklaringen kan ligge i at utvalget mener det gjelder andre regler for selvmord enn for selvmordsforsøk, for det virker ikke som de skiller på hvor handlingen har skjedd. Samtidig har vi i mente at selvmordspunktet nokså nylig ble revidert i retning av en noe mer liberal praksis. Alternativt kan det tenkes at utvalget drar opp en ny kurs basert på en mulig økende åpenhet i samfunnet generelt. En annen er ren inkonsekvens – at utvalget tegner pressens kart i blinde.

I sak 8 om selvmordet i fengsel mener hele utvalget at det var unødvendig å beskrive hvordan mannen tok livet av seg. Siden faren for imiterende atferd ikke er nevnt, kan det også skyldes det generelle tabuet rundt selvmord. At flere av de utenforstående klagerne ikke innhenter samtykke, kan også tolkes slik, selv om det også kan ha andre forklaringer.

Ingen av sakene tar opp faren for imiterende atferd. At omfang, forsideoppslag og detaljer kuttes når en sak går fra å være en mulig krimsak til å bli en selvmordssak, kan skyldes faren for imiterende atferd, men også at tabuet rundt temaet er sterkt. Pressen er en del av samfunnet, og indikasjonene fra klagerne tyder på at dette ikke er et enkelt tema.

6.4. Perioden 1986 til 1995: Tabuet svekkes

11 saker er klaget inn i denne perioden. I 1994 får vi den første handlingsplanen for selvmordsforebygging.

Sak **26** (9/1986) handler om reaksjonene i lokalsamfunnet etter at en skolesjef, som også var politiker, tok livet av seg etter at lokalavisa skrev at han var mistenkt for økonomiske misligheter. I Dagbladet, som er innklaget, identifiseres mannen med navn og bilde.

Pårørende reagerer på det han mener er et grotesk oppslag med bilde som rammer familien, og peker på at det ikke foreligger konkrete bevis mot mannen. Det vises også til at andre medier har kjent saken, men unnlatt å omtale den.

Dagbladet vinkler saken på reaksjonene i bygda etter selvmordet, og viser at det er gjort unntak fra hovedregelen i forbindelse med selvmordet til tre andre kjente personer, deriblant Tandberg-grunnleggeren og Jens Bjørneboe i 1976.²⁵³ Mannen truet med å ta livet av seg dersom lokalavisa trykket saken. Dagbladet sier de ikke vil omtale selvmord som springer ut fra en privat livssituasjon, men at denne saken er offentlig ut fra alminnelige nyhetskriterier blant annet fordi avdøde var en offentlig person. Avisa peker på at selvmord som problem får stadig mer omtale og er gjenstand for debatt og forskning, og at en ser en større åpenhet både med hensyn til holdninger og behandling. Hver enkel redaksjon må vurdere når det kan gjøres unntak fra hovedregelen. Presentasjonen er avisas eget anliggende.

Utvalget kan vanskelig se at avisa kunne unngått selvmordsomtalen siden det er reaksjonene i kjølvannet av lokalpressens omtale som er utgangspunkt for saken. Samtidig peker man på at avdøde hadde en sentral stilling, men at hensynet til personvernet bør telle særlig sterkt, og konkluderer med at avisa burde valgt en annen presentasjonsform. I denne saken kommer utvalget også med det som blir en prinsipputtalelse:²⁵⁴

Når det gjelder omtale av selvmord, kan man ikke alltid – og uten videre – legge til grunn at det vil skade vedkommendes ettermåle at dødsårsaken blir offentlig kjent. Det forekommer tilfeller da vedkommendes ettermåle kan være bedre tjent med at tragedien blir kjent og dermed kanskje forstått. Å omtale at en person er falt for egen hånd kan i enkelte tilfeller også hindre at rykter oppstår og utleverer vedkommende til folke-snakk.

Dagbladet viser til at saken oppfyller de nødvendige nyhetskriteriene for å ha offentlighetens interesse. Det er første gang det innklagede mediet viser til økt åpenhet rundt selvmord i samfunnet generelt – 20 år før den siste revisjonen. Dagbladet mener kun avisa kan vurdere presentasjonen av saken, men PFU kritiserer avisas måte å presentere saken på. I sak 12 og 13 sju år tidligere mente utvalget at de ikke kunne kritisere presentasjonen i det hele tatt.

Avisa gjør et poeng av at mannen truet redaktøren i lokalavisa med å ta livet av seg dersom saken kom på trykk. Redaktøren ville ikke trues til taushet, men alle kan forestille seg at belastningen har vært tung å bære i ettertid. Også Torgeir Lorentzen, som dekket Tønne-saken i Dagbladet, ble preget: ”- Når utøvelsen av yrket får så fatale konsekvenser, må man stille spørsmål om hva man egentlig driver med, om det er verdt det, rett og slett.”²⁵⁵

Pressen kan ikke la seg true til taushet. Da risikerer man en inflasjon av selvmordstrusler og andre trusler som svekker den frie pressen. Samtidig krever sakene med statsadvokaten, skolesjefen og Tønne en bevissthet om hva som i ytterste konsekvens kan

²⁵³ Cappelens Leksikon, 1985-utgaven, s.v. ”Bjørneboe, Jens”.

²⁵⁴ PFUs prinsipputtalelser blir oppfattet som spesielt viktige. Røssland (1999:65).

²⁵⁵ Kjelling Nybø (2007:28).

skje. Mediene kan imidlertid ikke holdes ansvarlige for noe vedkommende har gjort – det må den enkelte selv ta ansvar for.

Selvordsmetoden er ikke nevnt i saken, og heller ikke i saken om statsadvokaten, siden omtalen kommer i forkant av selvmordet. Etter det jeg kjenner til, er heller ikke metoden omtalt i forbindelse med Tønne-saken. Det kan bety at mediene bevisst unnlater å fortelle om selvmordsmetoden når offentlige personer dør.

Da Svein Erik Bakke tok livet av seg i fjor, var det ingen som skrev eksplisitt at det var et selvmord, eller hvordan det skjedde.²⁵⁶ Det stod likevel mye både på og mellom linjene i avisene som tyder på at det er snakk om et selvmord. Det blir nesten litt kunstig når mediene ikke sier at Bakkes død kan være et selvmord. Bakke stod som tidligere nevnt fram i mediene med sine psykiske problemer og tidligere selvmordsforsøk. Lamark og Andreassen viser til at pressens omskrivninger førte til at svært mange trodde sangeren Jan Werner Danielsen tok sitt eget liv, selv om det i ettertid viste seg at han døde av hjertestans. Sakene synliggjør imidlertid mediens dilemma. To kjente, relativt unge mennesker dør plutselig. Begge har hatt psykiske problemer, men dødsårsakene er vidt forskjellige. Det er ikke alltid lett å navigere riktig for nyhetsmedier med fortløpende deadline og konkurranse om den beste saken.

Når det gjelder finansmannen Ole Christian Bach, vet vi imidlertid hvordan han tok livet av seg sommeren 2005. Både VG og Dagbladet skriver på forsiden at han tok sitt eget liv.²⁵⁷ Det som skiller Bachs selvmord fra de andre, er at det skjedde i det offentlige rom. Politiet jaktet på den etterlyste mannen, og pressen var ikke langt unna. Det har trolig vært utslagsgivende.

Vender vi tilbake til prinsipputtalelsen, ser vi at det er en liberalisering i forhold til utvalgets tidligere presseetiske praksis. Utvalget har slått ned på identifisering i en rekke tilfeller. I noen saker åpnes det nå for identifisering, og årsaken er først og fremst hensynet til avdøde. Kjennskap til selvmordet kan gi dødsfallet mening for folk. Prinsipputtalelsen gir imidlertid ingen føringer om hva slags saker dette kan gjelde, og går heller ikke inn på andre forhold knyttet til medieomtale av selvmord eller selvmordsforsøk. Uttalelsen er knyttet spesielt til denne saken, men det kan også tenkes at utvalget ønsket å legge noen føringer etter å ha behandlet atskillig flere klagesaker enn tidligere på området.

Sak 27 og 28 (69+81/1988) handler om en kvinne som står fram og truer med å ta livet av seg dersom hun blir fratatt barna sine. Rogalands Avis er innklaget.

²⁵⁶ Kjelling Nybø (2007:10).

²⁵⁷ VG og Dagbladet 12. juli 2005.

Utenforstående helsepersonell mener oppslaget i avisa går langt ut over rammene for god presseskikk med en slik personfokusering, og sier at flere aviser ignorerer personvern og hensynet til involverte parter i såkalte sosialreportasjer i jakten på salgbart stoff. Han trekker saken på grunn av manglende samtykke, og fordi en annen klager er part.

Den andre klageren, som er involvert helsepersonell, mener at enkelte foreldre har behov for å bli beskyttet mot seg selv. Klageren er opptatt av diskresjon overfor barna, og peker på at ett av dem nå er identifisert som incestoffer mens faren er identifisert som overgriper. Samtidig er klager opptatt av mediene som sikkerhetsventil i barnevernssaker.

Rogalands Avis innrømmer at de interne rutineene sviktet, og at saken ikke skulle vært publisert slik den ble.

PFU mener at kvinnens uttalelser om at hun overveier å ta sitt eget liv burde være et varsel om at hun ikke var egnet som intervjuobjekt.

Her er det kun snakk om trusler om selvmord. Alle partene er enige i at saken ikke burde vært publisert av hensyn til personvernet. Det som er verdt å merke seg, er at kvinnen på bildet holder et avisutklipp om en ung kvinne som tok sitt liv etter at hun ble fratatt barna. Ingen av partene kommenterer forholdet, og vi får ingen indikasjoner på at det kan være snakk om imiterende atferd. Likhetsstrekkene i sakene er likevel slående.

Sak **29** og **30** (32+33/1989) handler om en tidligere drapsdømt mann som har tatt livet av seg i fengsel siktet for et nytt drap. VG og BT er klaget inn.

Pårørende reagerer på at avisene omtaler selvmordet, og at VG har brukt navn på avdøde. Klager ser at det oppfyller et berettiget informasjonskrav når innsatte dør i fengsel, men mener det ikke gjelder måten personen døde på. Klager stiller spørsmål ved hvilken respekt og integritetsbeskyttelse et ødelagt menneskeliv har, og trekker også inn hensynet til nære pårørende.

VG mener at leserne har et berettiget informasjonskrav siden straffeforfølgningen avbrytes i en tidligere omtalt krimsak, og at det derfor er grunn til å fravike hovedregelen. Avisa forsvarer bruk av navn fordi avdøde var kjent fra det første drapet og fordi det siste offeret var kjent. Avisa peker på viktigheten av fokus på selvmord i fengsel for å kunne avsløre eventuell manglende omsorg for en av samfunnets svakeste grupper. I tillegg mener avisa at omtale av selvmordet kan være til avdødes beste fordi han påtar seg ansvaret for sine egne handlinger. VG peker på at det ikke lenger skulle være "totalforbud" mot selvmordsomtale etter revisjonen av Vær Varsom-plakaten i 1987. Selv om teksten ikke ble endret, tyder argumentet på en liberalisering. Det kan skyldes at saken er bredt debattert, og at man slik har kommet fram til en noe mer liberal tolkning av selvmordspunktet.

Bergens Tidende mener saken inneholder viktige prinsipielle sider ved kriminalomsorg som gjør at hovedregelen kan fravikes. Avisen mener det er rimelig å omtale selvmordet, måten og litt om bakgrunnen.

Utvalget viser til en tidligere avgjørelse i sak 26 om skolesjefen, og mener det er umulig å se saken uavhengig av forhistorien. Opplysningene gir et utfyllende bilde av saken, og gjør den mer fattbar for publikum.

Her ser vi store endringer fra forrige sak om selvmord i fengsel, sak 8. Da så man ingen grunn til at publikum skulle få vite om selvmordet selv om avdøde var anonym. Ti år senere har utvalget ingenting å utsette på at mannen navngis. Samtidig handler den ene saken om en mulig dobbeldrapsmann, mens den andre avdøde var involvert i narkotikahandel. Forståelsen av den kritiske delen av pressens samfunnsrolle er markant styrket, noe også offentlighetsloven har bidratt til. Omtale av en drapsmanns selvmord kan menneskeliggjøre ham. Selvmordet tolkes som anger, og får visse positive assosiasjoner.

Sak **31** (46/1989) handler om en navngitt mann som har forsøkt å ta livet av seg mens han sitter varetektsfengslet tiltalt i en narkotikasak. Arbeider-Avisa er klaget inn. Mannen mener selvmordsforsøket hans i høyeste grad er en privatsak, og at han blir offentlig fornedret gjennom avisas omtale i tilknytning til rettssaken.

Arbeider-Avisa mener tvert imot at det er snakk om formidling av kritikk mot den behandlingen mannen, som hadde behov for psykiatrisk hjelp, fikk. Kritikken var vanskelig å formidle uten å skissere bakgrunnen. Avisen mener den har vært varsom med skildringene i forhold til det som kom fram i retten.

PFU konstaterer at det ikke er brudd på god presseskikk å bruke navn i narkotikasaker, og at sakens alvor og rettspsykiaterens sentrale forklaring gjør at klageren må tåle belastningen med publisering. Samtidig understreker utvalget at det må vises stor aktsomhet ved offentliggjøring av personlige opplysninger når avisene identifiserer en tiltalt. Til slutt påpeker utvalget at opplysningene vil kunne nyansere lesernes oppfatning av mannen.

Saken har likhetstrekk med sak 29 og 30, og utvalget behandler dem likt. I tillegg følger utvalget opp prinsipputtalelsen sin, selv om det i dette tilfellet handler om en mann som skal leve videre. Han må tåle identifiseringen siden det er en narkotikasak. Avisen fyller sin samfunnsrolle ved å gjøre allmennheten oppmerksom på sviktende oppfølging i fengslet.

Sak **32** (111/1990) handler om en kvinne som først drepte barnet sitt og så seg selv. Fredriksstad Blad er innklaget. Kvinnen er anonymisert.

En utenforstående klager mener avisa tar lite hensyn til de etterlatte, og reagerer på gjentakelser og at det fremstår som om handlingene ble gjort med forsett. Klager sier at de

som kjenner saken, aldri ville kunne påstå noe slikt. Klager mener likevel at mediene har rett til å omtale følsomme ting. Saken avvises på grunn av manglende samtykke.

Dette er det første familiedrapet som er klaget inn, noe som er overraskende, siden denne typen saker dukker opp flere ganger årlig i dag.²⁵⁸ Det kan også tenkes at aksepten i samfunnet generelt er større for selvmordsomtale i forbindelse med familiedrap. Ut fra praksis i utvalget den siste tiden kan det tenkes at omtalen hadde passert som god presseskikk, men det kan på ingen måte fastslås. Klageren peker på at mediene ikke kjenner kvinnen, men nyhetsmedienes virkemåte med korte deadliner og konkurranse gjør det svært vanskelig.

Sak 33 (86/1992) handler om reaksjoner på at likrester etter et selvmord ikke er fjernet flere dager etter selvmordet på et betinget offentlig sted. Adresseavisen er klaget inn.

Pårørende er dypt krenket over at restene av et menneske som har tatt sitt eget liv reduseres til et spørsmål om hvem som har ansvar for å fjerne søppelet. Klager korrigerer Adresseavisens opplysninger om at avdøde ikke har familie i nærheten. Klageren spør hvilket menneskesyn avisa formidler, og om ikke en flyktning også er et menneske. Avdøde er anonymisert, men det er bilde fra stedet. Partene kommer til en minnelig ordning.

Dette er ikke noe som skjer ofte, men det er likevel ikke vanskelig å skjønne at omtalen oppleves krenkende for de pårørende til avdøde, som var flyktning. Det kan tyde på at personvernet er svakere for utlendinger enn nordmenn, selv om det handler om en sak fra Norge. Samtidig er utlendingen i dette tilfellet anonymisert.

Det er første gang partene kommer til en minnelig ordning, noe som kan tyde på at Adresseavisen har skjönt at de ikke har sitt helt på det tørre. Nok en gang skiller en sak med en utlending seg ut. Ingen andre er i ettertid identifisert på samme måte som utlendingen som forsøkte å ta livet sitt i sak 15 til 20.

Sak 34 og 35 (138+139/1992) handler om at daværende statsminister Gro Harlem Brundtlands yngste sønn tar livet av seg. SøndagSøndag er klaget inn for omtale av saken og en oppfølger om at sønnen døde fra sitt ufødte barn.

Utenforstående helsepersonell reagerer på avisas forsideoppslag. Klager har selv kjent på den enorme smerten etter et selvmord, og kan ikke forstå at noen kan gjøre noe sånt verken mot småfolk eller overklasse. Klageren bemerker at ingen andre har omtalt selvmordet.

Den andre klageren er Gunnar Gran, Norsk Presseforbunds generalsekretær, som bruker initiativretten. Gran ber utvalget vurdere om det foreligger grunn til å fravike

²⁵⁸ Med familiedrap forstår jeg det samme som familietragedie; at et eller eventuelt flere familiemedlemmer dreper andre i familien før de til slutt tar sitt eget liv. Familietragedie er et innarbeidet uttrykk i språket, men det er likevel upresist, og dekker over det faktum om at det er snakk om drap. Kjelling Nybø (2007:63).

hovedregelen, og om man kan snakke om et berettiget informasjonskrav. Han mener det er riktig å omtale dødsfallet siden statsministeren var borte noen dager, men kan vanskelig se at årsaken bør omtales. Han stiller også spørsmål ved om det er vist saklighet og omtanke siden saken er brukt som hovedoppslag på forsida.

Det foreligger ikke noe tilsvarende fra SøndagSøndag, men i en leder samme dag argumenterer avisa for at saken har offentlig interesse. Avisa mener en ryktestorm ville vært langt mer uheldig, og at en slik sak er umulig å holde skjult i lengden. Selvmordet fører til en helt ny politisk situasjon i landet med ny regjeringssjef, og det er et åpent spørsmål om statsministeren kan fungere akkurat nå. Dersom ikke avisa hadde omtalt saken, ville de andre løssalgsavisene kommet for fullt kort tid etter.

PFU viser til hovedregelen, og peker på at avdøde ikke var en offentlig person. Utvalget mener det avgjørende blir innvirkningen dødsfallet kan ha hatt på statsministeren. Utvalget kan ikke se at hennes oppførsel utløste noe behov for å omtale selvmordet. Dersom man mente at det var viktig, mener utvalget det kunne vært gjort uten å opplyse dødsårsaken. Utvalget mener også at den fremtredende plasseringen forsterker bruddet på god presseskikk, og at oppfølgersaken er et uberettiget inngrep i privatlivets fred. De mener at vennens forsøk på å avkrefte rykter kun bidrar til å spre dem videre.

Dette er første gang initiativretten brukes i forbindelse med selvmordssaker. Generalsekretæren har fått retten samme år. At han mener dødsårsaken bør utelates, viser at tabuet fortsatt har godt feste. Det bekreftes også av den andre klagen på samme sak.

Avisa vet at mange vil reagere, men forsvarer publiseringen. Ved å gi leserne vurderingene som ligger bak, er avisa proaktiv. I tillegg til å vise til ryktespredning og politiske konsekvenser, er man åpen på at mediene lever i en konkurransesituasjon.

Utvalget støtter Grans oppfatning om at sønnen har rett på et bedre personvern. Samtidig baserer utvalget avgjørelsen sin på kunnskap SøndagSøndag ikke hadde tilgang til da saken ble publisert. Avgjørelsen bærer preg av etterpåklokskap. Ellers er det verdt å merke seg at utvalget mener oppfølgersaken bidrar til ytterligere ryktespredning. Det står i kontrast til den sju år gamle prinsipputtalelsen, der utvalget sier omtale i noen tilfeller kan hindre at rykter spres. Men til forskjell fra sak 26 er det her snakk om en privatperson som tilfeldigvis er sønn av landets statsminister.

I ettertid har en rekke pressefolk tatt selvkritikk for at de ikke fortalte historien. En mulig forklaring på håndteringen kan skyldes den sterke posisjonen Gro hadde opparbeidet seg. Da selvmordet var et faktum, ble mediene kontaktet av folk i partiet som ba om at saken

ikke ble omtalt.²⁵⁹ Bruken av initiativretten og fellingen basert på etterpåklokskap kan støtte en slik forståelse.

Raaum mener utvalget gjorde rett i å felle SøndagSøndag fordi han mener de umiddelbare politiske konsekvensene var uvesentlige, og at avisa ikke kunne forskuttere at selvmordet skulle få større politiske konsekvenser, selv om Gro trakk seg som partileder senere på høsten.²⁶⁰ Raaum viser også til at omtalen var en belastning for familien, noe som kommer fram i bøkene Gro Harlem Brundtland og Arne Olav Brundtland har skrevet.²⁶¹

Sak 36 (66/1995) handler om en ordfører som dør brått. En pårørende peker på at ikke alle i den nære familie var informert før saken stod på trykk i Glåmdalen, som er klaget inn. For første gang er det tydelig at klageren er åpen om selvmordet overfor omgivelsene i en sak der vedkommende ikke står fram med sin historie. Klager mener avisa bør være ekstra varsomme med å omtale saken så raskt og uten å sjekke med de pårørende om det er i orden når de vet det er snakk om selvmord. Klager er klar over avisas opplysningsplikt og at det gjelder andre regler for offentlige personer.

Glåmdalen peker på at ordføreren ble langtidssykemeldt samme dag, og at området for en periode fikk sin første kvinnelige ordfører. Avisa rådførte seg både med politiet og den nye ordføreren om hvordan de burde dekke saken. Selvmord blir ikke omtalt, kun at mannen dør brått.

Utvalget mener pressen har et ansvar for å forsikre seg om at pårørende er varslet ved brå død. Samtidig vektlegger de at det er snakk om en offentlig person, og at dødsfallet får betydelige politiske konsekvenser.

Avisas omtale her ligger trolig tett opp til det utvalget mener ville vært riktig i forrige sak; at man informerer om dødsfallet, men ikke årsaken til det. Åpenheten hos den pårørende og forståelsen for allmenne informasjonsbehov i dette tilfellet er verdt å merke seg.

Reaksjonene kommer på forhold som ikke er knyttet direkte til selvmordet.

6.4.1. Oppsummering

Her ser vi en markant endring fra forrige periode. Forståelsen for pressens informasjonsrett er atskillig mer utbredt, også blant pårørende. I de fleste sakene argumenterer mediene for at de oppfyller pressens informasjonsrett, og utvalget deler langt på vei medienes syn.

²⁵⁹ Kjelling Nybø (2007:24).

²⁶⁰ Raaum (1999:86-87).

²⁶¹ Ibid.

Utvalget godtar identifisering av personer som har begått selvmord eller forsøkt på det i fengsel. I tillegg aksepterer de omtalen av skolesjefen i sak 26, som var mistenkt for økonomisk utroskap. Alle disse sakene bærer preg av kritikk.

Hensynet til personvernet er likevel fortsatt viktig. I flere av sakene er personene identifisert, og det oppleves av mange som en tilleggsbelastning i en vanskelig tid. Mannen som forsøkte å ta livet sitt mens han satt i varetekt mener selvmordsforsøket er et privat anliggende. Privatpersoners selvmord er fremdeles privat i stor grad.

Imiterende atferd er ikke et nevnt eksplisitt noen steder, selv om det gis en detaljert beskrivelse av metoden i forbindelse med fengselsselv mordet i sak 29 og 30. Det at faren for imiterende atferd ikke er eksplisitt nevnt, tyder på at det først og fremst er hensynet til personvernet og tabuet knyttet til selvmord og selvmordsforsøk som utvalget legger vekt på.

Tabuet ser ut til å være på vikende front. Det ser vi tydeligst i sak 29 og 30, der omtale av selvmord i fengsel nå er akseptabelt, i motsetning til i sak 8 litt over ti år tidligere. Kvinnen som truer med selvmord, er likevel den eneste som står fram med sin historie.

I sak 36 opplyses det bare at ordføreren døde brått. Det kan skyldes tabuet generelt, men også at små aviser er tettere på publikum og pårørende. VGs henvisning til ”totalforbud” frem til 1987 i sak 29 viser at pressefolks oppfatning av selvmordspunktet kan ha vært strengere enn etikken har lagt opp til. ”Nesten-revisjonen” av selvmordspunktet i 1987 kan ha betydd mye for medienes forståelse og utvalgets håndtering av selvmordssaker, som nå virker mer konsekvent. Det er også grunn til å tro at prinsipputtalelsen har vært viktig. Argumentene derfra dukker senere opp i noen av avisenes tilsvær.

6.5. Perioden 1996 til 2005: Tid for åpenhet

WHO's retningslinjer for medieomtale av selvmord kommer i 2000. I 2002 etableres LEVE, landsforeningen for etterlatte ved selvmord. I 2003 etablerer WHO verdensdagen for selvmordsforebygging 10. september på initiativ fra Den internasjonale foreningen for selvmordsforebygging (IASP).²⁶² I 2004 og 2005 er revisjonsarbeidet i gang.

Sak 37 (95/1996) handler om en knivstukket kvinne. Kvinnen sier hun ble overfalt, men innklagede Akershus Amtstidende åpner for at hun har påført seg skadene selv.

Kvinnen reagerer på at avisa kaster mistanke om selvmordsforsøk mot henne, og viser til at knivstikkene kom bakfra. Belastningen i ettertid av omtalen har vært svært stor. Klageren mener ikke avisa har bidratt til å identifisere henne.

²⁶² Pressemelding fra arrangørene av dagen i Norge i forbindelse med markeringen i 2005.

Akershus Amtstidende sier de omtalte saken fordi politiet hadde jaktet på en ukjent knivstikker. Ifølge riksavisene ble kvinnen funnet livstruende skadet i en blodpøl, og folk i området var redde. Lensmannen sier det er like trygt å ferdes som før, og avisa mener den har et informasjonsansvar overfor leserne. Avisen mener at hendelsen knapt kan kalles et selvmordsforsøk, og at hovedregelen kan fravikes. Saken henlegges nesten fem år senere. Saken ble utsatt fordi det var snakk om å trekke avisa for retten.

Her står påstand mot påstand, og det er umulig å si hvem som har rett. Kvinnen overlever, men medieomtalen er en tung belastning fordi hun er identifisert i andre medier da man fryktet en ukjent gjerningsmann. Gjennom pressens informasjonsrett roer avisa leserne. Verken klager eller avisa gjør et poeng av faren for imiterende atferd.

Sak 38 (104/1996) handler om en mann som først dreper det ene barnet sitt og så seg selv etter et samlivsbrudd. Barnet og moren skulle om kort tid flytte til et annet sted i landet. Personene er anonymisert i Nordlands Framtid, som er klaget inn.

Klager, som har et barn med mannen fra et tidligere forhold, ønsket å skjerme barnet sitt for detaljer rundt farens død, noe hun nå mener er umulig. Klageren mener avisa satte fart på ryktene, og at folk lette etter dødsannonsen for å finne ut hvem det var snakk om. Klager reagerer også på at de etterlatte ikke ble varslet på forhånd. Hun viser til at andre medier unnlot å omtale saken av hensyn til privatlivets fred. Det er størrelsen og formen på oppslaget på førstesida klageren reagerer på, spesielt bruken av ordet drepte.

Nordlands Framtid sier at selvmordet omtales fordi det har tilknytning til drapet. Ingen er identifisert, og det er heller ikke bilder fra åstedet. Avisen har kun omtalt saken en dag av hensyn til de pårørende, og sier de har lagt vekt på ikke å legge skyld på moren til det avdøde barnet. Avisen mener konkurrenten ikke kjente til drapet, og at det er årsaken til at de ikke har skrevet om saken.

PFU mener avisa har gått for langt i presentasjonen av en familietragedie som rammer de etterlatte særlig hardt, og at oppslag og innhold berøres av pressens varsomhetsregler blant annet med tanke på private og personlige forhold. Utvalget kan ikke se at det på noen måte forelå forhold som kan forsvare avisas handlemåte.

Dette er en noe overraskende uttalelse i forhold til antagelsene i forbindelse med den første familiedrapssaken, sak 32. Utvalgets konklusjon kan skyldes hensynet til det overlevende barnet, men samtidig er et annet barn drept, noe som vanligvis blir viet stor oppmerksomhet. Utvalget refererer kun generelt til hensynet til de etterlatte, og de viser til varsomhetsregler knyttet til private og personlige forhold. En implisitt plassering av skyld hos det døde barnets mor kan være årsaken til at utvalget reagerer av hensyn til privatlivets fred.

PFU sier ingenting om hensynet til de avdøde, men det er tydelig at utvalget mener saken ikke burde vært løst og presentert slik den ble. Metoden for drapet og selvmordet er omtalt i avisa, men ingen argumenter i forhold til imiterende atferd dukker opp.

I sak **39** (166/1996) er VG klaget inn for en sak som handler en undersøkelse som viser at foreldre oftest er årsak til unges selvmord. En pårørende som selv har mistet et barn i selvmord, reagerer på førstesideoppslaget som han mener fordeler ansvar og skyld på et av tilværelsens mest følsomme områder. Han mener VGs kamp mot synkende opplag fører til ytterligere smerter og bebreidelser for de etterlatte, og at oppslaget er presseetisk feil enten det er sant eller ikke. Tittelen på førstesida er vinklet på selvmord, mens undersøkelsen er gjort på årsaker til selvmordsforsøk.

VG er klar over at oppslaget kan misforstås og virke unødig provoserende og belastende. De har brukt både tid og plass på å rette opp inntrykket i etterkant. Avisa mener den har en rett og plikt til å sette søkelys på selvmord, et samfunnsproblem som har vært omtalt og debattert. Samtidig mener avisa den har dekning for at foreldre oftest er årsak til selvmordsforsøk. Redaksjonen mener at eventuell manglende evne til å formulere krystallklare overskrifter i hastverket, ikke automatisk er brudd på god presseskikk.

PFU gir avisa full støtte i omtale av den gjeldende undersøkelsen på et alvorlig og omfattende samfunnsproblem selv om omtalen kan være ubehagelig for de som har mistet noen i selvmord. Utvalget feller avisas tittel.

Dette er den første generelle omtalen som er klaget inn, og klageren reagerer fordi oppslaget plasserer skyld hos foreldrene. Tittel-unnskyldningen her er verdt å merke seg fra den avisa i landet som kanskje er best på og mest opptatt av titler. VG tar delvis selvkritikk, noe som tyder på at saken har ført til reaksjoner også fra andre.

Sak **40** (12/1997) handler om en innsendt historie fra virkeligheten om en ung kvinne som tar livet av seg. Allers er klaget inn. Pårørende reagerer på at den fulle anonymiteten, som Allers lover, ikke er oppfylt. Alle opplysningene stemmer, til og med fornavnet. Omtalen har revet opp gamle sår og identifisert avdøde og pårørende for en rekke mennesker.

Allers sier de ikke vet om det er de riktige personene som er omtalt fordi de ikke kjenner identiteten til kvinnen, og at klagen derfor må avvises. Ukebladet mener det er viktig å formidle kunnskap og erfaring om selvmord slik at en kan bidra til å redde menneskeliv i egen omgangskrets. Ukebladet skjønner smerten ved å bli minnet på selvmord, men det må avveies mot den enkeltes rett til å ytre seg og omtalens preventive virkning. Ukebladet har beklaget overfor klagerne at interne anonymiseringsrutiner ikke er fulgt, men mener de ikke

har brutt god presseskikk. Redaksjonen kan ikke se at svikten medførte noe vesentlig i forhold til mulig gjenkjennelse fra de nærmeste pårørende.

PFU legger avgjørende vekt på at hensynet til de pårørende skal ivaretas, og at ukebladet burde undersøkt med innsenderen at det var gjort tilstrekkelige endringer.

Utvalget er krystallklare selv om ukebladet mener artikkelen kan ha preventiv effekt. Det er hensynet til de pårørende, og ikke avdødes ettermæle, som understrekes.

Sak **41** (57/1997) handler om en ung kvinne som er savnet. Avisa Møre er innklaget, Klagerne, en journalist og en fra Røde Kors Hjelpekorps, sier lensmannen på stedet tidlig betraktet saken som et nokså opplagt selvmordstilfelle, og synes det er vondt med full identifikasjon av kvinnen sammen med påstander om depresjon og vanskelig livssituasjon. Klagen avvises på grunn av manglende samtykke.

Her er kvinnen fortsatt savnet, og ingen vet sikkert hva som er skjedd. Klagernes reaksjoner må forstås i forhold til kvinnens personvern.

Sak **42** (1/1998) handler om en mann som står fram i Nordlandsposten og sier han er glad han overlevde selvmordsforsøket flere år tidligere. Avisa er klaget inn av en pårørende.

Klageren synes det er prisverdig at selvmord som et økende problem tas opp som tema i media, men sier det er et komplisert område som krever fintfølelse og klokskap. Klager reagerer på at saken ikke er vinklet mot forebygging. Han mener omtalen fremstiller det til dels som heltemodig og uten beklagelse. Klager reagerer også på at familien trekkes inn og gis direkte og indirekte skyld for selvmordsforsøket, spesielt siden de er lett gjenkjennbare. Det skyldes bildebruken og tydelige kjennetegn etter selvmordsforsøket. Det refereres også til samtaler med redaktøren der vedkommende skal ha sagt at saken aldri burde stått på trykk, og at de har fått mange reaksjoner på den.

Nordlandsposten sier mannen har lest og godkjent saken, og rakker ned på klager og andre pårørende i forhold til tidligere kontakt mellom dem og avisa.

PFU mener det er berettiget å presentere et intervju med en person som har vært gjennom en særdeles vanskelig livssituasjon og selv mente å kunne være andre til hjelp. Utvalget mener samtidig at avisa burde forstått belastningen overfor de pårørende med identifiserende bilde og beskyldninger. Utvalget registrerer at avisa har beklaget overfor familien, men ikke trykket en beklagelse i avisa på eget initiativ, noe utvalget mener burde ha skjedd etter et så klart presseetisk overtramp i forhold til respekt for privatliv.

På ny dukker beskyldninger mot andre opp, noe utvalget ikke godtar. Klager beskylder saken for ikke å være preventiv, noe som kan være en referanse til imiterende atferd, men det

er ikke eksplisitt. Utvalget er av motsatt oppfatning, nemlig at omtalen kan ha en preventiv effekt.

Sak **43** (80/1999) handler om en mann som mistet kjæresten i selvmord, og som selv vurderte det i ettertid. Mannen forteller historien sin i Finnmark Dagblad, som er klaget inn.

Nok en gang mener klager, denne gangen utenforstående helsepersonell, at det er prisverdig at mediene tar opp et tema som engasjerer og kan skape debatt. I dette tilfellet mener imidlertid klageren at Finnmark Dagblad har tatt for lite hensyn til personvernet og anonymisert for dårlig. Avisa kritiseres for ikke å ha kontaktet de andre pårørende i forkant, og for å ha knyttet avdødes tidligere kriser til familien hennes. Saken trekkes på grunn av manglende samtykke fordi klageren ikke vil påføre familien en merbelastning.

Det virker som klager først og fremst er opptatt av avdødes ettermæle og belastningen for andre pårørende i forbindelse med at de knyttes til avdødes tidligere kriser. Saken synliggjør et dilemma: Hvem tar hensyn til avdødes ettermæle og andre involvertes personvern når noen forteller sin historie? Er det den som forteller? Er det mediene? I dette tilfellet gjøres det anonymt, men tydeligvis ikke anonymt nok, siden klager viser til personvernet, og mener de andre pårørende burde vært varslet på forhånd. Plassering av skyld på nære pårørende er trolig utslagsgivende, noe klager mener ikke angår allmennheten.

Sak **44** (44/2001) handler om en utrykning med legehelikopter til en mann som forsøker å ta livet sitt. TV2 er klaget inn av mannen.

Han mener TV2 har krenket privatlivets fred, og vist bilder delvis av sted og bilen hans som har ført til at flere har identifisert ham. Mannen ble ikke varslet om opptakene, og opplevde å få sitt eget selvmordsforsøk flimrende over tv-en to år etterpå. Han reagerte sterkt, og har forsøkt å ta sitt liv flere ganger etter programmet. Klager argumenterer for at det var god mulighet for å komme i kontakt før sending, og at han kunne oppspores ved hjelp av det sladdede nummerskiltet på bilen.

TV2 beklager belastningene de har påført mannen, og sier det ikke har vært deres hensikt. Ansiktet ble aldri vist uten sladd, og TV2 er uenig i at sted og bil identifiserer mannen. Kanalen sier også at mye går i glemmeboka i løpet av to år. De forsøkte å finne mannen, men ble møtt av personale med taushetsplikt. Samtidig viser de til at fokus er på flygeren. TV2 mener det må være mulig å fravike hovedregelen i enkelte tilfeller der selvmordssituasjoner og forsøk er en del av reportasjer om andre emner. Det argumenteres også mot at gjenkjennelse i en krets ikke kan innebære identifikasjon.

PFU understreker viktigheten av å unngå å påføre mennesker i en vanskelig livssituasjon, unødige lidelser. Utvalget mener selvmord og selvmordsforsøk tilhører

privatlivets innerste rom. Innslaget er en del av et dokumentarprogram, og utvalget kan i utgangspunktet ikke se at det er påkrevd å innhente samtykke fra den berørte, også sett i lys av at hendelsen ligger tilbake i tid. Utvalget kritiserer imidlertid TV2 for ikke å ha anstrengt seg nok for å unngå identifiserende kjennetegn.

TV2s har sperret dokumentaren for visning. Det kan tolkes som at kanalen oppfatter publiseringen som krenkende selv om de argumenterer for at de ikke har brutt god presseskikk.

Dette er første gang utvalget plasserer selvmord i privatlivets innerste rom. Her vektlegger utvalget viktigheten av å hindre at mannen som forsøkte selvmord, blir gjenkjent som følge av reportasjen. Mannen selv må akseptere å få sitt eget selvmordsforsøk på tv uten noe forvarsel så lenge han er anonymisert, selvmordsforsøket er dokumentert og det har gått tilstrekkelig tid, som i dette tilfellet er omtrent to år. Sammenlignet med tidligere praksis viser utvalget lite hensyn til en person som har vært så langt nede at han har forsøkt å ta livet sitt. Vi kan anta at mannen trolig var opptatt av helt andre ting enn at han ble filmet under forsøket, og spesielt med tanke på at TV2 sitter på informasjon som relativt enkelt kan identifisere mannen slik at han kan varsles på forhånd, er det rart at utvalget godtar publiseringen. Vi vet også at levende bilder kan virke spesielt sterkt.

Sak 45 (65/2001) handler om en far som mener legesenteret sendte datteren hans i døden da de avviste bønnen hennes om å bli tvangsinnlagt. Østlendingen er klaget inn. Involvert helsepersonell reagerer på at Østlendingen forsøker å lage sensasjon på en tragedie. Klager reagerer på sverting av legesenteret og mener det er en rekke feil i saken som forsterker inntrykket. Det vises til helsevesenets taushetsplikt, og at ikke alle selvmord kan avverges.

Østlendingen sier ingen nære pårørende rammes, og at avdødes ettermæle heller ikke skades. Redaksjonen er styrket i troen på at de har rettet søkelyset på mangler ved det psykiske helsevernet basert blant annet på reaksjoner fra lesere og fagfolk. Unntaket fra hovedregelen begrunnes med at saken i større grad handler om fordømmelse enn selvmord.

Utvalget mener avisa går for langt i å si at legesenteret avviste kvinnen, og at det var den direkte årsaken til at hun tok sitt eget liv.

Det er første gang noen som blir utsatt for systemkritikk, klager. På ny reises spørsmål om skyld, og igjen reagerer utvalget, selv om det i dette tilfellet er snakk om systemkritikk mot et legesenter. Personalet ved legesenteret identifiseres for mange lesere ved at faren står fram. Avgjørelsen kan også forstås slik at utvalget mener at årsaken til selvmordet overforenkles.

Sak **46** (150/2001) handler om en mann som tar livet av seg ved å kaste seg foran toget. Stavangeravisen.com er klaget inn av NSB som frykter imiterende atferd. De viser også til at omtalen er en ytterligere belastning for de pårørende. Om saken omtales, mener NSB at dødsårsaken bør utelates.

Stavangeravisen.com peker på at det er snakk om det tredje selvmordet på under et halvt år, og at man har unnlatt å omtale de to første. Hendelsen fikk konsekvenser for mange passasjerer, og det er en kjent selvmordsmetode. Nettavisen ber klageren tenke mer på belastningen for lokførerne. Redaksjonen mener det er deres plikt å få fram fakta.

PFU understreker at en sterkt bør unngå å påføre unødige lidelser, men at man ikke kan være totalt avskåret fra å omtale selvmord så lenge de presseetiske varsomhetskrav overholdes. Utvalget peker på antall selvmord, at avdøde er anonymisert og at saken er kortfattet og nøktern.

For første gang nevnes faren for imiterende atferd, og det er klageren, NSB, som gjør det. Mennesker som tar livet sitt foran toget er langt fra noe nytt, og vi kan anta at klageren har mer erfaring enn mange andre på området.

I tillegg fokuserer avisa for første gang på mennesker som ufrivillig involveres i et menneskes selvmord, i dette tilfellet lokførerne. For utvalget er personvernet ivaretatt ved at avdøde er anonymisert, og nyhetsaspektet oppfylt fordi det er snakk om et problem av en viss størrelse.

Sak **47** (195/2001) handler om en mann som angivelig hoppet ut foran en brøytebil. NRK Telemark er klaget inn av mannen.

Mannen reagerer på at meldingen gir inntrykk av at det er snakk om et selvmordsforsøk. Mannen sier han haiket da ulykken skjedde.

NRK Telemark sier de presenterer nøktern informasjon om en uvanlig hendelse, og viser til at de har politiet som kilde.

PFU forstår at mannen og familien reagerer på tittelen uansett hva realiteten er. Utvalget mener redaksjonen likevel ikke kan klandres for å formidle nyheten om en alvorlig ulykke med personskade. Utvalget tar til etterretning av opplysningene stammet fra politiet og at mannen var anonymisert.

Påstand står mot påstand igjen. Utvalget mener anonymisering ivaretar mannens personvern selv om noen vil koble hendelsen og stedsangivelsen sammen med at mannen er sterkt skadet. Spørsmålet er om ikke både redaksjonen og PFU burde reagert på tittelformuleringen om at han skal ha hoppet foran brøytebilen, og antatt at dette var et

selvmordsforsøk. Ulykkens alvorlighet i det offentlige rom gir forrang til pressens informasjonsrett.

Sak **48** (186/2002) handler om at Norge ligger i verdenstoppen i antall selvmord blant barn og unge. Saken eksemplifiseres med historien om en ung mann som har tatt livet av seg. Dagbladet er klaget inn av en utenforstående, som mener oppslaget er sensasjonelt og strider mot Vær Varsom-plakaten og WHO's retningslinjer for omtale av selvmord. Klager trekker frem frykten for imiterende atferd på grunn av at det er brukt bilder av den døde og åstedet, og viser også til at gjentatt mediepublisering øker faren for imiterende atferd. Samtidig er klager opptatt av at det er viktig med informasjon om problemet og hvordan man kan forebygge det.

Dagbladet peker på pressens informasjonsoppgave, og at det ikke er forbudt med omtale. De vil ha både journalistikk, debatt og mediekritikk på området. Avisa sier at WHO's retningslinjer ikke har noen formell status i norske medier, og at ingen involverte har reagert på oppslaget. Avisa viser også til at synet på faren for imiterende atferd er delt, og at de forstår selvmordspunktet som et vern for den enkelte, og ikke for selve temaet selvmord. Veilederen fra 2006 har, som vi har sett tidligere, et annet utgangspunkt.

PFU peker igjen på at det er viktig å unngå å påføre unødige lidelser, og sier at pressen må være bevisst faren for imiterende atferd. Utvalget mener også at mediene ikke kan være avskåret fra å omtale feltet når det er i forståelse med pårørende og direkte berørte. Til avisas forsvar peker utvalget på at de trykker informasjon om forebygging av selvmord. Saken er innenfor de presseetiske reglene til tross for at påpekningen om mulig imitasjon er relevant.

Først her, for fem år siden, viser utvalget eksplisitt til faren for imiterende atferd. Det kan skyldes at både klager og avisa tar opp faren, men også at problematikken er mer utbredt generelt. Det er også første gang retningslinjene til WHO nevnes.

Utvalget mener omtale av en privatpersons selvmord i noen tilfeller kan godtas når det skjer i samarbeid med pårørende, og at informasjon om forebygging anses som viktig for å motvirke en eventuell fare for imiterende atferd.

Sak **49** (71/2004) handler om at eksperter slår alarm mot såkalte lykkepiller. De mener ti av de mest kjente typene bør merkes med selvmordsfare. Dagbladet er klaget inn av en overlege som mener oppslaget er grovt misvisende og skremmende for brukerne av medisinene. Klager mener avisa burde latt en spesialist på området komme til orde, og drar avisas muntlige kildes kompetanse i tvil.

PFU foretar en forenklet saksbehandling. Utvalget mener avisa må kunne formidle kunnskap om medisinene som lenge har vært kjent og diskutert.

Klageren frykter mange brukere vil slutte med medisinene som følge av omtalen, og er bekymret for hvilke konsekvenser det kan få. Hensynet til personvernet faller bort fordi det er snakk om en generell omtale. Brukerne av medisinene og familien deres har rett på informasjon om farlige bivirkninger. Pressens informasjonsrett vektlegges selv om utvalget i uttalelsen sier at dette allerede er kjent, og dermed gamle nyheter.

Sak **50** (161/2004) handler om en tidligere talentfull spansk friidrettsutøver som har tatt livet av seg. Dagbladet er klaget inn av en vanlig leser som reagerer på at avisa gjør butikk på andres ulykke. Klageren sier også at den døde ikke er særlig kjent i Norge, og at saken ikke gir noen forklaring på hvorfor han tok livet av seg.

Dagbladet erkjenner at saken kan diskuteres, men mener selvmordspunktet ikke er relevant når hendelsen er så langt borte fordi den skal verne offer og pårørende. Andre utenlandske medier har allerede publisert saken. Saken er flere dager gammel, og selvmordet skjedde i det offentlige rom. Avisen vil speile virkeligheten, og gjør krav på at saken har allmenn interesse fordi det er snakk om en kjent person som valgte å avslutte livet på en dramatisk måte med mange tilskuere. Når det gjelder bildebruken, mener avisa at bildene før og under selve hoppet forteller en historie, og at det er et poeng i seg selv at det finnes bilder av hendelsen. Avisen ser at bildene kan utfordre lesernes kvalmegrense, men viser til utvalgets uttalelse i en annen sak der man sier det er en oppgave for pressen å synliggjøre opprørende og tragiske nyhetshendelser, enten publikum føler ubehag eller ikke.²⁶³ Ellers viser avisa til at de grundig har dekket psykiske lidelser og medaljens bakside av idretten i flere tiår for å sette saken i en historisk sammenheng, og avviser at saken er publisert for å underholde.

PFU mener avisa må kunne omtale selvmordet til en internasjonalt kjent idrettsutøver i det offentlige rom, men konkluderer med brudd på grunn av den svært nærgående bildebruken som utvalget mener er uten prinsipiell informasjonsverdi, og det at avdøde var i psykisk ubalanse.

Denne saken er interessant på flere måter. Selvmordet skjer i det offentlige rom, og det er snakk om en offentlig person. Selvmordet er dokumentert, og det er en utlending som dør. Saken er behandlet selv om det ikke foreligger samtykke fra pårørende. Årsaken skal ifølge Kjell Børringbo være at klageren reagerer på effekten oppslaget kan ha på lesere generelt, og at hensynet ikke først og fremst var avdøde og hans pårørende. En slik tolkning kan føre til en kraftig økning av saker til PFU generelt.

²⁶³ Saken det refereres til, er et tv-innslag som angivelig viser en irakisk gruppes henrettelse av et navngitt amerikansk gissel.

Først kan man stille spørsmål ved hvor kjent avdøde var. Langt fra alle vil dra kjensel på navnet Teofilo Benito. Hvis det kun er et fåtall som kjenner den spanske friidrettsutøveren, faller Dagbladets argument om at det er en kjent person i stor grad bort.

Bildene er nærgående, og er tatt sekunder før mannen dør. På samme måte som bildene i sak 15 til 20 kan vi se personens ansiktsuttrykk. Utvalget reagerer på bildene av en kjent person i 2004, noe som underbygger antagelsen om at utvalget også ville slått ned på bildene i sak 15 til 20, der det er snakk om en privatperson. I dag har ”alle” bildemobiler, og selvmord og selvmordsforsøk i det offentlige rom vil oftere kunne dokumenteres enn tidligere. Samtidig så vi i kapittel 4 at klagesaker i det offentlige rom er i mindretall.

Nok en gang ser vi at en sak med en utenlandsk person går lenger enn en rekke andre innklagede saker. Utvalget reagerer, men det kan virke som om mediene praktiserer et svakere personvern for utlendinger uavhengig av om de befinner seg i Norge eller utenlands. Det at spanjolen ikke er anonymisert i PFU-basen på nettet, styrker en slik oppfatning.

Dagbladet argumenterer for at de lenge har fokusert på psykiske lidelser, noe som kan ha sammenheng med at Dagbladet er klaget inn flest av alle medier når det gjelder omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Sammenligningen med gisseldrapet er ikke umiddelbart innlysende. I det ene tilfellet er det snakk om drap, og i det andre tilfellet en person som selv velger å dø. Ved å vise til at de speiler virkeligheten, skjuler avisa seg selv som aktør.

Selvordspunktet tar kun opp omtale av selvmord og selvmordsforsøk, og sier ingenting spesifikt om bilder. Det kan skyldes at omtale forstås som både tekst, lyd og bilder, men også ha sammenheng med at bildeteknologien var en helt annen da Vær Varsom-plakaten kom i 1936. Det kan også tenkes at ideen om å publisere selvmordsbilder var så fjern at det ikke ble ansett som et alternativ.

Sak **51** (185/2004) handler om en kvinne som truer med å sette fyr på seg selv etter å ha tømt brennbar væske over seg. Lofot-Tidende er klaget inn av pårørende, som reagerer på at avisa publiserte saken til tross for at journalisten ble informert om at det dreide seg om et selvmordsforsøk. Familien føler seg utlevert og uthengt i lokalsamfunnet fordi bildet identifiserer huset. Klager mener saken er overdimensjonert, og viser til at omtalen har fått store konsekvenser for familien.

Lofot-Tidende peker på at klageren ikke er avbildet, og at bildet er så beskåret at bare de som kjenner til episoden vil vite hvor huset ligger. Redaksjonen omtaler ikke hendelsen som et selvmordsforsøk, og viser til at journalisten holdt god avstand, men likevel ble fysisk angrepet av den ene klageren. Avisen argumenterer med at selvmordspunktet ikke kan gjelde i dette tilfellet fordi det er et stort hjelpeapparat i sving og mange skuelystne. Det pekes på at

flere ønsker en endring av selvmordspunktet. Et annet moment som trekkes fram, er at det er en økende tendens at flyktninger og asylsøkere truer med selvmord for å oppnå oppholdstillatelse eller andre fordeler. Redaksjonen frykter at en streng tolkning av paragrafen kan føre til flere slike episoder. Det vises også til møter med kommuneledelsen og politiet i etterkant. De mener avisa har håndtert saken på beste måte.

PFU mener avisa har trådt farlig nær en familie i en vanskelig situasjon, og at avisa måtte forstå at belastningen ved omtale kunne bli stor. Samtidig viser utvalget til at Lofot-Tidende har tatt en rekke hensyn for å dempe skadevirkningene, blant annet ved å ikke gi identifiserende opplysninger i teksten. Bildet kunne vært løst annerledes for å unngå identifisering, særlig med tanke på at det var snakk om et selvmordsforsøk. Avisa får kritikk.

For første gang vises det til den pågående revisjonen. Avisa har ikke skrevet at det er et selvmordsforsøk, men samtidig kan det tenkes få andre grunner til at folk vil sette fyr på seg selv. Klageren gjør det også klart at det var snakk om et selvmordsforsøk, og det fysiske angrepet på journalisten synliggjør hvor vanskelig situasjonen oppleves selv om det ikke forsvarer oppførselen. Kvinnen er av utenlandsk opprinnelse. Avisa forsvarer omtalen med at stadig flere bruker trusler eller selvmordsforsøk for å få oppholdstillatelse. Det må tolkes som at omtalen forventes å ha en preventiv effekt. Årsaken til at flere er villige til å ta så drastiske skritt, problematiseres imidlertid ikke.

Utvalget mener igjen at selvmordsforsøk må kunne omtales anonymt. I dette tilfellet er det snakk om en privatperson i det private rom like ved det offentlige rom. Mange vil se hjelpeapparatet i sving, og saken trolig bli kjent uavhengig av avisomtalen.

Sak 52 (234/2004) handler om en flere år gammel sak som skal tas opp i tv-programmet *Fornemmelse for mord*. Den voksne sønnen mener moren må ha vært utsatt for noe kriminelt, og at det ikke er snakk om selvmord. Fædrelandsvennen er innklaget av kvinnens tidligere ektemann som reagerer på at familien ikke er kontaktet før publisering. Han mener avisa kommer med kompromitterende opplysninger. Omtalen har skadet de felles barnas syn på moren, og også ellers vært en belastning i et lite lokalsamfunn. Klager viser til at dødsfallet er klassifisert som selvmord, og reagerer på at avisa ser bort fra klare signaler om at det dreier seg om det.

Fædrelandsvennen mener det ikke er en opplagt selvmordssak, og viser til en politikilde som sier at saken er uforløst. Det at programmet kommer på tv, gir saken nyhetsverdi, og avisa kan ikke se hvordan intervju med de andre pårørende skulle kunne bidra med relevante opplysninger.

PFU mener avisa visste at det sannsynligvis dreide seg om et selvmord, og sier pressen må veie samfunnets behov for informasjon mot den skade publisering kan medføre. Utvalget kritiserer avisa for ikke å ha orientert klager i forkant.

Igjen ser vi at det at en pårørende står fram oppfattes som negativt av andre pårørende. Den eldste sønnen mener saken ikke er oppklart, og kritiserer også politiet. Saken aktualiseres på grunn av det kommende tv-programmet.

Klageren gjør et poeng av hensynet til barna, men det går ikke fram hva det er ved omtalen som skader barnas syn på moren. Klageren forstår dødsfallet som et selvmord, men det kan tenkes at barna ikke er informert om det. Vi vet gjennom undersøkelser at mange bebreider seg selv etter selvmord i nær familie, og vi kan forestille oss at det må være ekstra tungt for et barn å vite at en forelder valgte døden framfor å være i livet hos det.

Utvalgets uttalelse må forstås som at pressens informasjonsrett veier tyngre enn personvernet. Det at utvalget mener avisa burde orientert de andre pårørende før omtalen, kan best forstås som en mulighet til å forberede seg selv og barna på det som kommer.

Sak 53 og 54 (27A+B/2005) handler om en mor som står fram og forteller om den voksne datteren som tok sitt eget liv på akuttmottaket. Dagbladet er klaget inn to ganger.

Den ene klageren, som er involvert helsepersonell, frykter imiterende atferd av oppslaget, og viser til at en annen avis hadde en nesten identisk sak om en annen kvinne som tok sitt liv med lignende metode samme dag som den unge kvinnen døde. Denne klageren mener fakta i saken er grovt fordreid, og vedkommende føler seg identifisert. Klageren reagerer også på at påstått faglig uforsvarlighet alene er årsaken til selvmordet, og viser samtidig at helsepersonell er pålagt taushetsplikt.

Den andre klageren, utenforstående psykiater Karsen Hytten, reagerer på at fagfolk blir uthengt for å ha gjort en for dårlig jobb. Hytten peker på humaniseringen av behandlingen og kutt i plasser som forklaring til økt antall selvmord på psykiatriske institusjoner. Han mener selv han er part ”i den grad Dagbladet demoniserer kolleger”, men innhenter samtykke fra den første klageren.

Dagbladet nevner tre tilfeller som den mener kvalifiserer til unntak fra hovedregelen: når selvmordet er et vesentlig element i en sak som allerede er kjent for offentligheten, når det settes fokus på selvmord som samfunnsproblem og om det er i direkte forståelse med pårørende eller direkte berørte. Avisa viser også til at legene ble fritatt fra taushetsplikten av pårørende, men valgte å la være å uttale seg. Avisa avviser at faren for imiterende atferd er grunnlaget for selvmordspunktet, og viser til sak 48, der avisa også var innklaget. Uttalelsen forstår avisa dit hen at faren i seg selv ikke kan avskjære enhver omtale. Avisa mener det i

særlig grad må gjelde når omtalen har et perspektiv utover den enkelte tragedien, og sier at deres reportasjer hadde klar karakter av systemkritikk mot et anerkjent sykehus.

PFU viser til at selvmordspunktet revurderes på grunn av endrede holdninger på området, og at det har vært økt mediefokus på årsaker til samfunns- og helseproblem. Det mener utvalget pressen må balansere opp mot risikoen for imiterende atferd. Utvalget mener detaljeringsgraden i reportasjen kunne vært redusert, og peker på at parten har fått all mulighet til imøtegåelse. Utvalget mener også at behandleren ikke er identifisert utover den allerede involverte krets, og konkluderer med at det ikke er brudd på god presseskikk.

Utvalget og avisa er på linje med hensyn til at saken må kunne omtales, og utvalget forskutterer til en viss grad revisjonen. Pressens informasjonsrett vektlegges når en selvmordsnær person tar livet av seg på en institusjon der hun skal få hjelp til det motsatte. Kvinnens behandler, føler seg identifisert, men utvalget mener hun ikke er identifisert for mennesker som ikke allerede kjente saken, og at personvernet dermed er ivaretatt.

Kjelling Nybø mener pressen i noen tilfeller også må ta spesielle hensyn til behandlere i denne typen saker fordi det ofte er nære bånd mellom dem og pasientene.²⁶⁴ Taushetsplikten er et annet moment som vanskeliggjør spørsmålet om ansvarsfordeling, selv om pårørende i dette tilfellet fristilte behandlerne fra den. Den som er bundet av taushetsplikten er det av hensyn til avdøde, et hensyn som ikke automatisk opphører selv om pårørende fritar en. Samtidig er det snakk om systemkritikk, noe som gjør at helsepersonell må kunne tåle mye kritikk i denne typen saker.

At selvmord og selvmordsforsøk har vært tabubelagt samtidig som mediene har vært tilbakeholdne med omtale, kan ha betydning for at denne gruppen ikke er særlig vant med offentlighetens søkelys. Med økt åpenhet både i samfunnet generelt og mediene spesielt, er det grunn til å tro at området vil få økt oppmerksomhet.

Spørsmålet om imiterende atferd reises ved at klageren viser til en sak med klare paralleller til dette selvmordet som stod på trykk samme dag. Vi kan ikke vite om den unge kvinnen så avisoppslaget, og ifølge moren er det lite sannsynlig.²⁶⁵ Samtidig er likhetstrekkene mange, og imiterende atferd kan ikke utelukkes. Utvalget mener detaljeringsgraden i saken kunne vært mindre, men sier ikke noe konkret om hvilke detaljer det er snakk om. Selvmordsmetoden er blant annet beskrevet i saken.

Sak 55 (75/2005) handler om at daværende helse- og omsorgsminister Ansgar Gabrielsen kritiserer psykiaterne. Et lite utdrag av saken fra Dagbladet som er klaget inn i sak

²⁶⁴ Kjelling Nybø (2007:32).

²⁶⁵ Ibid 74.

53 og 54 er tatt med som ett av fire eksempler på mangelfull psykiatrisk behandling. Aftenposten er klaget inn av involvert helsepersonell. Hun mener forløpet er grovt feilaktig framstilt. Klager mener avisa presenterer forenklete og entydige årsaksforklaringer på et så sammensatt problem som selvmord, og samtidig plasserer skyld. Klageren synes saken er særlig dårlig egnet som eksempel på systemkritikk fordi man har strukket seg langt for å ta den unge kvinnen på alvor. Klager vedgår imidlertid at den hardt pressede akuttpsykiatrien er et viktig tema som bør debatteres offentlig.

Aftenposten sier at de har vært unøyaktige ved å skrive at hun ble utskrevet mot sin vilje, men peker på at saken er liten og at den er basert på konkurrentens fremstilling av saken. Avisa benekter at de har påstått at forhold ved sykehuset er årsaken til selvmordet, og er uenig i at saken ikke er relevant med tanke på ressursene i psykiatrien. Ellers vises det til at faren for imiterende atferd ikke er et argument mot omtalen her, og hensynet til de pårørende ikke kan gjøres gjeldende siden de har stått fram med saken. Klager trekker saken.

Her er det samme klager som i de to forrige sakene. I denne klagen reageres det spesielt på forenklingen av årsaken og plassering av skyld. Avisas argument om at saken er basert på Dagbladets omtale er ingen formildende omstendighet siden Aftenposten selv er ansvarlig for det den setter på trykk, og at den i tillegg publiserer enkelte feil.

Sak 56 (193/2005) handler om en narkotikarettssak, og at en av de involverte tok livet av seg kort tid etter han ble arrestert. Bergensavisen er klaget inn av mannens pårørende som reagerer på at avisa brukte et stort bilde av avdøde fra en tidligere sak der mannen ble dømt for drap, og flere mindre bilder de påfølgende dagene. Klager godtar bruk av navn, som oppfattes som en mindre belastning. Klager peker på at avdøde ikke kunne forsvare seg mot påstandene i retten fra de andre tiltalte, som utpekte avdøde som hovedmannen.

Bergensavisen forstår at saken er tung, men forsvarer at man brukte et arkivbilde av avdøde. Avslutningsvis skriver avisa at mannen nå trolig ikke lenger er sentral i kommende rettssaker eller nyhetssaker, og at han ikke vil dukke opp igjen i mediene.

PFU mener avisa har rett til å omtale rettssaken, men understreker samtidig at også døde mennesker har et personvern. Utvalget kritiserer avisa for bildeeksponeringen fordi den får avdøde til å fremstå som hovedmann i saken. Avisa burde skjønt at presentasjonen kunne virke unødig belastende for familien.

Nok en gang er det snakk om et selvmord i fengsel, men denne gangen er det ikke snakk om systemkritikk, men en pågående rettssak som avdøde var involvert i. Mannen er tidligere dømt for drap, noe som trolig forklarer at de pårørende aksepterer bruk av navn. Avisa sier lite om bildebruken, og PFU sier ingenting spesifikt om selvmordsomtalen.

Sak 57 (195/2005) handler om en annonse mot medisiner mot psykiske lidelser. En organisasjon klager inn Dagbladet fordi de mener annonsen i verste fall kan føre til direkte livsfare hvis mennesker som er avhengige av disse medisinene, slutter å bruke dem. Organisasjonen peker på at de da kan utgjøre en trussel både mot eget og andres liv og helse, og mener annonsen inneholder grove feil.

Dagbladet praktiserer en meget liberal annonsepolitikk. Også betalte ytringer har et ytringsfrihetsvern. Avisa viser til at annonsen er et opprop preget av ren polemikk, og mener denne typen annonser krever ekstra takhøyde. Klageren er tilbudt plass på debattsidene for å fremme sitt syn. PFU støtter avisa, og slår fast at det ikke er brudd på god presseskikk.

Denne saken har paralleller til sak 49 om lykkepiller og selvmordsfare selv om det her er snakk om en annonse. I begge tilfeller godtar PFU den generelle omtalen.

6.6. Oppsummering

Vi ser flere klare tendenser. Tidligere har det kun vært enkelttilfeller av overlevende eller pårørende som forteller sin historie, men dette tiåret skjer det i åtte saker. Samtidig trekkes personvernet og delvis privatlivets fred fram i en rekke andre saker som identifiseres i større eller mindre grad. Utvalget er nå klare på at pårørende og overlevende i noen tilfeller må godta lidelser av hensyn til flertallet, en utilitaristisk tankegang. PFU gir i hovedsak et langt svakere vern til de som overlever selvmordsforsøk enn de som tar sitt eget liv.

I mange tilfeller ser vi at klagere, både pårørende og helsepersonell, og utvalget reagerer på plassering av skyld. Utvalget slår hardt ned på plassering av skyld i de tilfellene det ikke er snakk om systemkritikk.

I tillegg til de som forteller sin historie, er det flere andre klagere som gir uttrykk for at temaet generelt bør settes på medienes dagsorden. Det er også et argument flere av mediene bruker. Både pårørende og overlevende i noen saker skulle ønske at de var varslet på forhånd.

Faren for imiterende atferd kommer inn med full tyngde nå. Den første saken dukker opp i 2001 med NSB. Ellers er det først og fremst helsepersonell som trekker fram faren for imiterende atferd, og WHO's retningslinjer nevnes første gang i 2002. Etter hvert trekker også mediene på ulikt vis inn faren for imiterende atferd.

Argumentene knyttet til pressens informasjonsrett er mange. Blant nykommerne er at omtale kan ha preventiv effekt, at saken får konsekvenser for mange, at et stort hjelpeapparat er i sving, hensyn til uskyldige som trekkes inn i selvmord og flyktninger som truer seg til oppholdstillatelse.

7. ARGUMENTASJONSANALYSE AV KLAGESAKENE FRA 2006

Det er 11 klager det første året etter at det nye selvmordspunktet trer i kraft.

Sak 58 (39/2006) handler om en enkemann som står fram og forteller om kona som tok livet av seg på psykiatrisk klinikk. Utenforstående helsepersonell klager inn Stavanger Aftenblad på grunn av at metode og sted for selvmordet er omtalt. Klageren viser til WHO's retningslinjer og veilederen for selvmordsomtale. Han reagerer spesielt på at det er omtalt i forbindelse med et selvmord på en psykiatrisk institusjon der selvmordstruede mennesker blir innlagt. Klageren er for at temaet blir belyst, men at metode ikke er nødvendig informasjon.

Stavanger Aftenblad mener revisjonen var en nødvendig tilpasning til dagens virkelighet, og at den kom på grunnlag av oppfatningen om at selvmord som sosialt tabu er sterkt svekket samtidig som man har fått økt kunnskap om faren for imiterende atferd ved en viss type omtale. Avisen viser til revisjonsutvalgets innstilling, der det står at noen selvmord vil ha nyhetsverdi og offentlig interesse, blant annet når det er snakk om svikt i hjelpeapparatet, og at det er medias oppgave å sette fokus på et samfunnsproblem. Avisen mener det er svikt når en selvmordsnær kvinne får mulighet til å ta livet av seg på en måte som man normalt skulle sikret henne mot. Avisen mener en viss kjennskap til metoden er nødvendig for å kunne vurdere graden av svikt.

PFU er delt. Flertallet mener avisen var i sin fulle rett til å omtale selvmordet. Metoden burde vært utelatt, og det ville ikke i vesentlig grad svekket informasjonsverdien. Mindretallet er enig i at sted og metode er i strid med den nye selvmordspunktet, men peker på at opplysningen ikke på noen måte er fremhevet i artikkelen, som er grundig og god.

Denne saken er spesiell på flere måter. Det er første gang utvalget behandler en sak etter revisjonen, og samtidig felles Aftenbladet for omtale av metoden med minst mulig margin, fire mot tre. Flertallet består av allmennhetens representanter og en presserepresentant, mens mindretallet er de resterende presserepresentantene. Skillet går i hovedsak mellom presse og allmennhet. Alle utvalgsmedlemmene er imidlertid enige om at publiseringen av metoden er i strid med det nye selvmordspunktet, og samtidig at avisen har rett til å skrive om et selvmord der pårørende åpent kritiserer sykehuset for omsorgssvikt.

Saken er også spesiell fordi den behandles selv om klageren, en utenforstående helseinstitusjon, ikke er part i saken, og heller ikke har innhentet samtykke. Enkemannen står fram, så her er det i tilfelle sykehuset som klageren burde få samtykke fra. At klagen likevel er behandlet, må forstås som at partskravet er fraveket.

Sak 59 og 60 (90+101/2006) handler om en ungdom som dreper moren og deretter forsøker å ta sitt eget liv. TV2 Nettavisen og aftenposten.no er klaget inn av pårørende som

reagerer på at det ikke er tatt nok hensyn til dem og til ungdommens selvmordsforsøk. De mener ungdommens psykiske lidelser er tonet for mye ned, og reagerer på at han blir fremstilt som en kaldblodig drapsmann.

TV2 Nettavisen sier de har omtalt selvmordsforsøket kort og nøkternt, og at det er en relevant opplysning. Metoden er ikke oppgitt. Aftenposten.no mener de har vist nødvendig respekt, og har dekning for innholdet i en sak som har offentlig interesse. Andre medier har tidligere skrevet om skadene han fikk. Sinnstilstanden var også kjent. De beklager om de har påført pårørende belastninger, men sier at det er et generelt problem ved grufulle hendelser. Nedtoningen av de psykiske lidelsene forsvares av hensynet til ham selv.

PFU mener artiklene går unødig langt i gjengivelse av dommen siden den konkluderer med tvungent psykisk helsevern. Redaksjonene burde forstått at den detaljerte beskrivelsen av hendelsen og selvmordsforsøket ville innebære en sterk tilleggsbelastning for de pårørende. Utvalget sier ingenting eksplisitt om hensynet til den unge mannen selv.

Den unge mannen har drept et familiemedlem. I sak 38 om familiedrap ser vi at utvalget mener hensynet til de pårørende må gå foran pressens informasjonsrett. Samtidig vet vi at utvalget etter hvert mener det er akseptabelt å omtale selvmord og selvmordsforsøk i fengsel, både fordi det kan være snakk om kritikk av fengslet, men også fordi selvmordet eller forsøket tillegges mening ved at vedkommendes anger blir synlig. Utvalget mener også at mannen som har forsøkt å ta livet sitt i betinget offentlig rom i sak 44, må akseptere anonym omtale selv om det ikke er snakk om en kriminell handling. At en drapsmann gis større vern, er oppsiktsvekkende, og skyldes trolig at selvmordet skjer i det private rom, at det er snakk om en ung gjerningsmann og at saken knyttes til privatlivets fred.

Sak 61 (128/2006) handler om en forskningsrapport om hvordan det oppleves for trailersjåfører å bli påkjørt av folk som vil ta livet av seg. Ett tilfelle identifiseres med bilde, sted og tidspunkt. Aftenposten klages inn av pårørende. De verdsetter at avisa tar opp problemet med møteulykker generelt, men mener omtalen er kritikkverdig vinklet på et konkret tilfelle. Sammen med lokal pressedekning mener klager at de berørte er lett identifiserbare. Klager reagerer også på at avisa framstiller sjåførens opplevelse av ulykken som et selvmord som et objektivt faktum allerede i tittelen, og viser til at verken politiets eller psykiaterens rapport konkluderer entydig. I tillegg reagerer klager på at avisa publiserer et brev der sjåføren detaljert beskriver ulykken, noe klager ikke mener kommer inn under pressens informasjonsrett. Sjåførens problemer og nettdebatten i ettertid blir en ytterligere belastning på de pårørende. Avisa burde tatt kontakt med de pårørende før de beskyldte avdøde for selvmord. Dersom saken hadde vært anonymisert, ville det ikke vært noe problem.

Aftenposten viser til at alle tilfellene omtalt i forskningsrapporten er sannsynlige selvmord, og at sjåføren er overbevist. En kommunikasjonssvikt førte til identifisering, noe avisa har beklaget på trykk. Avisa er enig i at de pårørende burde vært kontaktet på forhånd. Det er legitimt å ta opp temaet fordi det har en viss utbredelse, kan være store mørketall og at man i tillegg setter andres liv og helse i fare. Avisa mener en case gjør plagene for sjåføren lettere å forstå for leseren. Omtalen kan hjelpe de som sliter med ettervirkninger etter andres selvmord og hindre andre fra å velge denne metoden. Avisa mener selvmordspunktet skal ivareta hensynet til de pårørende og faren for imiterende atferd. Metode er nødvendig fordi det er utgangspunkt for saken. Det sies ikke noe annet enn at bilen svingte over i feil kjørebane. Avisa er opptatt av å sette fokus på selvmord som samfunnsproblem, og mener det kan være nyttig å samarbeide med fagfolk, slik de har gjort.

PFU gir avisa rett til å omtale forskningsrapporten, og har også forståelse for personifisering. Det er ikke problematisk at sjåføren vurderer ulykken som et selvmord, og utvalget tror saken kan ha forebyggende effekt. Avisa burde utelatt tid og sted. I formildende retning teller det at det nesten er et år siden ulykken, og utvalget mener omtalen ikke har utvidet kretsen som kjente avdøde. Avisa burde tatt kontakt med pårørende.

I denne saken er det personvernet for avdøde og pårørende som oppfattes som problematisk, og alle parter er enige om det. Slik saken er løst, mener utvalget avisa burde kontaktet de pårørende på forhånd for å varsle om saken, noe utvalget ikke presiserte i sak 44, der flere gjenkjente en mann etter at selvmordsforsøket ble sendt på TV2 to år etter. Avdøde har i flere tilfeller sterkere vern enn overlevende.

Utvalget mener omtalen ikke har identifisert kvinnen, men problematiserer ikke at avisa framstiller det som et selvmord. Selvmordsmetoden er omtalt, men utvalget feller ikke Aftenposten av den grunn. Det skyldes trolig at de mener saken kan ha en preventiv effekt ved å synliggjøre konsekvensene denne typen selvmord har for andre.

Saken reiser også spørsmålet om politi og helsevesen i noen tilfeller unnlater å opplyse om at dødsfallet trolig er et selvmord for å skåne de pårørende. Det gjør i så fall ikke jobben enklere for mediene, men det er heller ikke det viktigste. Det viser i så fall bare at tabuet fremdeles eksisterer.

Sak **62**, **63**, **64**, **65** og **68** (176+197/2006) handler om en ung kvinne som blir reddet rett før hun tar livet sitt ved å hoppe fra en bro. Et selvmordsforebyggende gjerde gjør at hjelpemannskap rekker fram. Tromsø er klaget inn av Helsetilsynet, en utenforstående psykolog, Regionalt ressursenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) samt pårørende og kvinnen. De sistnevnte har også klaget inn VG.

De pårørende mener Tromsø ikke har vist varsomhet overfor kvinnen, dem eller leserne. Omtalen kom uforberedt på og ble en ytterligere belastning. Klageren mener bildebruken og vinklingen på en enkeltsak ikke kommer inn under allmenne informasjonsbehov, og sier at kjente har identifisert kvinnen. Når det gjelder faren for imiterende atferd, mener de at oppslaget viser at det er fremdeles er mulig, og at man i tillegg kan få store medieoppslag. I tillegg frykter klager at vissheten om medieoppslaget vil gjøre at andre i samme situasjon velger å hoppe. I tillegg oppfordrer de fagfolk til å være svært tilbakeholdne med å gi intervjuer til mediene når det er snakk om enkelthendelser. Argumentene mot VG er de samme.

Helsetilsynet mener avisa ikke har tatt hensyn til personen og den effekten et såpass omfattende oppslag kan ha på et menneske i krise. Tilsynet reagerer også på at omtale av sted og metode er omtalt og vist på grunn av faren for imiterende atferd.

Psykologen peker på at rekkverket har bidratt til at antall selvmord har gått kraftig ned, men mener at reportasjen og bildene nærmest fungerer som en oppskrift på hvordan man kan komme forbi hinderet. Han viser til veilederen, og får samtykke fra kvinnen.

RVTS klager på bildebruken, og mener det kan være mulig å identifisere henne på hovedbildet. I tillegg viser de til veilederen og faren for imiterende atferd.

Tromsø sier forsøket skjedde på landsdelens viktigste samferdselsåre, og det får store, synlige konsekvenser. Saken har stor allmenn interesse fordi det er det første kjente tilfellet der en person forserer rekkverket, og fordi avisa har dekket broproblematikken utførlig tidligere. Bildene ble brukt fordi hun valgte livet. Selvmord fra broa er et samfunnsproblem med allmenn interesse, og pressen må fylle sin samfunnsrolle og ikke la noen hindre en åpen debatt. Avisa mener det eneste alternativet til oppslaget er å ikke omtale saken i det hele tatt.

Avisa viser til at helsevesenet er delt i synet på selvmordsomtale. Samtidig viser de til at de har skrevet mye om sikringen av broa uten at antall selvmord eller selvmordsforsøk har økt, noe som svekker argumentet for imiterende atferd. Bildene er brukt bevisst fordi kvinnen ikke kan identifiseres, og fordi en eventuell fare for imiterende atferd ville ført til at flere andre også valgte livet. Avisa velger bevisst å sette fokus på mennesker som velger livet, og viser til at et flertall av reaksjonene fra familier og enkeltpersoner er positive. Avisa skaper slik et rom for mennesker som vil snakke om selvmord, og kjenner ikke til at andre har forsøkt seg på broa i ettertid.

VG presiserer at saken er nøye vurdert i forkant, og at det har vært overordnet å være så skånsomme som mulig fordi enhver omtale av selvmordsforsøk vil føles dramatisk, vondt og skremmende. VG tok ikke sikte på å formidle kvinnens personlige tragedie, men en nyhet

knyttet til et samfunnsproblem av allmenn interesse. VG viser også til forhistorien knyttet til broa. Avisa skrev om saken en dag etter Tromsø, men sier at det var et underordnet argument at historien og bildene allerede var bredt offentliggjort og kjent i kvinnens nærmiljø. VG var opptatt av å anonymisere kvinnen da de valgte å omtale saken fordi den fikk store konsekvenser for mange på et offentlig sted på høylys dag og fordi det var oppsiktsvekkende at noen hadde klart å forsere gjerdet. Bildene dokumenter de fysiske forholdene samtidig som de viser dimensjonene på broa og høyden. At kvinnen valgte livet, talte for publisering av bildene. Saken er bevisst ikke nevnt på forsida. Avisa mener publisering på et senere tidspunkt ville opplevd som like, om ikke mer belastende, for de pårørende. Nyhetsaspektet talte for en rask publisering. Samtidig kan saken føre til at andre broer sikres.

VG var i forkant i kontakt med sykehuset der kvinnen var innlagt. Legen ble klar over at saken kunne komme i avisa neste dag. Dersom legen hadde bedt avisa om ikke å publisere bildene, ville det trolig blitt avgjørende for avisas endelige beslutning. Avisa har også vurdert faren for imiterende atferd, og mener at enhver omtale vil kunne ha en slik effekt selv om det er snakk om generelle vendinger. Avisa viser til veilederen, men sier samtidig at retningslinjene må vurderes med sunt skjønn. Å utelate metode i dette tilfellet mener avisa er på grensen til det meningsløse når temaet er et selvmordsforebyggende gjerde. Tittelen *Valgte livet* ble valgt fordi den formidlet håp. Avisa tok også kontakt med en selvmordsforsker for å få råd om faren for imiterende atferd. VG viser også til saken der stavangeravisen.com var klaget inn, og der utvalget mente omtalen ikke brøt med god presseskikk.

PFU kommer med en identisk uttalelse i disse sakene. Utvalget kan forstå at saken har nyhetsverdi fordi den berører mange, og mener det er legitimt å omtale den mulige selvmordsforebyggende effekten av brosikringen. Utvalget mener bildebruken er sterk og innebærer en direkte tilleggsbelastning for de direkte berørte som man burde tatt hensyn til. Personvernet overprøver pressens informasjonsrett. Til slutt presiserer utvalget at hensynet vurderes slik uavhengig av om oppslaget i tillegg kan antas å ha føre til imiterende atferd.

Et selvmordsforsøk i det offentlige rom av en privatperson gis stor oppmerksomhet som nyhetssak. Metoden er omtalt, men heller ikke her får det betydning for utfallet av saken. Det er rart at utvalget så tydelig utelater å si noe om faren for imiterende atferd i denne saken siden det gjelder et utbredt fenomen.

Sak **66** og **67** (193/2006) handler om ei jente og moren som står fram og forteller om jenta som forsøkte å ta livet av seg med en overdose piller på grunn av mobbing. VG er klaget inn av to klagere.

Jentas skole reagerer fordi det er snakk om unge mennesker og en meget alvorlig sak der de involverte lett kan identifiseres i et lite lokalsamfunn. En av de omtalte mobberne er også elev på skolen. Skolen mener avisa burde skjønt at familien trolig var i sjokk en uke etter forsøket. Journalisten burde skjønt at det var hjelp jenta trengte, ikke presseoppslag. Skolen mener journalisten burde tenkt på faren for imiterende atferd siden metoden er omtalt, og tatt hensyn til at jenta skal tilbake i miljøet. Klagen trekkes fordi utvalget krever samtykke fra foresatte fra minst en av mobberne for å behandle den delen av klagen som går på mobberne.

Den andre klageren er utenforstående psykiater Karsten Hytten. Hytten har deltatt i den offentlige debatten rundt medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk, og det er andre gangen han klager på en omtale. Han reagerer på at mobberne kan identifiseres i lokalmiljøet. Samtidig trekker han fram belastningen det er for mobberne å få skylden for selvmordsforsøket og faren for imiterende atferd. Metoden beskrives i detalj, og deler av avskjedsbrevet publiseres. Klageren ser ingen allmenne informasjonsbehov som legitimerer avisens måte å omtale forsøket på. Hvis VG ønsket å advare folk til å være mer forsiktig med oppbevaring av medisiner, burde de sagt det i saken.

VG peker på at slike saker krever aktsomhet av hensyn til åpenhet, seriøsitet og personvern, og at personene er anonymisert i tekst og bilder. Moren ville slå alarm overfor skoler og myndigheter for å forhindre at noe slikt skjedde andre. De ser medias plikt til å informere om mobbing i skolen som åpenbar, og mener det er et dilemma at dette i enkelte tilfeller kan utløse imiterende atferd selv om det ikke er påvist i denne saken. Avisa mener en fri presse kan og plikter å ivareta flere interesser i et åpent samfunn. Det var nødvendig å omtale metoden for å forstå hvorfor hun overlevde, men også som en advarsel til andre om å oppbevare reseptbelagte medisiner på en trygg måte. Avisa viser til at piller ikke er en ukjent metode, og at Dagbladet ble frifunnet i sak 53 og 54 der metoden var omtalt. Klageren påpeker senere at utvalget likevel var kritiske til detaljeringsgraden i omtalen av selvmordet og plassering av skyld i Dagbladets tilfelle. Klageren viser også til at mange, også pressefolk, var uenige i PFUs avgjørelse. VG trekker fram hensynet til moren og datteren, og at de ikke bør refses for å ha stått fram med sin historie.

PFU mener avisa går langt i å formidle selvmordsforsøket, men mener det er viktig at pressen får fram reelle historier som gir innblikk i unge menneskers vonde og vanskelige virkelighet som en vekker for andre. Utvalget savner advarsler overfor andre unge i lignende situasjoner, og mener avisa burde informert om hvordan man kan få hjelp eller hvilke risikofaktorer man bør være oppmerksomme på. VG har ikke brutt god presseskikk.

På grunn av manglende samtykke behandler ikke utvalget den del av saken som går på at mobberne får skylden for selvmordsforsøket. Saken har klare paralleller til sak 6, der noen unge gutter beskyldes for å ha mobbet en gutt i døden. Mye har imidlertid skjedd i mellomtiden, så det er ikke gitt at utfallet ville blitt det samme.

Familien har stått fram selv i VG, og dermed er ikke deres personvern krenket. Utvalgets etterlysning av informasjon hvor man kan få hjelp må forstås ut fra faren for imiterende atferd.

7.1. Oppsummering

I alle tilfellene mener utvalget at selvmord eller selvmordsforsøk kan omtales, selv om de i noen saker mener det burde vært gjort annerledes. Det skyldes først og fremst hensynet til personvernet både i forhold til pårørende og overlevende, men også i mange tilfeller der noen utenforstående gis skylden for selvmordet eller forsøket. Stadig oftere ser vi også at klagerne mener temaet krever offentlig oppmerksomhet. I fire av sakene er det involverte parter som står fram med sin historie. For første gang står en part som ufrivillig er involvert i selvmord, trailersjåføren, fram og forteller om den belastningen hendelsen har påført ham.

Fellingen av Aftenbladet for omtale av metode i sak 58 har vakt reaksjoner, og det ser ut som utvalget har justert praksisen sin i de påfølgende sakene. Håndhevingen av metodeomtalen er ikke så streng lenger, og det virker som om utvalget mener faren for imiterende atferd kan reduseres eller aksepteres dersom saken inneholder momenter som taler mot imiterende atferd. Det kan godt tenkes at en ny klage med likhetstrekk til Aftenbladets sak ville fått et annet utfall i dag. En slik forskyvning er likevel ikke i tråd med det nye selvmordspunktet.

Tidligere har vi sett at Norsk Presseforbund har støttet seg til helsefaglig ekspertise i utarbeidelsen av det nye selvmordspunktet. Stadig oftere er også klagerne fra denne gruppa, og i flere tilfeller behandles sakene selv om klagerne ikke er part. En endring i PFUs vedtekter nylig gir rom for slike unntak. Selv om jeg ikke har vitenskapelig belegg for det, kan det virke som om unntaket gjøres gjeldende oftere for klagesaker knyttet til selvmordspunktet enn andre typer saker. Det kan skyldes den usikkerheten som lar seg spore både fra revisjonen og i veilederen for omtale av selvmord. Det kan også være en ekstra imøtekommenhet og hjelp i forbindelse med revisjonen fra 2006. Ytterligere undersøkelser er nødvendig for å få klare svar her.

8. KONKLUSJON

Over 70 år er gått siden etableringen av Vær Varsom-plakaten. I kapittel 4 så vi at det har skjedd en forsiktig og gradvis liberalisering av selvmordspunktet gjennom revisjonene. I kapittel 6 kommer det også fram at ”nesten-revisjonen” i 1987 har hatt stor betydning, og at mange medier tidligere nærmest har oppfattet selvmordspunktet som et forbud mot omtale. Raaums innledende antakelser bekreftes. 19 saker er imidlertid klaget inn i fra 1976 til 1985, og av de åtte som behandles i PFU, er det kun et medium som blir felt. Dermed blir det feil å snakke om et totalforbud. Vi ser uansett at presseetikken i større grad tillater omtale av selvmord og selvmordsforsøk i dag enn i 1936.

Samtidig er revisjonen fra 2006 en innstramming i forhold til omtale av metode og andre forhold som kan føre til imiterende atferd. Imiterende atferd har aldri blitt nevnt tidligere, noe som tyder på at hensynet ikke har stått sentralt i den norske presseetikken. Også i klagesakene, den presseetiske praksisen, dukker hensynet til imiterende atferd opp først mot slutten av den undersøkte perioden hos klagere, medier og PFU. Det forsterker inntrykket av at presseetikkenes restriksjoner har sitt utspring i hensynet til personvernet. Det faktum at metode er omtalt i mange saker gjennom hele perioden, slik vi så i kapittel 5, bygger ytterligere opp under en slik forståelse. At ikke klagerne, noen av dem helsepersonell, tidligere har trukket inn faren for imiterende atferd, er nok et tegn på at problematikken har vært viet liten oppmerksomhet både i mediene eller i samfunnet ellers.

Presseetikken avklarer ikke om selvmordspunktet gjelder enkelttilfeller eller generell omtale. Så godt som alle de innklagede sakene til PFU handler om enkelttilfeller. Noen medier sier også at selvmordspunktet kun gjelder enkelttilfeller. Veilederen for omtale av selvmord trekker imidlertid inn faren for imiterende atferd også ved generell omtale. Ser vi på de innklagede, generelle sakene, reageres det på plassering av skyld eller frykt for at kritisk omtale av medisiner skal føre til at brukere kutter ut medisiner og blir en fare for seg selv og andre. PFU mener sakene må aksepteres. Hvis veilederens forståelse legges til grunn, har mediene og utvalget fått et nytt hensyn å ivareta.

Restriksjonene i presseetikken kan best forstås knyttet til personvernet. Den enkeltes personlige tragedie skal i de fleste tilfeller få lov til å være personlig. Den generelle liberaliseringen viser imidlertid at pressens informasjonsrett tillegges større vekt over tid. Oppfatningene om at punktet har forbudt selvmord, synliggjør at pressens informasjonsrett ikke har vært framtredd verken i pressemiljøer eller i samfunnet ellers. Vi ser en sosial ansvarsideologi i presseetikken som lenge har stått sterkt, og som uavhengig av hensyn til personvern eller imiterende atferd kan knyttes til konsekvensetikken. Liberaliseringen viser

at journalismen har fått et visst fotfeste på området, også gjennom at alvorlige forbrytelser tidlig nevnes som unntaksgrunn i selvmordspunktet. Journalismen henter sin legitimitet i pliktetikken. Frihetsideologien er nær fraværende.

Ser vi på spenningsforholdet mellom pressens informasjonsrett, personvernet og faren for imiterende atferd når det gjelder klagesakene til PFU, nyanseres bildet. Ikke uventet argumenterer mediene i nær sagt alle klagesakene direkte eller indirekte for sin egen informasjonsrett i kapittel 6 og 7. Samtidig vedgår de i noen tilfeller at de har opptrådt kritikkverdig. Morgenavisen i sak 10 i 1979 innrømmer at de er usikre på om de har gjort det rette. Men klagesakene er så godt som fraværende til begynnelsen på 70-tallet. Det kan tyde på at mediene selv ikke har regnet medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk inn under pressens samfunnsrolle. Utvalget feller mediene i alle klagene de behandler fram til 1976. Det forsterker antakelsen om en nokså unison oppfatning av at temaet ikke hører hjemme i mediene. Også flere av klagerne deler et slikt syn, og det er blant denne gruppen oppfatningen holder seg lengst. Magne Raundalen mener allerede i 1974 i sak 6 at temaet generelt bør kunne omtales, og jo nærmere 2007 vi kommer, jo oftere viser klagerne forståelse for at selvmordsproblematikk får oppmerksomhet i mediene. Tabuet knyttet til selvmord og selvmordsforsøk skinner igjennom hos alle parter, men det svekkes over tid, slik Mehlum også innledningsvis antyder.

PFU åpner etter hvert for at noen tilfeller hører inn under pressens informasjonsrett, men foretrekker som oftest at det gjøres anonymt. De som må tåle identifikasjon med navn, bilde eller begge deler, er den tidligere spanske friidretts-stjernen, to kriminelle i narkotikasaker og en drapsmann som alle sitter fengslet, skolesjefen som er mistenkt for økonomiske misligheter og noen saker der det er mistanke om at personen har vært utsatt for noe kriminelt. Utvalget godtar at overlevende eller pårørende står fram med sin historie, men slår hardt ned på plassering av skyld hos andre når det ikke er snakk om systemkritikk.

Personvernet er noe som opptar både klagerne, mediene og PFU. I mange tilfeller ser vi at det er uenighet mellom klager og medium hvorvidt omtalen er identifiserende eller ikke. Det er svært vanskelig å skille mellom identifisering gjennom mediene og identifisering som skjer via andre kanaler. Identifisering skjer først når en persons selvmord eller selvmordsforsøk gjøres kjent utover de som allerede er informert om saken via andre kanaler. Samtidig ser vi at de som opplever å være ufrivillig identifisert, reagerer sterkt gjennom hele perioden. I et fåtall saker ser vi at både mediene og utvalget konkluderer med at personvernet må vike til fordel for pressens informasjonsrett. Journalisme og frihetsideologi gjør seg gjeldende.

Når det gjelder faren for imiterende atferd, har vi sett at det først kommer eksplisitt til uttrykk etter 2000. Klagerne er mest bekymret, og flere av dem som påpeker faren, har helsefaglig bakgrunn. Mediene trekker i enkelte tilfeller forskningen i tvil. Andre ganger argumenterer de for at metode må omtales for at saken skal gi mening. PFU reagerer på detaljerte beskrivelser i noen få saker, og feller Stavanger Aftenblad med minst mulig margin i sak 58. I de andre sakene fra fjoråret godtar utvalget imidlertid omtale av metode, og unnlater bevisst å kommentere faren for imiterende atferd i sak 66 og 67.

Hensynet til imiterende atferd i det nye selvmordspunktet skaper hodebry både for mediene og utvalget. Kunnskapen om imiterende atferd kan ikke ignoreres, men samtidig har mediene en informasjonsrett å fylle. En mulig løsning er å revidere selvmordspunktet slik at revisjonskomiteens forslag gjøres gjeldende: "Vær varsom med omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale av metode eller andre forhold rundt selvmordet eller selvmordsforsøket som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov." Slik kan begge hensynene ivaretas så langt det lar seg gjøre.

Når det gjelder den presseetiske praksisen, indikerer både medienes håndtering og PFUs avgjørelser et svakere personvern for utlendinger enn for nordmenn, og for selvmordsforsøkere i forhold til avdøde. Det første kjenner vi fra andre områder. Avstand regnes som formildende omstendighet. Samtidig er det ingen grunn til at utlendinger i Norge skal ha et svakere vern enn nordmenn. Når det gjelder selvmordsforsøkere, er det et spørsmål om de ikke i utgangspunktet bør ha krav på samme personvern som avdøde siden de skal leve videre etter forsøket, og allerede befinner seg i en vanskelig situasjon. De utgjør ingen fare for andre enn seg selv, og som tidligere nevnt er personvernet sterkt når det gjelder omtale av sykdom, noe som da også bør gjelde psykiske lidelser knyttet til selvmordsforsøk.

Vi har ennå mye å lære på dette området. Det er muligheter for å gå dypere inn i debatten rundt selvmordspunktet ved å trekke inn ytterligere kilder. Det samme gjelder for klagesakene. Det kan godt være at tilsvarene til PFU er tilpasset klageforumet, og at intervjuer med journalister, redaktører og utvalgsmedlemmer vil gi et annet innblikk i problematikken.

Ellers er medienes måte å argumentere på en studie verdt både med tanke på hva som står på og mellom linjene. Forholdet til helsefaglig ekspertise er også noe som bør studeres nærmere både generelt og i lys av tidligere erfaringer med retningslinjer for krim saker.

Nye klagesaker til utvalget vil kunne gi oss en bedre pekepinn på hva som er akseptabel omtale i forhold til det nye selvmordspunktet. Forholdet mellom medieomtale og imiterende atferd i Norge bør kartlegges i større grad. I tillegg gir Lamark og Andreassens undersøkelse spennende materiale å bygge videre på. Oppgavene er mange.

9. LITTERATURLISTE

Aftenposten 17. april 2005

Allern, Sigurd (2001): *Nyhetsverdier. Om markedsorientering og journalistikk i norske medier* (IJ-forlaget)

Bodahl-Johansen, Gunnar (2003): *Dagbladets dekning av Tønne-saken(e)* (upublisert manus).

Berman, Alan L., David A. Jobs and Patrick O'Carroll (1998): *The Aftermath of Kurt Cobain's Suicide* i Suicide prevention: a holistic approach ed. by Diego De Leo, Armin Schmitke and R.F.W. Diekstra (Nederland, Kluwer Academic Publishers, s. 139-143.

Bille-Brahe, Unni (2000): *Sociology and Suicidal Behaviour* i The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide edited by Keith Hawton and Kees van Heeringen (John Wiley and Sons, LTD) s. 193 – 208.

Bore, Thor Bjarne (1995): *Vær varsom – forarbeid til revisjon av etiske normer for presse, radio og fjernsyn* (Institutt for journalistikk).

Brurås, Svein (2006): *Etikk for journalister* (Fagbokforlaget).

Buanes Duke, Janne Beate (2003): *Fra dårekiste til samtaleterapi* i Helse Bergens jubileumsutgave av Innsyn nr 2.

Cappelens leksikon (1985): 1., 7. og 8. bd. (J.W. Cappelens Forlag a.s.).

Dagbladet 12. juli 2005: *Ole Christian Bach tar livet av seg*

Dyregrov, Kari (2003): *The loss of a child by suicide, SIDS, and accidents: Consequences, needs and provisions of help* (University of Bergen, Norway. Research Centre for Health Promotion, Faculty of Psychology and Center for Crisis Psychology, Bergen) .

Ekström, Mats og Stig Arne Nohrstedt (1996): *Journalistikens etiske problem* (Bokförlaget Raben Prisma).

FN: Verdenserklæringen om menneskerettighetene

http://www.fn.no/erklæringer_konvensjoner/menneskerettigheter/verdenserklæringen_om_menneskerettigheten_e

Fremo, Skjalg (1994): *Presseskikk* (Institutt for journalistikk).

Gjertsen, Finn (2006): *Tabell 1: Selvmord totalt og etter kjønn i Selvmord i Norge, Norden og de baltiske land*
http://www.med.uio.no/ipsy/ssff/statistikk/tab1selvmordtotaltogetterkjonn1970_2004.pdf

Gjermundshaug, Roger (2004): *Nyhetsjournalistikk – mer enn pyramider* (Sarepta Forlag)

Halse, Ketil Jarl Halse og Helge Østbye (2003): *Norsk kringkastingshistorie* (Gjøvik, Samlaget).

Hammerlin, Yngve og Georg Schelderup (1994): *Når livet blir en byrde* (Ad Notam Gyldendal).

Hammerlin, Yngve og Regi Th. Enerstvedt (1988): *Selv mord* (Oslo, Falken forlag).

Heiene, Gunnar og Svein Olaf Thorbjørnsen (1994): *Felleskap og ansvar. Innføring i kristen etikk* (Universitetsforlaget).

Herrestad, Henning (2006): *Endringer i Vær Varsom-plakaten I: Suicidologi* nr. 1 s. 29.

Hjeltnes, Guri, Svein Brurås og Henrik Syse (2003): *3 uker i desember. En kritisk gjennomgang av medienes rolle i den såkalte Tønne-saken* (Norsk Presseforbund).

Holme, Idar Magne og Bernt Krohn Solvang (1996): *Metodevalg og metodebruk* (Tano).

Jordahl, Theo (1999): *Klager på kringkastingsprogram* (Juristforbundets Forlag).

Journalisten 8. mai 2005: *Mener sladder grensen ble klarere*

<http://www.journalisten.no/story/46680>

Kongeriget Norges Grundlov given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814

<http://www.lovdatab.no/all/tl-18140517-000-006.html#100>

Kvam, Bjarne og Lars Arve Røssland (1998): *Tilfeldig gapestokk. Pressens identifisering i kriminalsaker* (John Grieg Forlag).

Lamark, Hege og Jan-Erik Andreassen (2007): *Selv mord i forbifarten. En undersøkelse om norske mediers omtale av selvmord i 2006* (Norsk Journalistlag).

Leenaars, Antoon and Colleagues (2000): *Ethical and Legal Issues* i The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide (John Wiley and Sons, LTD) s 421-436.

Mehlum, Lars (2003): *Redaktøren har ordet* i Suicidologi 1 2003. (Universitetet i Oslo, Seksjon for selvmordsforskning og –forebygging).

Minelli, Ludwig A (2006): *Some information about Dignitas*

http://www.dignitas.ch/media_dignitas/Referat_Brighton20092006.pdf

Monsenutvalgets innstilling til Norsk Presseforbund (1970).

Norsk Presseforbund (1936): *Vær Varsom-plakaten*

Norsk Presseforbund (1956): *Vær Varsom-plakaten*

Norsk Presseforbund (1975): *Vær Varsom-plakaten*

Norsk Presseforbund (1986): *Pressens etikk. Innstilling om ny Vær Varsom-plakat fra en komite oppnevnt av Norsk Presseforbund* (Institutt for Journalistikk).

Norsk Presseforbund (2004): *Presseetikk med Vær Varsom-plakaten* (Oslo).

Norsk Presseforbund (2006): *Vær Varsom-plakaten*

Norsk Presseforbund (2001): *Vedtekter for Pressens Faglige Utvalg*

<http://www.presse.no/Vedtekter%20PFU.asp#VEDTEKTER%20FOR%20PRESSENS%20FAGLIGE%20UTVALG>

Norsk Presseforbund: *Klagebehandlingen i PFU*

<http://www.presse.no/klageabc.asp>

Norsk Presseforbund: *Offentlighetsutvalget*

<http://www.presse.no/offentlighetsutvalget.asp#Offentlighetsutvalget>

Norsk Presseforbund: *Statistikk*

<http://www.presse.no/Klagestatistikk%202006.htm>

NOU 1996: *12 Medieombud*

Nybø, Reidun Kjelling (2007): *Fra tabu til tema* (IJ-forlaget).

Nybø, Reidun Kjelling (2006): *Veileder for omtale av selvmord* (Norsk Presseforbund)

http://www.presse.no/Veileder_for_omtale_av_selvmord.htm

Olsson, Terje I. (2007): *Mediene vinner alltid injuriersaker*

<http://www.journalisten.no/story/46740>

Oltedal, Audgunn (2001): *Den myndige journalisten. Korleis forstår journalisten sitt samfunnsansvar?* (IJ-forlaget).

Ottosen, Rune, Lars Arve Røssland og Helge Østbye (2002): *Norsk pressehistorie* (Samlaget).

PFU-basen: www.pfu.no

Phillips, David P. (1974): *The influence of suggestion on suicide: Substantive and theoretical implications of the Werther Effect* i American Sociological Review, Vol. 39, No 3. (Jun, 1974), s. 340-354.

Pirkis, Jane and R. Warwick Blood (2001): *Suicide and the media: a critical review* (Canberra, Commonwealth Department of Health and Aged Care).

Pirkis, Jane, Philip M. Burgess, Catherine Francis, R. Warwick Blood. Damien J. Jolley (2006): *The relationship between media reporting of suicide and actual suicide in Australia* i Social Science & Medicine 62, s. 2873-2886.

Pressemelding fra arrangørene av den selvmordsforebyggende dagen i Norge i forbindelse med markeringen i 2005.

<http://www.med.uio.no/ipsy/ssff/verdensdagen/pdf/pressemeldingnorsk2005.pdf>

Retterstøl, Nils, Øivind Ekeberg og Lars Mehlum (2002): *Selv mord – et personlig og samfunnsmessig problem* (Gyldendal Norsk Forlag AS).

Riaunet, Åse, Tore C. Stiles, Tarjei Rygnestad og Tore Bjerke (1991): *Mass media reports of suicide and suicide attempts, and the rate of parasuicide* i Suicide attempts in the Nordic countries. Epidemiology and treatment red. av Tore Bjerke Tore C. Stiles, s. 157-162 (Trondheim, Tapir Forlag).

Røssland, Lars Arve (2007): *Media og det menneskelege. Moralfilosofiske utgangspunkt for journalistisk etikk* (Samlaget).

Røssland, Lars Arve (1999): *Presseskikkens samtale. Samtaleposisjonar for Norsk Presseforbund sitt faglege utval 1930-1972* (Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS).

Raaum, Odd i Pressens Årbog (1991): *Avsløringsoppdraget – en gammel historie* i Pressens Årbog 1991, 102-111 (Pressehistorisk Selskab).

Raaum, Odd (1999): *Pressen er løs! Fronter i journalistenes faglige frigjøring* (Pax Forlag, Oslo).

Raaum, Odd (1986): *Pressens tøyelige etikk: journalisters yrkesmoral og selvjustis* (Universitetsforlaget)

Raaum, Odd (2003): *Dressur i pressen. Selvjustis i internasjonalt perspektiv* (Universitetsforlaget).

Schmidtke, Armin and Sylvia Schaller(2002): *What do we Know about Media Effects on Imitation of Suicidal Behaviour?* I Suicide prevention – a holistic approach. Edited by D.De Leo, A. Schmidtke og R.F.W. Diekstra, 121-137. (Dordrecht Boston: Kluwer Academic Publishers).

Schwebs, Ture og Helge Østbye (1995): *Media i samfunnet* (Det Norske Samlaget).

Solumsmoen, Olaf (1966): *Vær varsom redaktør* (Universitetsforlaget)

Sorjonen, Kimmo (2003): *For Whom is Suicide Accepted?* (Stockholm University, Department of Psychology).

Straffeloven av 1902

http://www.lovddata.no/cgi-wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/all/nl-19020522-010.html&emne=straffelov*&&

Sørbø, Jan Inge (1991): *Offentleg samtale: Innføring i presse-etiske spørsmål* (Oslo, Det Norske Samlaget).

VG

24. august 2004: *Gunn Rita Dahle vurderte selvmord*

8. mai 2004: *Svein Erik Bakke om selvmordsforsøket*

4. september 2004: *Wenche Foss forsøkte selvmord*

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=272273> *Brooke Shields*

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=225080> *Paul Gascoigne*

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=170850> Halle Berry

12. juli 2005: *Ole Christian Bach tar livet av seg*

WHO (2000): *Preventing suicide. A resource for media professionals*

http://www.who.int/mental_health/media/en/426.pdf

Wolland, Steingrim og Rolf Øvrum (1992): *Budbringerens dilemma: Om ytringsfrihet, presseetikk og redaktøransvar* (Institutt for journalistikk).

Østbye, Helge, Knut Helland, Karl Knapskog og Leif Ove Larsen (2002): *Metodebok for mediefag* (Polen, Fagbokforlaget).

10. VEDLEGG

Vedlegg 1: Vær Varsom-plakaten fra 1936

V æ r v a r s o m !

La det ikke kunne sies med sandhet at pressen setter folk unødig i gapestokken.

Selv mord, selvmordsforsøk og sinnssykdom bør ikke omtales uten i helt ekstraordinære tilfeller.

Sedelighetsforbrytelse bør ikke omtales undtagen hvor det gjelder å advare mot en farlig person eller hvor det gjelder å efterspore en sedelighetsforbryter.

Offentliggjør ikke navn på dem som mistenkes eller anmeldes for noe rettsstridig. Det kan godt hende at vedkommende er like uskyldig som De selv.

Fremhold ikke livsstilling, arbeidssted, politisk eller religiøs opfatning m. v. hos en tiltalt medmindre disse ting står i direkte forbindelse med hans forbrytelse.

Nevn ikke navn når det gis betinget dom. Det dreier sig ofte om et forholdsvis ubetydelig lovbrudd, og offentliggjørelse av navn kan skade vedkommende for livet.

La ikke meldinger om mindre lovbrudd få sensasjonelle overskrifter.

La ikke overskriftene få en tendensiøs form som innholdet ikke berettiger til.

Vær så hensynsfull som mulig ved referater av vidneprov. Understrek ikke den undertiden hensynsløse kryss-eksaminasjon som vidnene kan være gjenstand for i retten.

Ta ikke inn løse forlydender om norske bedrifter uten først å konferere med vedkommende firma. Det har hendt at store bedrifter er blitt skadelidende fordi ukontrollerte rykter er blitt offentliggjort i pressen.

I tvilstilfelle konferer med andre aviser på stedet.

Husk at pressen eier stor makt og derfor pålegges stort ansvar.

N O R S K P R E S S E F O R B U N D

Den første «Vær varsom-plakat» vedtatt av NP i 1936.

Vedlegg 2: Vær Varsom-plakaten fra 1956

Vær varsom

Det trykte ord er et mektig våpen. Misbruk det ikke! De skadevirkninger ubetenksomhet og feil fra presserolks side kan forårsake, går ofte videre og dypere enn noen på forhånd aner. Vis omhu og varsomhet, vis hensyn og ridderlighet! Det er ofte medmenneskers velferd det gjelder.

Still de strengeste krav til vederheltighet og redelighet i reportasje som i kommentarer. Inet bidrar sterkere til å bryte ned den nødvendige tillit til pressen enn gale eller misvisende meldinger og artikler. Vis utrettelig omhu for å bringe korrekte faktiske opplysninger, og vær ganske særlig varsom når det gjelder stoff som kan gå ut over folks gode navn og rykte! En herikugelse etterpå gjenoppretter sjelden hele skaden.

Opprethold et klart skille mellom nyheter og kommentarer, og sørg for at titlene ikke går lenger enn at de har full dekning i innholdet av meldingen.

Begå ikke tillitsbrudd! Bruk aldri som avisstoff opplysninger av fortrolig orienterende art eller uttalelser som er falt i private samtaler, uten at samtykke til det uttrykkelig er gitt! Vær omhyggelig med å overholde sperrerfrister o. l., både av hensyn til kolleger og av hensyn til den som stiller stoffet til rådighet.

Vern om avisens kilder! Oppgi ikke navn på hjemmelsmenn for opplysninger eller på forfattere som opptrer under pseudonym, uten at vedkommende har gitt sitt samtykke til det eller det foreligger en domstolavgjørelse i saken av en slik art at man må bøye seg for den.

Vær på den annen side særdeles omhyggelig i vurderingen av den slags kilder og forfattere; ansvaret hviler i slike tilfeller med full tyngde på journalisten. Husk at mange gjeme

115

vil bruke et blad som redskap for å komme medmennesker til livs uten å ha akterverdige grunner for det. Gjør aldri bruk av opplysninger eller innlegg fra anonyme kilder.

Er ulykken skjedd og en uriktig melding kommet på trykk, så nøl ikke med å beriktige den på skikkelig vis! Vær i så fall ikke redd for å innrømme feilen og beklage den! Vis også den størst mulig inøtekommenhet når det gjelder å gi plass for tilsvær eller dementier fra personer og institusjoner som er angrepet eller som det er brakt uriktige opplysninger om, forutsatt at innlegget er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form.

Vær på vakt mot meldinger som røper militære eller andre hemmeligheter av betydning for rikets sikkerhet. Vær oppmerksom på at det ofte er vanskelig for den ikke-sakkynndige å vurdere skadevirkningene av slike opplysninger; de kan ikke sjelden virke harmløse, men likevel være av stor betydning for en annen makt etterretningsvesen. Innhent i tvilsomme tilfelle allid uttalelse fra de ansvarlige myndigheter.

Sørg for å holde et klart skille mellom redaksjonell stoff og annonser, så leserne aldri kan være i tvil på dette punkt. Det er særlig viktig å behandle alle emner nøkternt og strengt saklig som har tilknytning til annonser, eller kunne ha det. Vær på vakt mot alle forsøk på å oppnå redaksjonell omtale som det ikke er full dekning for. Gi ikke etter for forsøk på å øve påtrykk i noen form.

Det er pressemannens rett og plikt ikke å skrive eller gjøre noe som strider mot hans samvitthet og overbevisning.

Vis særlig varsomhet i politi- og rettsreportasjer! Her er det ofte menneskeskjebner det gjelder, og ubetenksomhet eller hensynsløshet fra presserolks side kan gjøre ubotelig skade.

Enhver journalist plikter å kjenne og ta tilbørlig hensyn

116

til de retningslinjer for pressens omtale av rettsaker som er utformet av Norsk Presseforbund i samråd med Riksadvokaten, Den Norske Dommerforening og Den Norske Advokatforening. Særlig viktig er disse reglene:

Omtal ikke politianmeldelser før det eventuelt er innledet straffeforfølgning, dersom da ikke særlige grunner gjør utover fra denne regel forsvarelig.

Hold alltid for øye at en anmeldt, sikket eller tiltalt person kan være helt uskyldig; skylden er først fastslått når endelig dom foreligger. Klargjør derfor alltid omhyggelig at det politi og påtalemyndighet legger fram i siktelser, tiltalebeslutninger o. l., ikke kan tas som kjensgjerninger før det er prøvet i retten.

Referater av parisinlegg, vitneprov m. v. i en rettsak skal være objektive, og ingen av partene må favoriseres ved å gis uforholdsmessig spalteplass, oppslag e. l. Vær varsom med å gi angrep eller beskyldninger fra vitner, advokater og andre sensasjonelt utsyr eller å gjengi dem slik at de framtrer som fasislitt kjensgjerninger.

En må være varsom med å gi detaljerte opplysninger om bevisene i en straffesak, mens den blir etterforsket. Den som skal vitne i en sak, må ikke føle seg bundet av tidligere uttalelser til pressen, og en må derfor være varsom med å gjengi slike uttalelser i direkte tale eller i kategorisk form. Det er utilbørlig å intervju noen som er innkalt som vitne i en sak.

Inntil det er falt dom i en sak, må pressen avholde seg fra ytringer om den som kan være egnet til å påvirke domstolen. Det er utilstedeilig å drive propaganda for fellelse eller frifinnelse, å gi vurderinger av bevismidler eller vitneprov og å skape stemning for eller imot noen som er innblandet i saken. Dette er ikke til hinder for at pressen på-

taler skritt som er tatt eller metoder som er anvendt av myndighetene ved behandlingen av saken, eller at domsresultatet og bevisføringen blir kritisert etter at retten har talt.

Ungå i omtalen av kriminalsaker detaljer som kan virke særlig oppskakende eller opprørende eller på annen måte uheldig! Særlig varsomhet i så måte må vises når det gjelder seksualforbrytelser. Glem aldri hensynet til ofre og deres pårørende!

Offentliggjør ikke navn på – eller bilder av – unge lovovertredere! Slik publisitet kan i høy grad vanskeliggjøre arbeidet med å bringe dem på rett vei igjen, og ofte har disse mennesker bare forbrutt seg i ren ubetenksomhet. Vær også ytterst varsom med å trekke fram igjen eldre, somte forgjævelser, og fremhev ikke under omtalen av lovovertredere deres rase, nasjonalitet, yrke, politiske eller religiøse overbevisning, når slikt ikke har direkte betydning for saken.

Vitner og andre som opptre i en rettsak har krav på hensynsfullt behandling fra pressens side. I særdeleshet gjelder det ofre for voldforbrytelser, pengeutpressing o. l. Glem heller aldri hensynet til en lovovertrедers pårørende! Selvmord og selvmordsforsøk omtales ikke, dersom ikke ganske særegne omstendigheter – f. eks. i samband med alvorlige forbrytelser – gjør det forsvarelig.

Respekter i det hele tatt privatlivets fred i alle tilfeller hvor ikke (ung)velende almene hensyn gjør det uavvislig nødvendig å trekke også private forhold fram for offentligheten.

Det som ovenfor er sagt om å vise hensyn, gjelder også publisering av bilder som kan virke sårende eller som krenker privatlivets fred.

(Vedtatt på NP's årsmøte 13. mai 1956.)

VÆR VARSOM

1. En fri presse ivaretar viktige oppgaver i vårt samfunn ved formidling av informasjon, debatt og samfunnskritikk.
Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnslivet og avdekke kritikkverdige forhold. Den kan ikke gi etter for press fra noen som søker å hindre fri informasjonsformidling, fri adgang til kildene og åpen debatt. Samtidig har pressen et ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk i rimelig utstrekning.
Det er en oppgave for pressen å beskytte enkeltmennesker mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, organisasjoner, private foretak og andre.
Den enkelte avis og de enkelte medarbeidere må kunne opptre fritt og uavhengig og verne om sin integritet. En journalist kan ikke pålegges å skrive eller gjøre noe som strider mot egen overbevisning.
 2. Trykkefriheten og ytringsfriheten legger et ansvar på journalisten og avisen:
 - Vær kritisk i valg av kilder og kontroller så langt det er mulig at opplysninger som gis er korrekte.
 - Gjør det klart for leseren hva som er faktiske opplysninger og kommentarer.
 - Misbruk ikke andres tillit. Det bør fremgå at de opplysninger og uttalelser som gis kan bli offentliggjort.
 - Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningene av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft.
 - Vis respekt for menneskers privatliv, rase, nasjonalitet eller livssyn. Fremhev ikke personlige avvik når dette er saken uvedkommende.
 - Sorg for at titlene ikke går lenger enn det er dekning for i stoffet.
 - Oppretthold et klart skille mellom annonser og redaksjonell tekst, og gi aldri tilsagn om redaksjonell omtale som motytelser for annonser.
 - Vær på vakt mot forsøk på å oppnå fordeler i forhold til avisen, og utnytt ikke stillingen som journalist til å oppnå private fordeler.
 3. Vern om avisens kilder! Oppgi ikke navn på hjemmelsmann for opplysninger eller forfattere som opptrer under pseudonym, hvis ikke vedkommende selv samtykker. Først når det foreligger et pålegg fra en domstol om å oppgi kilde eller navn på forfatter, er det avisens og den enkelte medarbeiders plikt å vurdere om kilden eller forfatteren skal gjøres kjent.
 4. Innrøm og beklag feilen hvis uriktige opplysninger er kommet på trykk. Gi snarest mulig plass for tilsvaret og dementier, forutsatt at innlegget er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form. Utstyr ikke innlegg med redaksjonell, polemisk replikk.
 5. For bruk av bilder gjelder de samme aktsomhetskrav som for det skrevne ord. Unngå bearbeidelse som endrer et bildes karakter og skaper et feilaktig inntrykk. Vær varsom med bruk av bilder i en annen sammenheng enn den opprinnelige.
 6. Legg særlig vekt på saklighet og omtanke i rettsreportasjer, såvel i sivilsaker som i straffesaker. Skyldspørsmålet for en mistenkt, anmeldt, siktet eller tiltalt er først avgjort når endelig dom foreligger. Gjør det derfor alltid klart at det som kommer fram i anmeldelser, siktelser, tiltalebeslutninger, stevninger o.l. ikke kan tas som kjennsgjerninger for det er prøvet av retten.
Unngå bruk av navn og bilder i retts- og kriminalreportasjen hvis ikke sterke allmenne hensyn taler for det. Vær varsom med å trekke fram eldre og sonete forgåelser.
Glem ikke at den som utsettes for en forbrytelse forsvarsløst kan få sitt privatliv utlevert for offentligheten. Utsett ikke offeret, de implisertes pårørende og andre i deres miljø for slike overgrep.
 7. Selvmord og selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales.
- Husk: *Det trykte ord gir både makt og ansvar. Misbruk det ikke!*

Vedtatt av

NORSK PRESSEFORBUND

(Første gang i 1936, senere revidert i 1956 og 1966.

Siste gang revidert 12. november 1975.)

Vedlegg 4: Vær Varsom-plakaten fra 2006

Vær Varsom (Nynorsk versjon under)

Etiske normer for pressen (trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner) Vedtatt av NORSK PRESSEFORBUND

Første gang i 1936, senere revidert i 1956, 1966, 1975, 1987, 1989, 1990, 1994, 2001 og 2005.

Den enkelte redaktør og medarbeider har ansvar for å kjenne pressens etiske normer og plikter å legge disse til grunn for sin virksomhet. Presseetikken gjelder hele den journalistiske prosessen, fra innsamling til presentasjon av det journalistiske materialet.

1.Pressens samfunnsrolle

1.1.Ytringsfrihet, informasjonsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati. En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i demokratiske samfunn.

1.2.Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk.

1.3.Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene.

1.4. Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

1.5.Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

2.Integritet og ansvar

2.1. Den ansvarlige redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold.

2.2.Den enkelte redaksjon og den enkelte medarbeider må verne om sin integritet og troverdighet for å kunne opptre fritt og uavhengig i forhold til personer eller grupper som av ideologiske, økonomiske eller andre grunner vil øve innflytelse på det redaksjonelle innhold.

2.3. Redaksjonelle medarbeidere må ikke ha oppdrag, verv, økonomiske eller andre bindinger som kan skape interessekonflikter i forhold til deres redaksjonelle oppgaver. De må unngå dobbeltroller som kan svekke deres troverdighet. Vis åpenhet om forhold som kan påvirke redaksjonelle medarbeideres habilitet.

2.4.Redaksjonelle medarbeidere må ikke utnytte sin stilling til å oppnå private fordeler.

2.5.En redaksjonell medarbeider kan ikke pålegges å gjøre noe som strider mot egen overbevisning.

2.6. Avvis alle forsøk på å bryte ned det klare skillet mellom reklame og redaksjonelt innhold. Avvis også reklame som tar sikte på å etterligne eller utnytte et redaksjonelt produkt, og som bidrar til å svekke tilliten til den redaksjonelle troverdighet og pressens uavhengighet.

2.7. Gi aldri tilsagn om redaksjonelle motytelser for reklame. Det som offentliggjøres, skal være et resultat av en redaksjonell vurdering. Sørg for å opprettholde det klare skillet mellom journalistikk og kommersiell kommunikasjon også ved bruk av pekere og andre koplinger.

2.8. Det er uforenlig med god presseskikk å la sponsing påvirke redaksjonell virksomhet, innhold og presentasjon.

2.9. Redaksjonelle medarbeidere må ikke motta pålegg om oppdrag fra andre enn den redaksjonelle ledelse.

3. Journalistisk atferd og forholdet til kildene.

3.1 Kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildevernet eller hensynet til tredjeperson.

3.2. Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder. Dersom anonyme kilder tas i bruk, eller redaksjonen tilbys eksklusivitet, må det stilles særlig strenge krav til kildekritikk.

3.3. Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner og ellers i forhold til kilder og kontakter.

3.4. Vern om pressens kilder. Kildevernet er et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en forutsetning for at pressen skal kunne fylle sin samfunnsoppgave og sikre tilgangen på vesentlig informasjon.

3.5. Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger som er gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende.

3.6. Av hensyn til kildene og pressens uavhengighet skal upublisert materiale som hovedregel ikke utleveres til utenforstående.

3.7. Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser. Direkte sitater skal gjengis presist.

3.8. Endring av avgitte uttalelser bør begrenses til korrigering av faktiske feil. Ingen uten redaksjonell myndighet kan gripe inn i redigering og presentasjon av redaksjonelt materiale.

3.9. Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen. Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre.

3.10. Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller. Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.

4. Publiseringsregler

4.1. Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon.

4.2. Gjør klart hva som er faktiske opplysninger og hva som er kommentarer.

4.3 Vis respekt for menneskers egenart og identitet, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende.

4.4. Sørg for at overskrifter, henvisninger, ingresser og inn- og utannonseringer ikke går lengre enn det er dekning for i stoffet. Det er god presseskikk å oppgi kilden når opplysninger er hentet fra andre medier.

4.5. Unngå forhåndsdomming i kriminal- og rettsreportasje. Gjør det klart at skyldspørsmålet for en mistenkt, anmeldt, siktet eller tiltalt først er avgjort ved rettskraftig dom. Det er god presseskikk å omtale en rettskraftig avgjørelse i saker som har vært omtalt tidligere.

4.6. Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse.

4.7. Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn på personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold. Vis særlig varsomhet ved omtale av saker på tidlig stadium av etterforskning, i saker som gjelder unge lovovertridere, og der identifiserende omtale kan føre til urimelig belastning for tredjeperson. Identifisering må begrunnes i et berettiget informasjonsbehov. Det kan eksempelvis være berettiget å identifisere ved overhengende fare for overgrep mot forsvarsløse personer, ved alvorlige og gjentatte kriminelle handlinger, når omtaltes identitet eller samfunnsrolle har klar relevans til de forhold som omtales, eller der identifisering hindrer at uskyldige blir utsatt for uberettiget mistanke.

4.8. Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet. Dette gjelder også når foresatte har gitt sitt samtykke til eksponering. Barns identitet skal som hovedregel ikke røpes i familietvister, barnevernsaker eller rettssaker.

4.9. Vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger.

4.10. Vær varsom med bruk av bilder i annen sammenheng enn den opprinnelige.

4.11. Vern om det journalistiske fotografiets troverdighet. Bilder som brukes som dokumentasjon må ikke endres slik at de skaper et falsk inntrykk. Manipulerte bilder kan bare aksepteres som illustrasjon når det tydelig fremgår at det dreier seg om en montasje.

4.12. For bruk av bilder gjelder de samme aktsomhetskrav som for skriftlig og muntlig fremstilling.

4.13. Feilaktige opplysninger skal rettes og eventuelt beklages snarest mulig.

4.14. De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt.

4.15. De som er blitt utsatt for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvaret, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form. Tilsvaret kan nektes dersom den berørte part, uten saklig grunn, har avvist tilbud om samtidig imøtegåelse i samme spørsmål. Tilsvaret og debattinnlegg skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk.

4.16. Vær varsom med å opprette pekere fra digitale utgaver til innhold som bryter med god presseskikk. Sørg for at pekere til andre medier eller publikasjoner, er tydelig merket. Det er god presseskikk å informere brukere av interaktive tjenester om hvordan publikasjonen registrerer og eventuelt utnytter bruken av tjenestene.

4.17. Dersom redaksjonen velger ikke å forhåndsredigere digitale meningsutvekslinger, må dette bekjentgjøres på en tydelig måte for de som har adgang til disse. Redaksjonen har et selvstendig ansvar for så snart som mulig å fjerne innlegg som bryter med god presseskikk.

Ord og bilder er mektige våpen, misbruk dem ikke!

Vedlegg 5: Forslag fra Steinar Nielsen, distriktsredaktør i NRK Sørlandet

VVP 4.9 Forslag til revidering av ordlyd.

Selv mord eller selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales

Jeg mener denne regelen er moden for revisjon. Først og fremst fordi jeg mener bestemmelsen hviler på et element av "tabu" som ikke hører hjemme i et moderne opplyst samfunn. Jeg mener ikke at vi skal åpne for en praksis der det skal være fritt fram for – uten refleksjon – å omtale selvmord på en slik måte at det virker brutalt og hensynsløst overfor nære pårørende eller avdødes ettermåle. Men jeg mener at fravær av omtale noen ganger også kan virke negativt, fordi pårørende får stadfestet en oppfatning av at min nærmeste begikk "det unevnelige".

I et åpent og forhåpentligvis mer fordomsfritt samfunn bør man erkjenne at selvmord er en del av virkeligheten, så å si en normal dødsårsak, visnoks hyppigere enn trafikkdød. Når selvmord har vært et tabuområde i vårt samfunn, har det trolig røtter i oppfatninger om at selvmord er forbundet med "synd" og "skam" eller - den ultimate psykiske krise. Som kjent har psykiske sykdommer og kriser inntil nylig også vært tabuområder i vårt samfunn.

Den viktigste grunnen til fortsatt å vise varsomhet i omtale av selvmord er hensynet til de pårørende. Det er ikke til å komme forbi at de som sitter igjen etter en person som har begått selvmord, i tillegg til sorgen over tapet sitter igjen med en rekke vonde eksistensielle spørsmål knyttet til frivillig valg av død.

På den annen side: Alle som selv eller via venner har opplevd selvmord i sin nærhet har sett at stadig flere velger en større åpenhet rundt dette. Stadig flere velger, både i dødsannonse og i begravelse å sette ord på dødsårsaken. Kanskje nettopp for å avtabuisere den og for å avvise elementet av "skyld" og "skam".

Valg av ord knyttet til selvmord er også en studie verdt. Så sent som under Tønne-saken brukte flere medier konsekvent uttrykket "personlig tragedie" i stedet for selvmord. Kanskje fordi man har lært at ordet "selvmord" nærmest er et tabuord. Alle vet at "personlig tragedie" er kodeord for selvmord, men man vil ikke buke det "unevnelige" uttrykket selvmord. Kanskje er ordet "selvmord" i seg selv et dårlig ord. Ingen liker å bli omtalt som morder. Kanskje hadde det vært bedre å si at "personen tok sitt eget liv". Men ved å omskrive det hele til "personlig tragedie" kan man kanskje oppnå den motsatte effekt av den tilsiktede, nemlig at man bekrefter følelsen av tabuhandling.

Det er to konkrete saker som har fått meg til å reflektere over medienes forhold til selvmord i det senere. Den ene var historien om en ung kvinne som først ble meldt savnet. Fordi man først og fremst trodde kvinnen var blitt utsatt for en ufrivillig forsvinning, gikk familien bredt ut i mange medier og omtalte den savnede unge kvinnen. Etter mange dager kom sannheten for en dag, hun ble funnet og det viste seg at hun hadde tatt sitt liv. I en slik situasjon er pressen bragt i en tvangssituasjon: Man har allerede omtalt saken. Spørsmålet er hvordan man skal "ta ned" saken når det viser seg at... I dette tilfellet hadde saken fått så bred omtale at en plutselig taushet hadde vært umulig. Og de pårørende valgte å stå åpent frem og fortelle at den unge kvinnen hadde tatt sitt eget liv. Kvinnens mor valgte til og med å stille opp i NRK Østlandssendingen der hun som gjest i programmet "Lang lunsj" delte sine personlige refleksjoner om datterens selvmord med lytterne. Det ble et opplysende program, som gav et verdifullt innblikk i hvordan en mor har det etter at datteren hennes hadde tatt livet av seg.

Nå er det de færreste som har ressurser eller overskudd til å gi intervjuer av denne karakter og det er lett å mane frem skrekkbilder av pågående presse som legger nye byrder på pårørende som har mer

enn nok med sin sorg. Det er ikke mitt poeng. Men det er et eksempel på at "omtale av selvmord" kan bli til klok, lindrende og folkeopplysende journalistikk.

Det andre eksemplet mitt er annerledes. Det er historien om danskebåten som stanser under sin ferd og en melding fra båten om at en person har falt over bord. Først omtales saken som en leteaksjon etter mann som hadde falt overbord, kort tid etterpå viser det seg at man har grunn til å tro at mannen hoppet over bord for å ta sitt eget liv. I en nyhetsredaksjon som vår, som arbeider med fortløpende nyhetspublisering (radio og nett), er det også her behov for å ta ned saken. Vi valgte en kort melding om at personen som var savnet fra danskebåten, etter politiets oppfatning, trolig hadde tatt sitt eget liv. Personen ble ikke identifisert verken med kjønn eller alder. Men for de pårørende var dødsårsaken gjort offentlig kjent.

Forsøk på oppsummering:

De aller fleste selvmord vil fortsatt forbli ukjent for offentligheten. Nyheten om den som tar sitt liv i sitt private rom vil som regel forbli i det private rom.

Men noen kriereere bør etter min mening åpne for omtale:

- Dersom den som tar sitt liv involverer offentligheten i sin gjerning. Det gjelder i særdeleshet den som tar sitt liv som følge av/ i tilknytning til en situasjon vedkommende er i som offentlig person. Slike saker omtales allerede i dag. Men fortsatt omtales slike saker i "kodespråk" og ofte som følge av at det var ikke til å unngå.
- Dersom den som tar sitt eget liv gjør det i offentlighet på en slik måte at det berører og omtales blant mange mennesker. For eksempel hopper fra en passasjerbåt og utløser leteaksjon. I slike situasjoner vil det være naturlig å omtale hendelsen, men dersom den involverte ikke er noen offentlig person – vil det vel være naturlig å beholde anonymitet.
- I andre tilfeller må det være rom for skjønn. De fleste redaktører er vel i dag enige i at det var feil å ikke omtale det da Gro Harlem Brundtlands sønn tok sitt eget liv. Ganske enkelt fordi det å fortie en så dramatisk hendelse i en statsministers liv er å fortie virkeligheten.

Et forsøk på konklusjon:

VVP har allerede i dag en åpning, gjennom formuleringen "skal som hovedregel ikke". Underforstått: Det finnes unntak fra hovedregelen.

Jeg mener likevel paragrafen er for bastant når den bruker ordene "skal ikke". Jeg mener vi trenger en paragraf om "selvmord" fortsatt, men jeg vil foreslå en annen ordlyd:

Ved omtale av personer som har tatt sitt eget liv må pressen vise særlig hensyn overfor pårørende.

Vedlegg 6: E-post fra Thor Woje med innspill til Norsk Presseforbund

Fra: "Woje, Thor" <Thor.Woje@rb.no> fredag - 4. mars 2005 9:20
Til: "Liv Iren Hognestad" <liv.iren.hognestad@mediehogskolen.no>
Emne: SV: Innspill til revisjon av VVP

Det jeg skriftlig har sendt inn er følgende:

Problemstillinger som berører evt revisjon av VVP:

"Selvmords-paragrafen" synes moden for innholdsmessig revisjon - siden det i enkelte tilfeller er høyst relevant å offentliggjøre at et dødsfall dreier seg om selvmord. Dette synes også akseptert i samfunnet.

En problemstilling: Hvordan skal vi forholde oss til pårørende når publisering er besluttet?

Ellers har dette punktet jevnlig vært diskutert i PFU/NP-miljøet i forhold til konkrete publiserte saker der det har vært relevant å offentliggjøre at det dreier seg om selvmord - jfr Tønne-saken. Det er også oftere pårørende som ønsker å stå fram med selvmords-historier for å få satt søkelys på eksempelvis tilstandene innenfor psykisk helsesektor. Selvmord er ikke så tabubelagt og fylt med "skamfølelser" som tidligere.

Men det er fortsatt et vanskelig og følsomt område som uansett må håndteres med stor varsomhet. VV-plakatens formuleringer bør uansett oppdateres tidsmessig på dette punkt, slik jeg ser det - også som et signal om at dette er et samfunnsproblem det er relevant og akseptabelt å snakke om i det åpne rom.

mvh

Thor Woje

Thor Woje | sjefredaktør Romerikes Blad | Postboks 235 |
2001 Lillestrøm | Tlf 63 80 49 40 | Mobil 952 22 055 | tw@rb.no

Vedlegg 7: Forslag fra Helgeland og Salten Journalistlag

Forslag om å fjerne Vær Varsom-plakatens pkt. 4.9.

Med bakgrunn i et debattmøte som ble holdt i Bodø høsten 2003 om mediernes omtale av selvmord og et ønske fra årsmøtet i Helgeland og Salten Journalistlag (HSJ), foreslår HSJ at Vær Varsom-plakatens punkt 4.9 tas opp til debatt i forbindelse med neste revisjon av Vær Varsom-plakaten.

Vi mener at punkt 4.9 i den form det framstår, er foreldet og misvisende. Bestemmelsen kan føre til at mediene ikke tar opp selvmord som samfunnsproblem og at et svært tabubelagt tema blir tiet i hjel, i stedet for å bli tatt opp og drøftet åpent. Vi merker oss en klar holdningsendring fra personer som sliter med psykiske lidelser, fra pårørende og fra folk flest omkring temaet selvmord. Så lenge mediene er varsomme i sin omtale av temaet og følger en del regler, for eksempel ikke forherliger selvmord som alternativ, er det viktig at dette samfunnsproblemet blir belyst og ikke skjøvet under teppet.

Mediene skal være særlig varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk, men emnet bør behandles etter vanlige nyhetskriterier. Det betyr at de aller fleste selvmord og selvmordsforsøk likevel ikke vil bli omtalt, siden de oftest ikke fyller vanlige nyhetskriterier, på lik linje med dødsfall som følge av sykdom. Vi foreslår at punkt 4.9 fjernes i Vær Varsom-plakaten og at det i stedet, i punkt 4.6 tilføyes følgende: *Vær ekstra varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk.*

Verdens Helseorganisasjon har utformet råd om hvilke hensyn mediene bør ta ved omtale av selvmord. Vi foreslår at det arbeides videre med å utarbeide slike generelle råd for norske medier, for eksempel ved at det settes ned et utvalg som skal arbeide med dette spørsmålet. Her mener vi at også fagfolk fra psykiatrien bør være representert. I forbindelse med møtet om selvmord som ble holdt i Bodø 7. oktober 2003, er det dannet et nettverk av fagfolk, pasient- og pårørende foreninger og mediefolk i Bodø. Vi ser nytten av å jobbe sammen for åpenhet om psykisk helse, og ser at denne modellen også bør kunne tas i bruk andre steder i landet.

Mo i Rana 18. november 2003

For Helgeland og Salten Journalistlag

Marit Ulriksen
leder

Veileder for omtale av selvmord

”Vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger”.

Selvmord er et tema mediene må behandle med særskilt varsomhet. Fram til 1. januar 2006 het det i Vær Varsom-plakaten at ”selvmord eller selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales”. Denne ordlyden hadde stått nesten uforandret i plakaten i nær 70 år.

Det er flere årsaker til at regelen om selvmordsomtale er endret:

Større åpenhet

Selvmord og selvmordsforsøk har vært tabubelagte temaer. De seinere årene har vi sett større åpenhet på dette området, ikke minst blant pårørende og etterlatte etter selvmord. Vi ser det blant annet i dødsannonse. Han eller hun ”valgte å forlate oss” eller ”tok sitt eget liv.” I tråd med økt åpenhet i samfunnet er det naturlig med økt åpenhet også i mediene.

Stort samfunnsproblem

Hvert år tar rundt 500 nordmenn sitt liv. Mellom 6000 og 8000 personer er årlig i kontakt med helsevesenet etter selvmordsforsøk.

På verdensbasis skjer det ifølge Verdens Helseorganisasjon rundt 870 000 selvmord årlig. Det er flere som dør som følge av selvmord enn som følge av trafikkulykker eller krig. Dette er et samfunnsproblem som mediene ikke kan fortie.

Fagfolk med stor kunnskap om selvmord mener medieomtale som er presis, skånsom og som gir informasjon om mulighetene for å få hjelp, faktisk kan hindre at flere liv går tapt.

Behov for kunnskap

Å ha en hovedregel om ikke å omtale selvmord gir ikke nok kunnskap om hvordan man skal omtale selvmord og når det er riktig av mediene å omtale selvmord. Det er stor usikkerhet blant journalister og redaktører når det gjelder dette vanskelige temaet. Fagfolk mener mediene kan gjøre stor skade ved uheldig omtale.

Endringen i VVP 4.9 betyr **ikke** at mediene nå ukritisk skal omtale ethvert selvmord eller selvmordsforsøk. Fortsatt er det slik at de aller fleste selvmord tilhører et menneskes innerste rom og privatsfære.

Men i noen tilfeller vil det være riktig av mediene å omtale selvmord, både selvmord generelt som samfunnsproblem og av og til også enkeltselvmord.

Eksempler på situasjoner der det kan være aktuelt med omtale:

Når personen som tar sitt liv er kjent for offentligheten og selvmordet får store samfunnsmessige konsekvenser. Da tidligere helseminister Tore Tønne tok sitt liv i 2002, var det naturlig for de fleste mediene å omtale dødsfallet som et selvmord. Dette var en forutsetning for debatten om hvorvidt pressens omtale av Tønne bidro til dødsfallet.

Mange pressefolk vil i dag hevde at det var feil av en samlet norsk presse ikke å omtale selvmordet til daværende statsminister Gro Harlem Brundtlands sønn i 1992, nettopp fordi dødsfallet fikk politiske konsekvenser. I dag ville trolig et dødsfall som dette blitt omtalt.

Det kan også være andre eksempler på at personen som tar sitt liv involverer offentligheten i sin gjerning. I noen tilfeller vil det være aktuelt med skånsom og forsiktig medieomtale for å informere om utrykninger med redningsmannskap, stengning av broer og veier, men her er det viktig å veie allmennhetens rett til informasjon mot skjerming av pårørende samt risikoen for smitte.

I noen tilfeller der det først har vært mistanke om en kriminell handling, kan det være aktuelt å omtale et dødsfall som et selvmord. Det skjedde for eksempel i forbindelse med en forsvinningssak i 2002 der en ung kvinne hadde vært savnet en tid. Da hun ble funnet og det var klart at det var et selvmord, omtalte flere medier dette.

Omskrivninger som har vært vanlige i norsk presse, som dødsfallet var ”en personlig tragedie”, ”det er ikke mistanke om noe kriminelt” og han eller hun ”ble funnet død” kan ofte virke mot sin hensikt, og det vil ofte fungere bedre med følgende formulering: vedkommende ”tok sitt eget liv”.

Det kan også være aktuelt å omtale selvmord som kan ha sin årsak i en svikt i hjelpeapparatet. Her kan medienes ansvar for å sette fokus på et samfunnsproblem komme i konflikt med muligheten for et balansert kildetilfang. På grunn av taushetsplikten kan og vil fagfolk ofte ikke uttale seg, også i tilfeller der de pårørende løser dem fra taushetsplikten.

Her er det viktig å gjøre en grundig kildekritisk jobb i forkant og sørge for at framstillingen av saken ikke blir for sensasjonspreget (se for øvrig avsnittet under merket ”Personvernet”)

Derfor skal vi være forsiktige:

Det er to hovedgrunner til at vi skal være særlig varsomme ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk:

Smittefaren

Vi må ta hensyn til at ukritisk og uheldig omtale kan føre til at flere personer kan komme til å ta sitt liv. Forskning viser at medieomtale kan føre til økning i selvmordsatferd, særlig når:

- metoden er presentert.
- det er store og gjentatte oppslag
- det er kjendiser som har tatt livet av seg

Unge mennesker er særlig utsatt for slik smitteeffekt.

- Hvis avisene begynner å skrive om selvmord på t-banen, kan vi faktisk få en epidemi av slike selvmord, uttalte selvmordsforsker og professor Lars Mehlum til magasinet Psykisk helse i 2/2005

Personvernet

Med i vurderingen om vi skal omtale selvmord eller ikke, må vi ta hensynet til de etterlatte og avdødes ettermæle. Trass i økt åpenhet, er dette fortsatt et tabubelagt tema.

Sorgprosessen etter et selvmord er mer kompleks enn ved andre dødsfall. Dette må mediene respektere og ta hensyn til i sin omtale. Her vil mange av de andre punktene i Vær Varsom-plakaten komme til anvendelse, for eksempel pkt. 3.9 og 4.6, og særlig følgende formuleringer: "Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser.Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre."

Det er viktig å være klar over at når det gjelder psykiske lidelser, knyttes det ofte langt tettere bånd mellom behandler og pasient / klient enn det som er vanlig ved annen type sykdom. Derfor oppfatter behandlere seg ofte som "pårørende" dersom de mister en klient på denne måten.

Råd

Verdens Helseorganisasjon utformet i 2000 råd til medier om omtale av selvmord. Her er noen av rådene gjengitt sammen med råd fra andre nasjonale og internasjonale selvmordseksperter:

Vær forsiktig med å publisere selvmordsmetode, brev eller bilder fra åstedet. Særlig detaljert beskrivelse av metode regnes som en faktor som kan bidra til imiterende atferd hos andre selvmordstruede personer.

Ikke glorifiser selvmordet, og unngå formuleringer som han eller hun "lyktes med å ta sitt eget liv". Bruk formuleringen "fullført" selvmord istedenfor "vellykket" selvmord. Fokuser heller på de problemene som kan ha utløst selvmordshandlingen og de problemer et slikt dødsfall skaper for de etterlatte. Legg vekt på alternative løsninger på problemene.

Ikke framstill selvmordet som en mystisk handling begått av en sunn og velfungerende person. Selvmord har nær sammenheng med betydelige psykiske lidelser.

Vær varsom med å forenkle bakgrunnen for selvmordet. Selvmord er aldri utløst av en enkelt faktor.

Lokale "selvmordsepidemier" blant unge forekommer. Vær forsiktig med medieomtale i slike situasjoner, siden det kan føre til forsterkning eller forlengelse av den lokale smitterisikoen.

Selvmondsomtale bør være nøktern og ikke sensasjonspreget. Unngå dramatiske detaljer og ta bare med relevante opplysninger. Presenter selvmordet mest mulig skånsomt og ta hensyn til dette i tittelbruk, introer etc.

Ta med informasjon om hvordan man kan få hjelp eller skaffe hjelp ved selvmordsfare og risikofaktorer man bør være oppmerksom på.

Det kan være nyttig å samarbeide med fagfolk om presentasjon av fakta i forbindelse med selvmord.

Norske selvmordseksperter mener ikke det er feil av mediene å omtale selvmord, men at det er viktig å være bevisst på hvordan man omtaler selvmord og selvmordsforsk.

Psykiater og professor i suicidologi ved Universitetet i Oslo, Lars Mehlum, er en av Norges fremste eksperter på selvmord. Han uttaler følgende om hvilken type omtale av selvmord som kan ha positiv effekt: "Å fokusere på selvmord som en utfordring for fellesskapet og som et samfunnsproblem vi kan gjøre noe med, vil være gunstig. Det har vist seg at mer omtale av psykiske lidelser gjør dem mindre stigmatiserende. Media må også søke å formidle håp, som er en meget sentral dimensjon når det gjelder selvmord."

Samarbeid med fagfolk kan hjelpe oss til å omtale selvmord på en mest mulig skånsom måte. Det er også viktig å få hjelp fra fagfolk, slik at vi kan formidle informasjon om hvordan personer som står i fare for å ta sitt eget liv, kan få hjelp.

Dette betyr ikke at mediene ukritisk skal slutte seg til alle påstander fra fagfolk som også kan være innbyrdes uenige om hva som er god og dårlig medieomtale. Men mediene skal ha respekt for at selvmordsomtale kan få uheldige konsekvenser. Vi har et selvstendig ansvar for å omtale selvmord på en gjennomtenkt og varsom måte.

Mer om smitteeffekt

Flere forskningsprosjekter bekrefter smitte som følge av avisoppslag og tv-programmer. Etter en tv-serie som ble sendt i Tyskland i 1988 der en 19-åring tar livet sitt ved å hoppe foran toget, registrerte man en 175 prosent økning i togselvmord mens serien gikk. Det var ingen økning i selvmord med andre metoder.

I 1998 økte antall selvmord med kullos i tettrom eksplosivt etter en reportasje i Oriental Daily Mail i Hong Kong.

Det finnes også eksempler på at reduksjon av selvmordsomtale har ført til reduksjon i antall selvmord. Etter en epidemi av t-baneselvmord i Wien på 80-tallet der enkeltselvmord var blitt omtalt, gjorde mediene en avtale med forskerne om ikke å omtale selvmordene. Antallet sank da markant. Tilsvarende erfaring er gjort når det gjelder selvmord fra Golden Gate-broen i San Francisco.

Psykisk sykdom

Som tidligere nevnt: Selvmord er et stort samfunnsproblem. Det er også viktig å være klar over at den viktigste årsaken til selvmord er psykiske lidelser og særlig depresjon. Nærmere

90 prosent av selvmordsofrene har en psykisk lidelse på dødstidspunktet. Lidelsen er ofte udiagnostisert og ubehandlet.

Selvmordspakter på Internett

Fagfolk advarer også mot omtale av selvmordspakter som inngås på internett. I 2000 advarte Senter for selvmordsforskning og -forebygging mot smittefaren ved å ”reklamere” for selvmordspakter om hopping fra Prekestolen i Rogaland. Fagfolkene mener norske medier ikke alltid er like flinke til å ta hensyn til slike advarsler.

Hvorfor er det viktig med kunnskap?

Det er lett å trå feil når selvmord skal omtales i mediene. En av årsakene er at noen av forsiktighetsreglene ved selvmord er forhold som er helt naturlige for mediene å fremheve i andre saker. Det ligger for eksempel i medienes natur å forenkle. Men når det gjelder selvmord, ber fagfolkene oss være forsiktig med for eksempel fastslå at det kun er én årsak til at en person tok sitt eget liv.

Det er naturlig for oss å vinkle, spisse, dramatisere og detaljere. Og da bør vi også ha kunnskap om hva vi bør være forsiktig med når det gjelder selvmordsomtale.

PFU

4.9 i Vær Varsom-plakaten er ikke noe hyppig anvendt punkt når det gjelder klager til Pressens Faglige Utvalg. Men jevnlig dukker det opp saker der PFU har kommet med en del prinsipielle uttalelser.

Selv om hovedregelen til årsskiftet 2005/2006 har vært at selvmord ikke skal omtales, har PFU tidligere uttalt at når selvmordet er et vesentlig element i en sak som allerede er kjent for offentligheten, bør det likevel kunne omtales.

PFU har også uttalt at det ikke er automatikk i at det er til skade for avdødes ettermæle at dødsårsaken blir kjent. Det forekommer tvert imot tilfeller der vedkommendes ettermæle kan være tjent med at tragedien blir kjent og dermed også forstått.

Når det gjelder mulig smitteeffekt av selvmord, uttalte PFU i sak 186/2002, der Dagbladet ble fritatt for omtale av selvmord, at mediene må være seg bevisst hensynet til faren for smitteeffekt. I samme sak konkluderte PFU med at redaksjoner ikke kan være avskåret fra å omtale selvmord eller selvmordsforsøk så lenge de presseetiske varsomhetskravene overholdes. At Dagbladet brakte informasjon om forebygging av selvmord, fremhever PFU som positivt.

I april 2005 behandlet PFU to klager mot Dagbladet som i februar samme år brakte en historie om en ung kvinne som tok sitt liv mens hun var pasient på et psykiatrisk akuttmottak. Dagbladet intervjuet 19-åringens mor, som var svært kritisk til hjelpeapparatet. Klagerne, en psykolog og en psykiater, brakte på banen spørsmålet om smitteeffekt, og mener fagfolk blir frarøvet muligheten til å komme til orde.

PFU påpekte at detaljeringsgraden i artikkelens beskrivelser med fordel kunne vært redusert. Utvalget understreket dessuten at det påhviler pressen et stort ansvar når det gjelder å veie

omtalen opp mot risikoen for smitteeffekt. PFU advarte også mot å gi reportasjer av denne art en form som uberettiget skaper inntrykk av at fagpersoner kan ha skyld i det som har hendt. Utvalget mente likevel at Dagbladet måtte være i sin fulle rett til å omtale saken, og konkluderte med at Dagbladet ikke hadde brutt god presseskikk.

Hvor får du mer hjelp?

Å omtale selvmord er vanskelig. Her er tips om hvor du kan søke råd og finne kilder med kunnskap om temaet:

Seksjon for selvmordsforskning og -forebygging, Universitet i Oslo. www.selvmond.info

International Association for Suicide Prevention, en internasjonal organisasjon med hensikt å forebygge selvmord, et forum for fagfolk, pårørende, personer som sliter med selvmordstanker og andre interesserte. Samarbeider tett med Verdens Helseorganisasjon, www.iasp.info

Leve, Landsforeningen for etterlatte ved selvmord, www.levenorge.no

Verdens Helseorganisasjon (WHO) (www.who.int)

Link til råd om selvmordsomtale: http://www.who.int/mental_health/media/en/426.pdf

Annenberg Public Policy Center, USA, link til råd om selvmordomtale:

http://www.annenbergpublicpolicycenter.org/07_adolescent_risk/SUICIDE/guidelines809.pdf

Mental Helse, interesseorganisasjon for brukere, pårørende og andre som er interessert i emnet psykisk helsevern, www.mentalhelse.no

Landsforeningen for pårørende innen psykiatri, www.lpp.no

Rådet for psykisk helse, www.psykiskhelse.no

Lokal ekspertiske i helseforetakene. Det finnes regionale sentre for selvmordsforebygging i alle de regionale helseforetakene. Også ved det enkelte sykehus og ved de distriktspsykiatriske sentrene vil det finnes fagfolk med kompetanse på dette området.

Flere av organisasjonene kan det også være fornuftig å henvise til når du skal omtale selvmord. I tillegg kan det være aktuelt å henvise til Mental helses krisetelefon (810 30 030) og Kirkens SOS (815 33 300).

(Denne "veilederen" er utarbeidet av Reidun Kjelling Nybø i Avis Nordland. Kjelling Nybø var medlem av komiteen som i 2005 leverte innstilling til revisjon av Vær Varsom-plakaten. Fra 1. februar 2006 er hun ansatt i en redaktørstilling i avisa).

Vedlegg 9: Monsenkomiteens innstilling til endring av PFU i 1970

NORSK PRESSEFORBUND

ROSENKRANTZGT. 3 IV - TELEFON 332420

OSLO 1 5. juni 1970

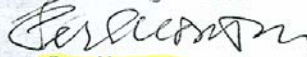
Arbeidsutvalget i
Norsk Presseforbund.

Komiteen til å avgi innstilling om Det faglige utvalgs arbeid og sammensetning m.v. avsluttet i går sitt arbeid. Sekretæren har fått i oppdrag å få manuskriptet renskrevet etter de siste korreksjoner.

Komiteen var enstemmig av den oppfatning at innstillingen burde trykkes, og hvis Arbeidsutvalget godkjenner denne fremgangsmåten, vil sekretæren sørge for trykningen og korrekturlesingen, og det ferdige trykte dokument vil deretter bli overlevert NP i det antall arbeidsutvalget måtte ønske.

Det tilføyes at komiteen var av den oppfatning at innstillingen - som vel vil bli gjenstand for diskusjon både i og utenfor pressen - bør trykkes i så stort opplag at alle Presseforbundets medlemmer kan få den.

Med vennlig hilsen

Per Monsen
formann

Olaf Solumsmoen

Innstilling fra Monsen-komiteen om Det faglige utvalg.

Norsk Presseforbunds hovedstyre besluttet 30. mai 1969 "å få et utvalg til å se på Det faglige utvalgs virksomhet, om det bør utvides, om arbeidsmåten bør legges om osv." Arbeidsutvalget oppnevnte i september 1969 Per Monsen som formann i et slikt utvalg og ammodet Norsk Redaktørforening og Norsk Journalistlag om hver å oppnevnte to medlemmer av utvalget. Norsk Redaktørforening oppnevnte Einar Diesen og Olav Brunvand og Norsk Journalistlag Ole N. Hoemsnes og Alf Nordhus. Olaf Solumsmoen ble ammodet om å fungere som komiteens sekretær og påtok seg vervet.

Komiteen har gjennom Det internasjonale presseinstitutt i Zürich (hvor Per Monsen tidligere var direktør) fått materiell fra alle land som har tatt spørsmålet om god presseskikk og pressens ansvar for korrekt informasjon opp til behandling. Komiteen har dessuten lagt særlig vekt på å skaffe opplysninger om de tiltak som i land som Sverige, Finland og Storbritannia er tatt for å utvide og forbedre deres institusjoner på dette område.

Komiteen viser angående dette til et senere avsnitt i innstillingen, hvor det er gitt en kort fremstilling av forholdene.

"Generelle synspunkter på pressens frihet og pressens ansvar".

Pressefriheten er en hjørnestein i det demokratiske samfunn. Et demokrati kan ikke eksistere uten fri opinionsdannelse og fri nyhetsformidling. I vårt land er pressefriheten forankret i Grunnlovens paragraf 100. Andre land har liknende bestemmelser som gir konstitusjonelt vern for det frie ord. Den europeiske menneskerettighetskonvensjon og FNs menneskerettserklæring definerer pressefriheten som en fundamental menneskerett: "Enhver har rett til menings- og ytringsfrihet. Denne retten omfatter frihet til å ha meninger uten innblanding, og til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer gjennom ethvert meddelelsesmiddel, og uavhengig av grenser."

Det er journalistene som er de yrkesmessige utøvere av denne grunnleggende friheten, og det legger et stort samfunnsmessig ansvar på pressens folk. De forvalter trykkefriheten og informasjonsfriheten på allmennhetens vegne. Hvis pressen skjøtter sin oppgave slett og unnlater å informere borgerne om viktige ting i samfunnet eller å belyse de forskjellige sider ved en sak, vil den enkelte borgers muligheter for å påvirke den demokratiske avgjørelsesprosessen bli mindre. På den annen side: En årvåken og ansvarsbevisst presse, som gir utførlige og korrekte opplysninger til sine lesere, som retter søkelyset mot misforhold og setter sosiale og politiske spørsmål under debatt, vil på en avgjørende måte bidra til å opprettholde et sunt og levedyktig demokrati. Bare en fri og uavhengig presse kan greie denne oppgaven.

Som all annen frihet kan selvsagt også pressefriheten misbrukes. Samfunnet har sikret seg mot enkelte former for misbruk, som oppfordring til straffbare handlinger eller spredning av æreskrenkende beskyldninger. Her gir straffeloven myndighetene rett til å gripe inn. Men ingen lovgivning kan hindre at pressen forsømmer sine informasjonsoppgaver, at enkelte aviser er mer eller mindre uetterrettelige i sin nyhetstjeneste eller at trykkefriheten blir brukt til å utgi publikasjoner som spekulerer i folks dårlige smak. Her må pressens egne folk sørge for at pressen kjenner sitt ansvar og fyller sin samfunnsmessige funksjon som er selve forutsetningen for pressefriheten. I løpet av de siste år er mye blitt gjort gjennom et målbevisst arbeid for å høyne den faglige standard i journalistyrket og ved å innskjerpe regler for god presseskikk, som utgjør en rettesnor for yrkets utøvere. Slike regler er utarbeidet i praktisk talt alle land med en fri presse. De er et uttrykk for den frivillige selvdisciplin

pressens egne organisasjoner pålegger sine medlemmer. I mange land har pressens organisasjoner opprettet egne organer (presseråd, faglige utvalg) som har til oppgave å håndheve de etiske retningslinjene for yrket.

Tross i disse anstrengelsene fra pressens side er det ikke til å unngå at det skjer utglidninger og at det blir syndet mot reglene. Det som mer og mer opptar offentligheten er imidlertid ikke enkeltstående utskielser, men en generell utglidning som henger sammen med den skjerpede konkurransen innenfor pressen og mellom avisene og de andre massemedia. For å overleve i denne konkurransen fristes enkelte aviser til å senke nivået eller vri nyhetene i sensasjonsbetont retning. I håp om å vinne nye lesere og øke opplaget forer de leserne med skandalestoff og beskjeftiger seg gjerne med kjente folks privatliv. Dette har skadet den samlede presses anseelse, og det har ført til at det er reist krav om inngrep mot pressen. I første rekke blir disse kravene begrunnet med at det er nødvendig å beskytte privatlivets fred.

I Storbritannia, hvor pressen er sterkt kommersialisert, har formannen i den siste pressekommisjon, som regjeringen oppnevnte i 1960, lord Shawcross, gitt uttrykk for sin oppfatning i meget kraftefulle ordelag: "Pressen som helhet kan ikke flykte fra sin del av ansvaret for den voksende kynisme og den synkende moralske standard, som i dag volder så stor bekymring. Dette er merkelig, for avisutgivere, eiere og journalister er jo alminnelige borgere som resten av oss, like opptatt som enhver annen av at det går bra her i landet og at barna deres sikres en lykkelig framtid. - Jeg tror at forklaringen, i allfall delvis, er at journalistene har vært sene til å oppfatte sitt arbeid som et profesjonelt yrke, og at de noen ganger har latt hensynet til opplag og fortjeneste forkludre det faglige og personlige ansvar. En yrkesholdning er en viktig ting, mye mer enn en spesiell fagkunnskap kombinert med et bestemt arbeid. Den innebærer en erkjennelse av offentlig tjeneste og funksjon, av personlig ansvar, og lojalitet mot de etiske regler som er blitt bygget opp. Journalistikk er og burde være en faglig profesjon. De som utøver dette yrket burde sette sin ære i at det inntar sin plass ved siden av andre betydningsfulle yrker her i landet. Det er avgjort ikke mindre viktig."

Britene har siden styrket sitt presseråd og satt større autoritet bak dets avgjørelser. Kritikken mot pressens faglige standard har ført til at spørsmålet om rekruttering og utdanning er tatt alvorlig opp. Men kravene om en skjerpet holdning, særlig overfor krenkelse av privatlivets fred, er ikke oppgitt. Et privat lovforslag ble riktignok i år lagt til side i Underhuset, men regjeringen har samtidig opplyst at det vil bli oppnevnt en komité som skal undersøke om det er nødvendig med en ny lov som beskytter privatlivets fred.

I Sverige har misnøyen med enkelte avisers behandling av personer og saker ført til at man i fjor på politisk hold drøftet å oppnevne en ombudsmann for pressen, en offentlig tjenestemann som skulle ta imot og undersøke klager mot avisene. De svenske presseorganisasjoner kom kritikken i forkjøpet ved å ansette sin egen pressens ombudsmann samtidig som pressens opinionsnemnd (faglige utvalg) ble styrket med representanter for allmennheten og fikk økede fullmakter.

Det er fra juridisk hold de hyppigste klager er kommet over at pressen - og andre massemedia - krenker privatlivets fred i jakten på stoff som selger godt. Spørsmålet om behovet for lovregler på dette området ble drøftet på en nordisk juristkonferanse i Stockholm i 1967 sammen med jurister fra andre land. På denne konferansen erkjente deltakerne at det kunne være betenkelig å innskrenke pressefriheten ved å innføre innskrenkninger i pressens rett til å skrive fritt om alle emner, også om private forhold som kan være av offentlig interesse. Man ble enige om at før lovregler kom

på tale burde pressen få anledning til å vise at den kunne holde sitt hus i orden gjennom selvdisiplin. Men viste det seg at pressens selvkontroll ikke førte fram, sto bare lovveien igjen.

Her i landet er det også enkelte jurister som har stilt seg mest tvilende til pressens ansvar og selvkontroll. Det utvalg som i 1967 anga innstilling om offentlighetsprinsippet i forvaltningen og som besto av høyesterettsdommer Reidar Skau og høyesterettsadvokatene Fredrik Sejersted og Audvar Os, brukte pressens mulige misbruk av opplysninger fra administrasjonen som et hovedargument mot offentlighetsprinsippet.

"Mot dette (offentlighetsprinsippet) står da de skadevirkninger som kan bli følgen av at pressen under et offentlighetsprinsipp fritt kan foreta seleksjon av det stoff som skal presenteres for offentligheten. Selv om man her langt på vei kan stole på pressens selvkontroll og diskresjon, må man regne med at hensynet til nyhetsverdien ofte vil gå foran hensynet til de interesserte. Det er den konklusjon man må trekke av erfaringene hittil. I dette ligger også en latent fare for misbruk fra pressens side, noe som må ventes å ville gå ut over sakenes opplysning."

I sine premisser bruker utvalget enda sterkere ord. Det peker på at mens tanken med offentlighetsprinsippet er å trygge den enkeltes rettsstilling, vil resultatet i stedet bli at han nådeløst prisgis offentligheten. Utvalget har ingen tillit til pressens selvdisiplin. Og det sier at dersom offentlighetsprinsippet virkelig gjennomføres, må det overveies å revidere straffeloven og skjerpe pressens ansvar.

Et enda ferskere eksempel på den manglende tillit til pressen, er innstillingen fra det utvalg som i 1969 la fram sine forslag om revisjon av vår straffeprosesslovgivning. Her ble det fremmet forslag om å innskrenke pressens adgang til å referere fra rettsaker, idet man ville gi adgang til å forby referat av vitneprov, dersom det ville krenke privatlivets fred at referat ble tillatt. Professor Anders Bratholm hevdet i denne forbindelse på et møte i Oslo Redaktørforening og Oslo Journalistklubb at man i det hele tatt, igjen av hensyn til privatlivets fred, burde overveie hele offentlighetsprinsippet under rettssaker. Rettssikkerheten var etter hans oppfatning tilstrekkelig trygget ved at de personer, som oppholdt seg i retten i embets medfør, var til stede.

De eksempler som er nevnt her fra Norge er ikke de eneste framstøt som er gjort for å begrense pressens frihet her i landet i de siste år. Redaktør Rolv Werner Erichsen, som skrev jubileumsboka for Norsk Presseforbund ved 50 års jubileet (For ytringsfrihet under ansvar), peker på at det er særlig på tre områder den norske presse har vært i statsmyndighetenes søkelys. Det er pressens anonymitetsrett, åpenbaring av statshemmeligheter og rettsreferater. Flere ganger har Justisdepartementet eller Straffelovrådet funnet det påkrevd å kreve skjerpede lovbestemmelser overfor pressen. Noen av disse bestrebelser har ført fram, andre er blitt avvist etter et energisk arbeid fra Norsk Presseforbunds og Norsk Redaktørforenings side. Werner Erichsen gir i sin bok en utførlig omtale av de forskjellige sakene, og komiteen finner å kunne henvise interesserte til den.

Det er vanskelig å si i hvilken grad de eksempler som her er nevnt er symptomatiske for det norske publikums holdning til pressen. Blant pressefolk er det en utbredt oppfatning at det ikke bare hos jurister og politikere, men også ute i allmennheten gjør seg gjeldende en kritisk innstilling til den måten en del av pressen bruker sin frihet på. Det er ikke alltid en logisk holdning, for en stor del av publikum liker samtidig å lese om andres privatliv, om grusomme forbrytelser og mindre oppbyggelige hendelser. For pressen selv er det imidlertid fare på ferde hvis avisenes anseelse synker og allmennhetens tillit til pressen blir svekket. I denne situasjon er

arbeidet med å holde et høyt nivå og skape respekt for god presseskikk dobbelt viktig. En høy faglig standard i pressen er den beste garanti for pressefriheten og den sikreste beskyttelse mot forsøk på å innføre restriktive tiltak overfor avisene. En høy faglig standard vil også gi allmennheten den nødvendige tillit til pressen, en tillit som pressen trenger hvis den skal holde sin plass i konkurransen med andre massemedia.

Det er denne tanke som ligger til grunn for komiteens innstilling om å styrke og utvide Det faglige utvalg.

Hva er gjort i Norge.

Norsk Presseforbund ble opprettet i 1910. Allerede på det konstituerende møte ble det tatt initiativ til å få opprettet en voldgiftsnemnd som skulle ha til oppgave å løse tvister mellom pressefolk. Det ble satt i gang en utredning av saken, og i 1913 ble det opprettet en voldgiftsnemnd på 15 medlemmer. Den kom ikke til å bli benyttet. Det var hovedstyret i NP som behandlet de klager som kom inn og som egentlig skulle vært forelagt voldgiftsnemnda. I 1928 nedsatte hovedstyret et utvalg som senere er blitt kalt Det faglige utvalg. Utvalget holdt til å begynne med ikke møter, formannen i utvalget ga utkast til en uttalelse, og dette utkast sluttet de øvrige medlemmer seg mer eller mindre helhjertet til. I 1937 ble dette endret. Det ble gjennomført at utvalget skulle drøfte sakene i samlet møte, og det ble fastslått at utvalgets avgjørelse skulle være endelig, mens den tidligere hadde vært forelagt hovedstyret i NP til godkjenning.

I forbindelse med denne endring i utvalgets arbeidsmåte, forelå det fra den daværende generalsekretær i Bladeierforeningen (nå NAL) Daniel Grini, forslag om at utvalget skulle suppleres med en representant for avisutgiverne og med en "formann utenfor pressen, fortrinnsvis en ansett dommer". Forslaget ble avvist av Det faglige utvalg og av hovedstyret i NP, vesentlig med den begrunnelse at en høyesterettsdommer ikke hadde noen særlige forutsetninger for å kunne avgjøre faglige spørsmål innad i pressen.

Etter krigen, i 1948, ble nye regler for utvalget vedtatt. Det ble konstatert at det allerede var innført den ordning at folk utenfor pressen kunne klage til utvalget, og dette ble derfor inntatt i vedtektene. Dessuten ble det vedtatt at begge parter skulle få legge fram sitt syn på saken før utvalget tok standpunkt. Endelig et uttalelsen fra utvalget skulle inntas i "Journalisten", og at den kunne offentliggjøres i dagspressen hvis hovedstyret ikke fant at særlige grunner talte mot det. Det er senere ikke gjort vesentlige endringer i vedtektene.

Det faglige utvalgs virksomhet vil være godt kjent av norske pressefolk, og komiteen finner det ikke nødvendig å gå nærmere inn på dette. Den nøyer seg med å peke på den store betydning det hadde at den nåværende "Vær varsom"-plakaten ble vedtatt av Norsk Presseforbund i 1954, og at plakaten ble klebet inn i alle pressekort fra det følgende år. Olaf Solumsmoen gir for øvrig i sin bok Vær varsom redaktør, utgitt på Universitetsforlaget i 1966, en bred oversikt over utvalgets arbeid fra 1928 og fram til 1965 og gir en rekke eksempler på hvordan utvalget har vurdert enkeltsaker, men også hvordan utvalget har vurdert en rekke prinsipielle spørsmål. Komiteen tillater seg å vise til følgende uttalelser: Redaktørens plikt til å innta imøtegåelser, bruken av tendensigse titler, artikler under fullt navn, politikere i særstilling, de anonyme inserater, kilde bør angis, brudd på sperrefrister, slutt på "halen", når kanavisdiskusjon avbrytes, Lindstrømsaken, Schnitlersaken og bruken av lydbånd. Komiteen understreker samtidig sterkt den betydning Vær varsom-plakaten og de etiske retningslinjer for redaktører har hatt. Begge deler har en høy standard.

Det bør tilføyes at Det faglige utvalg i de siste årene har hatt en sterkt stigende saksmengde. I 1968 ble det behandlet 95, i 1969 93 saker og i de tre første måneder av 1970 30 saker.

Som det går fram av "Vær varsom"-plakaten, er det etter hvert kommet i stand et samarbeid mellom pressens, dommerens og juristenes organisasjoner. I 1952 ble det opprettet en avtale om retningslinjer for avisenes omtale av rettssaker mellom Norsk Presseforbund, Den norske Dommerforening og Den norske Advokatforening. Denne avtale ble betydelig forbedret i 1965. Retningslinjene er gjengitt i boka "Vær varsom redaktør". Det er komiteens erfaring at pressefolk stort sett lojalt har søkt å etterleve retningslinjene, og at det som følge herav nå hersker ro om disse ting.

Det faglige utvalgs erfaringer.

Komiteen har lagt stor vekt på å registrere de erfaringer Det faglige utvalg selv har høstet under sitt arbeid. To av komiteens medlemmer, Einar Diesen og Olav Brunvand, har vært medlemmer av Det faglige utvalg i en årrekke, komiteens formann, Monsen, har vært medlem i en tidligere periode, og komiteens sekretær, Olaf Solumsmoen, har vært sekretær for Det faglige utvalg i et par år og har dessuten som redaktør av boka Vær varsom redaktør gått gjennom samtlige protokoller for utvalget. Komiteen hadde dermed et ganske usedvanlig godt grunnlag for å drøfte de erfaringer som utvalget har høstet. De kan summeres opp i følgende:

1. Behandlingen av klagen tar for lang tid, i enkelte perioder har den stoppet helt opp. Forklaringen er den enkle at utvalgets medlemmer alle er travelt opptatte mennesker, som ikke har kunnet avse tid til det forberedende arbeid som kreves. Løsningen er likeså enkel: å skaffe utvalget den sekretærhjelp som er nødvendig.
2. Forsinkelser i saksbehandlingen kan også skyldes at aviser som klagen har vært rettet mot har vært sene til å svare.
3. Det har nesten ikke forekommet dissenser i utvalget. Grunnen er den at utvalget har sett det som meget viktig at dets uttalelser blir enstemmige, ut fra det syn at det gir dem langt større tyngde og autoritet. Det har vist seg at når det gjelder god presseskikk, råer det en meget stor grad av enighet blant erfarne pressefolk. Enstemmighet i utvalget på tvers av politiske motsetninger har medvirket til å skape allmenn tillit til utvalgets arbeid og er en av forklaringene på at det her i Norge ikke har vært reist noen sterke krav om at folk utenfor pressen skulle delta i utvalget.
4. Utvalget har ikke betraktet seg som noen domstol som skulle legge strenge juridiske synsmåter til grunn for sine uttalelser. Det følger de etiske retningslinjer som er nedlagt i Vær varsom-plakaten og i Redaktørplakaten. Det gir plass for menneskelig vurdering og skjønn, som i denne forbindelse er av den største verdi.

Oversikt over hva andre land har gjort for å gjennomføre selvjustis i pressen.

Sverige:

Det første tiltak til å hevde god presseskikk ble i Sverige gjennomført i 1916 da Pressens Opinionsnämnd ble organisert. Etiske retningslinjer ble utferdiget i 1923. I nemnden var de tre presseorganisasjoner hver representert med en mann, formann har vært en høyesterettsdommer. I slutten av 1950-årene kom det til uttrykk skarp kritikk av den svenske presse, og det ble satt fram forslag i Riksdagen med sikte på statlig kontroll med pressen eller andre massemedia som overskred grensen for god presseskikk. Dette førte til at det ble tatt opp til forhandlinger mellom presseorganisasjonene: Tidningsutgivareförbundet (TU) og Publicistklubben (PU) og Svenska Journalistförbundet (SJ) om en utvidelse og styrking av opinionsnämnden. Forhandlingene ble meget langvarige, hvilket nok i første rekke skyldtes at det ble foreslått at nemnda skulle få

fullmakt til å ilegge aviser som ble "kjent skyldige" av nemnda, ganske betydelige bøter (sanksjoner). Forslaget møtte sterk motstand, og først da man fant fram til en annen form for "bot", kom det fart i forhandlingene om nemndas videre utbygging. Det ble vedtatt å innføre en "ekspedisjonsavgift", det vil si at en avis som blir funnet skyldig i grovt brudd på presseskikken skal betale 500 kroner første gangen, stigende for hver gang samme avis blir kjent skyldig, til 2.000 kroner.

Det viktige i avtalen mellom presseorganisasjonene var at de ble enige om å styrke nemnda med flere representanter for offentligheten og om å opprette en stilling som pressens ombudsmann. Ombudsmannen skal formelt høre under en uavhengig stiftelse som presseorganisasjonene har opprettet, og han skal fungere som en slags vakthund overfor utskielser i svensk presse, hjelpe og bistå klagere, selv ta opp klager mot aviser, osv. Opinionsnemnden skal bestå av tre fra pressen og to fra allmennheten. De to siste skal oppnevnes av Riksdagens ombudsmann og av Sveriges Advokatsamfund. Nemndas uttalelser skal gjøres tilgjengelig for offentligheten. Formannen velges av nemnda.

Budsjettet for nemnda er på 100.000 svenske kroner om året. Det er ennå for tidlig å si noe om hvilke erfaringer man har av den svenske nyordning. Pressens ombudsmann er ny i sin stilling, og folk er ennå ikke fortrolig med hans virksomhet. Det har imidlertid falt ro omkring pressen og håndhevelsen av dens selvkontroll etterat nyordningen ble innført.

Finnland:

Opinionsnemnden i Finland trådte i virksomhet 1. januar 1969. Den er basert på en overenskomst mellom alle finske presseorganisasjoner: Utgivere, redaktører, journalister og radio- og Tv-redaktører.

Opinionsnemnden skal behandle spørsmål som angår massemedia (altså også radio og TV):

Nemnden skal "tolke god journalistisk skikk samt journalisters skyldigheter og rettigheter". Den skal også behandle "myndigheters eller privatpersoners forsøk på å begrense informasjonsfriheten".

Nemndens uttalelser skal umiddelbart publiseres i det medium som har forbrudt seg mot god presseskikk.

Nemnden skal bestå av 13 personer: 4 valgt av utgiverne, 4 av journalistene. Disse 8 medlemmer velger nemndens formann, som ikke kan være utgiver eller journalist. Deretter velger de sammen med formannen 4 medlemmer som skal representere allmennheten. Disse kan ikke være i tjeneste hos noe informasjonsmedium. Nemnden velger to viseformenn. Klager til nemnden skal ledsages av en av nemnden bestemt avgift. Nemnden tar ikke opp klager som angår saker som går til domstolene. Anonyme klager behandles ikke. Nemnden kan selv avgjøre om den vil ta under behandling saker som har vært behandlet av domstol.

Nemnden kan beslutte at presidiet: formannen, de to viseformenn og sekretæren skal undersøke og eventuelt behandle en sak.

Nemnden kan høre klageren, den påklagede, sakkyndige, vitner og vedta andre tiltak for å få saken undersøkt.

Nemndens beslutning skal begrunnes tilstrekkelig. Den er offentlig hvis nemnden med partenes samtykke ikke bestemmer noe annet.

Nemndens kontor skal bestyres av en erfaren jurist.

Nemndens utgifter finansieres av de presseorganisasjoner som har inngått denne avtale.

Den finske opinionsnemnden har vært i virksomhet litt over ett år. Dens arbeid første året er blitt endel hemmet fordi cand. jur. Lars Bruun, som var drivkraften bak utvidelsen av nemnden og som ble ansatt som nemndens sekretær, gikk over i en ny stilling og derfor måtte trekke seg ut av nemnden som sekretær. Nemnden har engasjert en ung mann, som ennå ikke er ferdig med sin juridiske utdanning, som sekretær. Han har derfor måttet bruke endel tid på å sette seg inn i arbeidet.

Virksomheten i den finske opinionsnemnd omfatter også radio og TV, men foreløpig har nemnden ikke hatt noen klager på radio og TV til behandling. Klagen har vært rettet mot aviser og tidsskrifter.

Etpar politikere (særlig en fra Det svenske Folkeparti) har innbrakt klager for nemnden, men nemnden har avvist disse fordi klagen har dreiet seg om rent politiske tvistespørsmål og ikke presseetiske. En av klagerne har sagt at når opinionsnemnden ikke vil beskjefte seg med slike spørsmål, bør man få en statlig opinionsnemnd, men denne trusel synes ikke å ha fått noen tilslutning fra annet hold.

Storbritannia.

The Press Council - Presserådet - ble etablert i 1953 som en institusjon med den oppgave å øve selvjustis innenfor britisk presse. Bak den stod de forskjellige organisasjoner innen britisk presse, og Presserådet bestod de første år av pressens egne folk, av redaktører, journalister og utgivere.

I Storbritannia ble det reist skarp kritikk over at Presserådet var "judge and jury in its own case" - dommer og jury i egen sak, og etter en sterk økonomisk konsentrasjon i britisk presse, ble det i 1964 gjennomført en inngripende endring. Rådet er nå sammensatt av 20 representanter fra de forskjellige presseorganisasjoner og 5 utenfor pressen stående uavhengige medlemmer. Som formann har fungert en kjent jurist, vanligvis en tidligere høyesterettsdommer, oppnevnt av utvalgets øvrige medlemmer.

I statuttene for Presserådet angis oppgavene slik:

Å opprettholde og trygge pressens frihet,

Å opprettholde den høyeste etiske standard i britisk presse,

Å vurdere klager over pressen,

Å føre oppsikt med eventuelle restriksjoner som kan begrense informasjonen av offentlig interesse og viktighet,

Å rapportere til offentligheten tendenser i retning av større konsentrasjon og monopoldannelse innen britisk presse.

Budsjettet for presserådet er på omkring 20.000 pund om året (ca. 350.000 kroner), og rådet har egne kontorer med fast ansatt sekretær og to assisterende sekretærer, alle pressefolk, pluss kontorpersonele. Rådet gir hvert år ut en årsberetning med oversikt over dets arbeid, de saker som er behandlet, statistiske oppgaver over britisk presse og andre spørsmål som grenser inn på rådets arbeid. Ifølge sekretærens uttalelse har rådet nå vunnet seg en sterk posisjon i britisk presse, og dets kjennelser som blir publisert i pressen blir respektert av alle. En av de positive erfaringer rådet har høstet av sitt arbeid, er at dets virksomhet har bidratt til å skape større forståelse for hvordan en fri presse fungerer i samfunnet og hvilke problemer pressen står overfor.

Andre land.

Forholdet i Danmark er forskjellig fra de andre nordiske land. Da de danske presseorganisasjoner i 1950-årene forsøkte å opprette et utvalg for god presseskikk, særlig med henblikk på kriminalsaker, oppstod det uenighet mellom avisutgivernes og journalistenes organisasjoner om representasjonen i utvalget, og dette førte til at journalistenes organisasjoner ikke ble representert. Det danske utvalg har derfor fått en uheldig start, og det har hittil ikke lyktes å gi det den ønskelige bredde med representasjon fra utgivere, redaktører og journalister.

Utenfor Norden og Storbritannia er det opprettet presseråd eller utvalg for god presseskikk i seks vest-europeiske land. De arbeider stort sett etter de samme retningslinjer og med det samme formål som i Norge. Sammensetningene varierer noe. Av de europeiske land står Italia i en særstilling, idet en pressens æresrett her ble opprettet ved lov, etterat det hadde vært vanskelig å få til en frivillig avtale. Presseorganisasjonene godkjenner imidlertid den lovfestede æresrett. Også utenfor Europa er det opprettet presseråd eller faglig utvalg i en rekke land. I Asia og Afrika har pressens folk sett denne aktivitet som et viktig ledd i kampen for å beskytte pressen mot restriksjoner og inngrep fra myndighetenes side. I De Forenede Stater har imidlertid pressen av prinsipielle grunner satt seg imot opprettelse av presseråd som avsier kjennelser om god presseskikk. I noen enkeltstater har imidlertid pressefolk tatt opp arbeidet for å få dannet lokale presseråd. En oversikt over arbeidet med pressens selvkontroll i en rekke land i verden finnes i boka Vær varsom redaktør, og det henvises til denne oversikt som er skrevet av Per Monsen.

Vurdering av det faglige utvalgs arbeid.

Det faglige utvalg i Norge har som nevnt behandlet et meget stort antall saker i de senere år. Komiteen ser dette som et uttrykk for at allmennheten er blitt kjent med Det faglige utvalgs arbeid, slik at leserne i stadig større utstrekning søker Det faglige utvalgs hjelp for å fremme klager mot pressen. Stort sett mener komiteen å kunne slå fast at utvalgets arbeid har vunnet anerkjennelse og respekt både hos allmennheten og i pressen. Tross dette har man i pressens organisasjoner vært fullt klar over at utvalgets arbeid ikke har vært så effektivt organisert som ønskelig. De pressefolk som har deltatt i utvalgets arbeid har i sakens natur vært usedvanlig opptatte mennesker som har måttet skjytte vervet i Det faglige utvalg i tillegg til andre presserende arbeidsoppgaver. Det har ført til at sakene har blitt liggende lenger enn godt var. I 1964 satte hovedstyret i NP bestemte frister for behandlingen, men først etterat utvalget har fått fast sekretærhjelp har det vært mulig å holde seg à jour med sakene.

Mellom pressefolk har det lenge vært drøftet om Det faglige utvalg burde utvides og styrkes. I mai 1969 tok hovedstyret i NP saken opp og besluttet å få satt ned det utvalg som avgir denne innstillingen. Medvirkende var vel også at pressefolk i Sverige og Finland allerede lenge hadde arbeidet for å få styrket sine lands "faglige utvalg" ganske betydelig.

Fra tid til annen er det også fremkommet kritikk over forskjellige sider av utvalgets arbeid. I fagbladet "Journalisten" har det flere ganger hendt at den som får en uttalelse av utvalget mot seg, går til angrep på utvalget, som naturligvis ikke innlater seg på polemikk om sin virksomhet. Andre har kritisert at det enkelte ganger har trukket for lenge ut før uttalelsene foreligger. Utover dette er det ikke i vesentlig grad kommet fram noen kritikk, bortsett fra en undersøkelse som er foretatt av professor dr. juris Anders Bratholm og en assistent, en undersøkelse hvis resultat Bratholm la fram i et foredrag i Vitenskapsakademiet 14. september 1969. Dette fore-

av denne artikkel, som er distribuert til interesserte. Foredraget har enkelte gode ting å si om arbeidet, men har meget å kritisere. Det bringer ikke fram noe utover det utvalget selv er oppmerksom på.

Konklusjoner.

Komiteen er enstemmig kommet til den oppfatning at Det faglige utvalg bør styrkes og utvides og at dets uttalelser bør bli offentliggjort.

Komiteen vil først understreke at utvalgets arbeidsordning bør legges om slik at saksbehandlingen kan bli tryggere og raskere. Det er nærmest et teknisk spørsmål som kan løses ved at utvalget får den nødvendige arbeidshjelp - sekretær og kontordame - og at det gjennomføres den ordning at både den som klager og den som blir påklaget får anledning til både replikk og duplikk, dvs. at klagerens redegjørelse først forelegges den som er påklaget, at den påklagedes svar igjen forelegges klageren, og at endelig dennes nye bemerkninger forelegges den som er anklaget for å ha brutt god presseskikk. Dette betegner en betydelig forbedring av saksbehandlingen, idet duplikken sikrer at alle uoverensstemmelser mellom partene skulle kunne bli avklart før utvalget tar saken opp til behandling.

Komiteen mener også at det vil kunne forenkle saksbehandlingen betydelig hvis klagen mot en avis med en gang sendes til redaktøren, som får anledning til å ordne opp i saken straks med klageren direkte. Hvis klageren ikke er tilfreds med redaktørens svar, går saken tilbake til Det faglige utvalg med klagerens og redaktørens korrespondanse.

Komiteen er også enstemmig av den oppfatning at utvalget bør utvides og er blitt stående ved et utvalg på 7 medlemmer. Vår begrunnelse er at et bredere forum vil gi en tryggere behandling av sakene. Komiteen kan ikke si at erfaringen fra 3-mannsutvalget absolutt tilsier en utvidelse, men finner at det er grunner som taler for det. Det vil føre til at personer fra et bredere spektrum kan drøfte sakene og avgjøre dem. For å lette saksbehandlingen i det større utvalg, foreslår komiteen at utvalget kan opprette et arbeidsutvalg som kan tilrettelegge sakene og treffe avgjørelser i kurante saker.

Komiteen foreslår videre at utvalget sammensettes av pressefolk og representanter for allmennheten med 5 fra pressen og 2 fra allmennheten. Komiteen regner med at en slik sammensetning vil bidra til å skape større tillit hos allmennheten til utvalgets arbeid og gi større autoritet til dets kjennelser, ikke minst når det gjelder klager utenfor pressen. Komiteen forutsetter at allmennhetens representanter blir anerkjente personligheter som kan tilføre utvalget innsikt i og erfaringer fra forskjellige sider av samfunnslivet. De må også ha forståelse for pressens viktige funksjon i samfunnet, slik at de kan delta i utvalgets arbeid på like linje med pressens representanter. En av dem som skal representere allmennheten forutsettes å være jurist.

Komiteen foreslår at Det faglige utvalgs avgjørelser blir tilgjengelig for offentligheten. Komiteen mener at så lenge uttalelsene bare inntas i fagbladet Journalisten, er den generelle preventive virkning overfor aviser som har forbrutt seg relativt liten. Virkningen blir langt sterkere når uttalelsene kommer i dagspressen. En offentliggjøring i dagspressen vil også ha en betydelig oppdragende virkning når det gjelder den alminnelige avisleser, som på denne måten vil få en bedre forståelse av hvordan en fri presse arbeider, jfr. de britiske erfaringer.

Endelig vil det være et tungtveiende argument overfor forsøk på inngrep og restriksjoner overfor pressen at pressens folk ikke bare er innstilt på selvjustis bak lukkede dører, men at man erkjenner at det er en sak av så stor offentlig interesse

at Det faglige utvalgs kjennelser skal offentliggjøres, slik at aviser som bryter reglene for god presseskikk må tåle en offentlig irettesettelse. Offentligheten og den debatt dette kan føre til, vil også være til hjelp for pressen selv.

Komiteen vil også peke på at når den norske presse har gått så sterkt inn for offentlighetsprinsippet i forvaltningen, vil det være en naturlig konsekvens at den gir informasjon om pressens egne saker når disse saker er av offentlig interesse. Komiteen mener at offentliggjøring bør være hovedregelen, men at Det faglige utvalg selv må kunne gjøre unntak når spesielle omstendigheter tilsier det, f. eks. når det gjelder saker som angår privatlivets fred osv. I enkelte saker kan det også være nødvendig å holde klagerens navn utenfor. Det bør være utvalget selv som vurderer den form offentliggjøringen skal skje i.

Komiteen foreslår at det i statuttene fra Det faglige utvalg fastslås at utvalget skal ha grunnlag for sine avgjørelser i de presse-etiske retningslinjer som er trukket opp i Vær varsom-plakaten og i "Redaktørens oppgaver og plikter" - den første vedtatt av Norsk Presseforbund, og den siste vedtatt i fellesskap av Norsk Redaktørforening og Norske Avisers Landsforbund. Reglene vil være standardregler. Det gir full mulighet for Det faglige utvalg til å tilpasse bestemmelsene på den best mulige måte i den konkrete sak og å bruke den innsikt og erfaring i pressespørsmål som utvalgets medlemmer forutsettes å sitte inne med. Komiteen har drøftet om det er praktisk behov for en nærmere presisering av hjemmelsgrunnlaget, men er kommet til at dette neppe vil være hensiktsmessig. Det en trenger er regler som smidig kan tilpasses de høyst forskjelligartede forhold i norsk presse. For strikt utformede regler ville kunne bety at en hemsko ble lagt på utvalget.

Utenom Vær varsom-plakaten og "Redaktørens oppgaver og plikter" vil Det faglige utvalg også måtte ha for øye avtalen om retningslinjer for avisenes omtale av rettsaker. Avtalen ble inngått i 1965 mellom Den norske Dommerforening, Den norske Advokatforening og Norsk Presseforbund etter at også Riksadvokaten var tatt med på råd.

Videre vil Det faglige utvalg også ha som arbeidsgrunnlag vår alminnelige lovgivning som for eks. injuriekapitlet i straffeloven. I den forbindelse må dog presiseres:

- a. Det faglige utvalg skal ikke ha som oppgave å fungere som en form for straffedomstol, og det tas ikke sikte på å etablere et mellomledd mellom allmennheten og samfunnets domstolsapparat. Utvalget skal avvise tvister som er eller vil bli innbrakt for offentlig mekling eller for domstolene. Det vil være naturlig at utvalget i den konkrete sak overveier å la sin uttalelse ledsages av melding om at utvalgets avgjørelse ikke skal kunne påberopes direkte av partene om tvisten senere skulle bli prøvet ved domstol. Det faglige utvalg er en frivillig klageinstans. Herav følger at utvalget selv har adgang til konkret å avgjøre sitt kompetanseområde og også å foreta en konkret vurdering og tolkning av grunnlaget for sine avgjørelser. Det må ventes en sterk utvikling på pressefeltet med en ytterligere nyansering og skifting i folks oppfatning av hva som må anses som tilbørlig. Disse grunner gjør det påkrevd at utvalgets arbeid baseres på de oppfatninger som gjelder. Men utvalget skal i den enkelte sak ha for seg utviklingslinjene i pressen mer enn hvilke avgjørelser som tidligere måtte ha vært truffet. I en god del saker vil det bli tale om å fastlegge toleransegrenser, og spørsmålet vil måtte bli: Ønsker vi eller vil vi tolerere fremferd av den art som er påklaget?

Komiteen har inntrykk av at de momenter som den her nevner ikke er tillagt for-nøden vekt i forbindelse med noe av den kritikk som er fremført mot Det faglige utvalgs arbeid hittil.

- b. Det faglige utvalg skal nøye følge utviklingen i pressen, men ikke ut fra den synsvinkel at utvalget skal ha funksjon som aktorat mot foreteelser som finnes kritikkverdige.

Utvalget står fritt og har i tilfelle kompetanse til å ta opp kritikkverdige forhold. De presse-etiske normer som utvalget skal arbeide etter, ligger på et strengere nivå enn for eks. det som lovgivningen fastlegger. Derav følger også bl. a. at utvalgets avgjørelser ikke vil være konkret egnet til å bygges på i rettssaker. På den annen side må også de enkelte presseorganer virke i et hverdagsmiljø, og ingen - heller ikke samfunnet - er tjent med at utviklingen i norsk presse blir bundet slik at norsk presse etter hvert blir en anakronisme i forhold til den presse internasjonalt sett som det vil være naturlig å trekke sammenlikninger med.

Komiteen har satt opp et budsjett på 57.000 kroner til dekning av utvalgets utgifter til sekretær og kontorhjelpe, til porto og andre kontorutgifter og til utgifter i forbindelse med møtene. I tillegg kommer reise- og diettutgifter og godtgjørelse til medlemmene av utvalget. Budsjettforslaget legges ved innstillingen som bilag.

Felles utvalg for presse og kringkasting.

Under komiteens drøftinger har spørsmålet om felles utvalg for pressen og kringkastingen blitt reist. I Finland er en slik ordning gjennomført, men det finske utvalg har hittil ikke behandlet klager som gjelder kringkastingen.

Når utvalget reiser dette spørsmål, er det fordi det ikke er noen prinsipiell forskjell på pressens og kringkastingens håndhevelse av etiske retningslinjer i journalistikken. De som arbeider som journalister i de to store massemedia, er medlemmer av de samme presseorganisasjoner og forpliktet til å følge de samme krav til god presseskikk. Det er også klart at de to media påvirker hverandre. Tonen og journalistikken i det ene media vil lett smitte over på det annet. Komiteen mener imidlertid at dersom et utvidet faglig utvalg også skal behandle saker fra kringkastingen, må dette innskrenke seg til uttalelser av generell natur hvor det er spørsmål om kringkastingen har fulgt anerkjent god presseskikk. Det faglige utvalg kan ikke ta standpunkt til spesielle problemer og det særlige ansvar kringkastingen har som statlig institusjon med monopolrettigheter. Det samme gjelder de spesielle problemer kringkastingen står overfor når det gjelder dementier, og fjernsynet av bilder av personer og situasjoner.

Komiteen har i denne omgang ikke tatt noe standpunkt til om Det faglige utvalg også skal være et felles utvalg for presse og kringkasting, men mener at spørsmålet er så viktig at det fortjener overveielse. Norsk Presseforbund bør eventuelt legge saken fram for de av sine medlemmer som er ansatt i kringkastingen.

Komiteen legger til slutt fram følgende forslag til statutter for det nye faglige utvalg:

Utkast til nye statutter for Norsk Presseforbunds faglige utvalg.

Forslag til nytt navn på Det faglige utvalg: Pressens faglige utvalg.

1.

Pressens faglige utvalgs oppgave er å bidra til å opprettholde og å trygge den frie norske presse. Som et ledd i dette arbeid vil Utvalget søke å bidra til at norsk presse holder den høyest mulige etiske og faglige standard.

Som retningslinjer for sitt arbeid vil Pressens faglige utvalg legge til grunn:

Vær varsom-plakaten og Etske retningslinjer for redaktører.

I Vær varsom-plakatens innledning heter det:

"Det trykte ord er et mektig våpen. Misbruk det ikke!

De skadevirkninger ubetenksomhet og feil fra pressefolks side kan forårsake, går ofte videre og dypere enn noen på forhånd aner. Vis omhu og varsomhet, vis hensyn og ridderlighet! Det er ofte medmenneskers velferd det gjelder.

Still de strengeste krav til vederheftighet og redelighet i reportasje som i kommentarer. Intet bidrar sterkere til å bryte ned den nødvendige tillit til pressen enn gale eller misvisende meldinger og artikler. Vis utrettelig omhu for å bringe korrekte faktiske opplysninger, og vær ganske særlig varsom når det gjelder stoff som kan gå ut over folks gode navn og rykte! En beriktigelse etterpå gjenoppretter sjelden hele skaden."

I Etske retningslinjer for redaktører heter det:

"Det er en ansvarshavende redaktørs oppgave i sin gjerning alltid å ha pressens ideelle mål for øye, og i troskap mot ytringsfrihetens ukrenkelige prinsipper etter beste skjønn arbeide for det som han mener tjener samfunnet.

Han må respektere den objektive, sannhetssøkende reportasjes prinsipper, skjelne klart mellom fakta og vurdering og unngå fordekt propaganda. Den mening som avisen forfekter skal fremgå klart som en redaksjonell oppfatning både ved sitt innhold og ved sitt utstyr."

I samsvar med disse retningslinjer vil Pressens faglige utvalg søke å fremme god presseskikk ved å vurdere klager over norsk presses atferd, og personers og organisasjoners atferd overfor pressen. Det vil også ha sin oppmerksomhet henvendt på tendenser som tar sikte på å begrense tilgangen på informasjon av offentlig interesse og viktighet.

2.

Pressens faglige utvalg består av 5 representanter fra norske presseorganisasjoner og 2 personer fra allmennheten med personlige varamenn. Medlemmene oppnevnes av NPs hovedstyre. Utvalget velger selv sin formann. Innen utvalget opprettes et arbeidsutvalg på tre medlemmer, hvorav to fra presseorganisasjonene. Arbeidsutvalget kan ta standpunkt til enklere saker. Viktigere saker og spørsmål av prinsipiell natur bør behandles av det fulltallige utvalg. Utvalget regnes som fulltallig når minst 5 medlemmer møter, og såvel pressen som allmennheten er representert.

3.

Utvalget kan behandle klager fra enkeltpersoner, organisasjoner, institusjoner og myndigheter. Utvalget kan også ta opp saker selv. Det kan ikke ta opp til behandling saker som er eller vil bli innstevnet for domstolene.

4.

Klage over avis sendes til redaktøren av avisen. Han får anledning til å ordne opp i saken straks ved å ta direkte kontakt med klageren, i alminnelighet innen en uke. Hvis klageren ikke er tilfreds med svaret, tas klagen opp til behandling i Pressens faglige utvalg. Klageren og redaktøren stiller sin korrespondanse til Utvalgets disposisjon.

5.

Utvalgets daglige arbeid ledes av sekretariatet, hvis oppgave det er å forberede alle saker som skal forelegges arbeidsutvalg og det samlede utvalg, foreta eventuelle undersøkelser og sørge for at klager og påklagede får anledning til å fremlegge sine synspunkter på saken ved replikk og duplikk. Sekretæren har også til oppgave å sørge for at de fastsatte frister for replikk og duplikk overholdes, og at Utvalget behandler saken innen den bestemte frist.

6.

Når en klage er kommet til sekretariatet, skal den forelegges den som det er klaget på. Fristen for svar er 3 uker. Svaret forelegges klageren, som også har 2 uker til sine bemerkninger. Endelig får den påklagede 2 uker til sitt siste svar. Utvalget skal behandle saken så raskt som mulig.

7.

Når Utvalget har gjennomdrøftet saken, skal det forme sin uttalelse i en saksfremstilling og en konklusjon, begge deler så kort og konsis som mulig.

8.

Uttalelsen skal deretter sendes partene. Først når den forutsettes å være kommet partene i hende, skal den frigis til offentliggjøring. I særlige tilfelle, f. eks. hvor en offentliggjøring vil krenke privatlivets fred, kan Utvalget bestemme at uttalelsen ikke skal offentliggjøres, eller at den skal offentliggjøres på en sådan måte at klagerens navn holdes utenfor. Når Utvalgets uttalelse gjelder aviser som ikke kommer ut hver dag, ukeaviser og tidsskrifter, må offentliggjøring tilpasses deres utgivelsesdag.

9.

Utvalgets utgifter dekkes av presseorganisasjonene etter særskilt avtale som er inngått før Utvalget trer i virksomhet.

10.

Pressens faglige utvalg utgir hvert år en oversikt over de saker som er behandlet og de viktigere pressespørsmål som Utvalget har tatt standpunkt til.

11.

Disse vedtekter trer i kraft

Oslo, mai 1970

Per Monsen

Einar Diesen

Olav Brunvand

Ole N. Hoemsnes

Alf Nordhus

Olaf Solumsmoen

Vedlegg 10: Kronologisk saksoversikt

Mitt saksnummer	Saksnummer og år i PFU-arkivet	Medium
1	18/1950	Dagbladet
2	26/1972	Finnmarken
3	26/1972	VG
4	45/1973	Aktuell
5	45/1973	Aktuell
6	55/1974	NÅ
7	55/1977	Dagbladet
8	89/1978	Rogalands Avis
9	11/1979	Horda Tidend
10	11/1979	Morgenavisen
11	13/1979	Tromsø
12	74/1979	Dagbladet
13	74/1979	VG
14	89/1979	Se og Hør
15	47/1981	VG
16	47/1981	Dagbladet
17	47/1981	Se og Hør
18	47/1981	Morgenavisen
19	47/1981	Bergens Tidende
20	47/1981	Bergensavisen
21	86A/1983	Dagbladet
22	86B/1983	VG
23	92/1983	Lofotposten
24	58/1984	Nordlands Framtid
25	72/1985	Onsdagsposten
26	9/1986	Dagbladet
27	69/1988	Rogalands Avis
28	81/1988	Rogalands Avis
29	32/1989	VG
30	33/1989	Bergens Tidende
31	46/1989	Arbeideravisa
32	111/1990	Fredriksstad Blad
33	86/1992	Adresseavisen
34	138/1992	SøndagSøndag
35	139/1992	SøndagSøndag
36	66/1995	Glåmdalen
37	95/1996	Akershus Amtstidende
38	104/1996	Nordlands Framtid
39	166/1996	VG
40	12/1997	Allers
41	57/1997	Møre
42	01/1998	Nordlandsposten
43	80/1999	Finnmark Dagblad
44	44/2001	TV2
45	65/2001	Østlendingen
46	150/2001	Stavangeravisen.com
47	195/2001	NRK Telemark
48	186/2002	Dagbladet
49	71/2004	Dagbladet
50	161/2004	Dagbladet
51	185/2004	Lofot-Tidende
52	234/2004	Fædrelandsvennen
53	27A/2005	Dagbladet
54	27B/2005	Dagbladet

55	75/2005	Aftenposten
56	193/2005	Bergensavisen
57	195/2005	Dagbladet
58	39/2006	Stavanger Aftenblad
59	90/2006	TV2 Nettavisen
60	101/2006	Aftenposten.no
61	128/2006	Aftenposten
62	176/2006	Tromsø
63	176/2006	Tromsø
64	176/2006	Tromsø
65	176/2006	Tromsø
66	193/2006	VG
67	193/2006	VG
68	197/2006	VG

Vedlegg 11: Tabeller

Tabell 1: Antall klagesaker per år

2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997
11	5	4	0	1	4	0	1	1	2
1996	1995	1994	1993	1992	1991	1990	1989	1988	1987
3	1	0	0	3	0	1	3	2	0
1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980	1979	1978	1977
1	1	1	3	0	6	0	6	1	1
1976	1975	1974	1973	1972	1951- 1971	1950	1936- 1949		
0	0	1	2	2	0	1	0		

Tabell 2: Klagesaker fordelt på tiårsperioder

Tidsperiode	2006	1996-2005	1986-1995	1976-1985	1966-1975	1936-1965	Totalt
Antall saker	11	21	11	19	5	1	68

Tabell 3: Klagernes bakgrunn

Tidsperiode	2006	1996-2005	1986-1995	1976-1985	1966-1975	1936-1965	Totalt
Overlevende/pårørende	5	10	6	7	1	0	29
Andre involverte	2	5	1	0	1	0	9
Utenforstående	4 (3)	6 (1)	3 (2)	12 (1)	3 (1)	1	29
Initiativrett	0	0	1	0	0	0	1
Totalt	11	21	11	19	5	1	68

Tall i parentes viser hvor mange av de utenforstående klagerne som har bakgrunn fra helsevesenet.

Tabell 4: Klagesaker fordelt på medietyper

Medium	Papiravis	Ukeblad	Radio	TV	Nettavis	Totalt
Antall saker	57	5	0	2	4	68

Tabell 5: Klagesaker fordelt på dekningsområde

Tidsperiode	2006	1996-2005	1986-1995	1976-1985	1966-1975	1936-1965	Totalt
Riksmedier	6	9	3	9	4	0	31
Regionalmedier	1	4	3	1	0	1*	10
Lokalmedier	4	8	5	9	1	0	27
Totalt	11	21	11	19	5	1	68

* Klagen gjelder en sak i Dagbladet, som har sitt hovednedslagsfelt i Oslo på denne tiden.

Tabell 6: Klager fordelt på VG og Dagbladet

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Dagbladet	0	6	1	4	0	1	12
VG	3	1	2	2	1	0	9
Totalt	3	7	3	6	1	1	21

Tabell 7: Klagesakenes utfall i utvalget

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Felt	6	2	2	1	4*	0	15
Frifunnet	2	9	4	7	0	0	22
Kritikk	1	3	1	0	0	0	5
Totalt	9	14	7	8	4	0	42

* Arbeidernes Pressebyrå, som ikke er innklaget, felles likevel av utvalget. De resterende sakene er enten trukket, avvist, behandlet forenklet, foreldet, endt med minnelig ordning, forsvunnet eller er uklare.

Tabell 8: Klager fordelt på enkeltsaker og generelle saker

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Generelle	0	3	0	0	0	0	3
Enkeltsaker	11	18	11	19	5	1	65
Totalt	11	21	11	19	5	1	68

Tabell 9: Klager fordelt på selvmord og selvmordsforsøk

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Selvmord	1	15	8	9	3	1	37
Selvmordsforsøk	10	9	3	10	2	0	34
Totalt	11	24*	11	19	5	1	71

* Tallet er høyere enn antall saker i perioden fordi tre av sakene handler om både selvmord og selvmordsforsøk.

Tabell 10: Klager fordelt på sted

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Privat rom	4	4	3	2	0	0	13
Betinget offentlig rom	0	4	1	8	3	1	17
Offentlig forvaring	1	3	3	1	0	0	8
Offentlig rom	6*	3	0	7**	0	0	16
Uklart	0	4	4	1	2	0	11
Generelle saker	0	3	0	0	0	0	3
Totalt	11	21	11	19	5	1	68

* 5 av disse handler om samme selvmordsforsøk. ** 6 av disse handler om samme selvmordsforsøk.

Tabell 11: Klager der metode er omtalt

<i>Tidsperiode</i>	<i>2006</i>	<i>1996-2005</i>	<i>1986-1995</i>	<i>1976-1985</i>	<i>1966-1975</i>	<i>1936-1965</i>	<i>Totalt</i>
Metode omtalt	10	15	5	14	3	0	47
Saker totalt	11	21	11	19	5	1	68

Vedlegg 12: E-post fra Odd Raaum 26.3.2004

[Post](#)

[Egenskaper](#)

Fra: Odd Raaum
<Odd.Raaum@jbi.hio.no> fredag - 26. mars 2004 12:36

Til: "Liv Iren Hognestad" <liv@mediehogskolen.no>

Emne: RE: Selvmord og medier

Vedlegg: Mime.822 (3992 byte) [\[Vis\]](#) [\[Lagre som\]](#)

Hei Liv Iren Hognestad,

Ditt tema er stort og hyppig omtalt, så det er et spørsmål hvor man skal begynne. Det finnes knapt en lærebok i journalistikk eller spesiallitteratur om presseetikk som ikke er innom selvmordsemnet. En slående forskjell er det viktig å ha for øye fra starten, nemlig at den norske debatten nesten bare handler om personvernaspektene, mens utenlandske bekymringer ofte handler om den mulige smitteeffekten av selvmordsomtale (vedlagte lenke viser til en britisk veiledning som favner vidt). Nettsøk vil gi godt utbytte, særlig om utenlandske forhold. Se f.eks. Deutsche Presserat og andre lands Press Councils eller Press Complaints Commission.

Her hjemme har Pressens Faglige Utvalg en søkbar base tilbake til ca. 1994.

Noen grundig norsk behandling av temaet kjenner jeg ikke til, men tar forbehold om at fagmiljøer i retning psykologi/krisepsykiatri, f.eks. Atle Dyregrov i Bergen, Weisæth på Gaustad) har noe av interesse.

I norsk debatt er det en del celebre tilfeller, så som Oscar Mathisens selvmord etter å ha drept sin kone (Dagbladet 13. april 1954, med påfølgende storm mot avisen), Vebjørn Tandberg 1978, skolesjefen i Gran på Hadeland etter avsløringssak i bladet Hadeland og i Dagbladet (PFU-sak 9/86), Gros sønn 1992, Arne Treholts kone - overdose m/spekulasjoner 1992, børstdirektør Erik Jarve 1994, Tore Tønne.

Det er mitt inntrykk at svært mange journalister tror Vær Varsom-plakaten forbyr omtale av selvmord, men det heter at man "som hovedregel" ikke skal omtale. Hva som kan legitimere avvik fra hovedregelen, er unevnt. Jeg har anbefalt at PFU får utredet kriterier som kan samles i begrepet "allmenninteressen", en term som brukes både i jussen og i pressens eget legitimeringsretorikk (se min bok Dressur i pressen, Universitetsforlaget 2003). Jeg forstår det slik at vi her er nokså nær fokus for ditt prosjekt.
??

Den britiske Press Complaints Commission har i flere omganger utarbeidet en spesifisering av det tilsvarende begrepet "the public interest", men uten at resultatet er helt overbevisende (pcc.org.uk).

Det kan hende at jeg kan gi mer fokusert hjelp hvis du etter hvert kan presisere ditt fokus mer.

http://www.presswise.org.uk/display_page.php?id=171

Beste hilsen
Odd Raaum.

Vedlegg 13: Meldeskjema til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

Meldeskjemaⁱ

for forsknings- og studentprosjekt som medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt
(jf. personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter)

Meldeskjema sendes per post,
e-post eller faks, i ett eksemplar, til:

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
Personvernombudet for forskning
Harald Hårfagres gate 29
5007 BERGEN

personvernombudet@nsd.uib.no / Telefaks: 55 58 96 50 / Telefon: 55 58 21 17

Vennligst les veiledning bakerst

1. PROSJEKTTITTEL			
Medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk			
2. BEHANDLINGSANSVARLIG INSTITUSJONⁱⁱ			
Institusjon: Universitetet i Oslo			
Adresse:		Postnr.	Poststed:
Boks 1072 Blindern		0316	Oslo
3. DAGLIG ANSVARⁱⁱⁱ			
Navn (fornavn - etternavn): Sigurd allern			
Institusjon: Universitetet i Oslo			
Arbeidssted (avdeling/seksjon/institutt)		Akademisk grad/utdanning	Stilling
Institutt for medier og kommunikasjon		Professor	lektor, MA i journalistikk
Adresse – arbeidssted:		Postnr.:	Poststed:
Boks 1093 Blindern		0317	Oslo
Telefon:	Telefaks:	Mobil:	E-postadresse:
22850423	22850401	91345165	Sigurd.allern@media.uio.no
4. VED STUDENTPROSJEKT^{iv} (studiested må alltid være samme som arbeidssted til daglig ansvarlig)			
Navn (fornavn - etternavn) på studenten: Liv Ilen Høgnestad			
Studiested (avdeling/seksjon/institutt):		Akademisk grad/utdanning:	
UiO - Institutt for medier og kommunikasjon		Master journalistikk	
Adresse – privat:		Postnr.:	Poststed:
Eigemyrv. 11		4629	Kristiansund
Telefon:	Telefaks:	Mobil:	E-postadresse:
38062246	—	90129436	liv@mediehøgskolen.no

1 av 9

Er det spørsmål i forbindelse med utfylling av skjemaet, ta gjerne kontakt med Personvernombudet hos NSD, telefon 55 58 21 17

5. FORMÅL MED PROSJEKTET	
Problemstillinger, forskningsspørsmål, eller lignende.	Jeg vil se hva som har vært teori (Vår Varsom-platasten) og praksis i norske medier mht omtale av selvmord og selvmordsforsøk fra 1927 til 2006 med utgangspunkt i klager til Pressens Faglige Utvalg. Ut fra funnene vil jeg se om det er grunnlag for en endring av presse-etikk og/eller praksis.
6. PROSJEKTOMFANG	
☒ Enkelt institusjon ☐ Nasjonal multisenterstudie ☐ Internasjonal multisenterstudie Angi øvrige institusjoner som skal delta:	
7. UTVALGSBESKRIVELSE ^{VI}	
Beskrivelse av utvalget Gi en kort beskrivelse av hvilke personer eller grupper av personer som inngår i prosjektet (f.eks. skolebarn, pasienter, soldater, personer med redusert eller manglende samtykkekompetanse).	Klagesaker til PFU fra 1927 til 2006 om temaet. De som klager, de som blir klaget inn (medier) og PFUs medlemmer.
Rekruttering og trekking Oppgi hvordan utvalget rekrutteres og hvem som foretar rekrutteringen/ trekkingen.	Utvalget gjøres fra PFU-arkivet hos Norsk Presseforbund og Riksarkivet ved at jeg går gjennom samtlige saker og kopierer dem som omhandler temaet.
Førstegangskontakt Oppgi hvem som oppretter førstegangskontakt med utvalget.	Jeg har fått godkjennelse fra NP og Riksarkivet til å hente inn materialet.
Oppgi alder på utvalget	☒ Barn (0-15 år) * ☒ Ungdom (16-17 år) * ☒ Voksne (over 18 år) * På det tidspunkt saken ble klaget inn
Antall personer som inngår i utvalget.	Jeg har funnet 61 saker om temaet. I noen tilfeller er det samme personer som klager på ulike medier.
8. INFORMASJON OG SAMTYKKE ^{VI}	
Informasjon Oppgi hvordan informasjon til respondenten gis. NB. Se veiledning for krav til informasjon.	☐ Det gis skriftlig informasjon (legg ved kopi av informasjonsskriv). ☐ Det gis muntlig informasjon. Beskriv hva det informeres om. ☒ Det gis ikke informasjon. Dette er et sårbart tema, men i oppgaven min vil jeg sørge for anonymisering av avdøde, gjenværende og pårørende. Flere av sakene er gamle. Det vil også kunne oppfattes som en tilleggsskade om å få vite om prosjektet. Det er først og fremst medienes håndtering som er viktig og PFUs behandling.

Er det spørsmål i forbindelse med utfylling av skjemaet, ta gjerne kontakt med Personvernombudet hos NSD, telefon 55 58 21 17

<p><u>Samtykke</u> Innhentes samtykke fra den registrerte? NB. Se veiledning for krav til samtykke.</p>	<p>☐ Ja Oppgi hvordan samtykke innhentes (legg ved ev. kopi av samtykkeerklæring).</p> <p>☒ Nei Gi en redegjørelse for hvorfor det anses nødvendig å gjennomføre prosjektet uten samtykke fra respondenten. <i>fr. pkt 8 ang informasjon. I noen tilfeller er det også utenforstående som klager.</i></p>
<p>9. METODE FOR INNSAMLING AV PERSONOPPLYSNINGER^{III}</p>	
<p>Gi en kort beskrivelse av alle datainnsamlingsmetoder og datakilder som skal benyttes.</p>	<p><i>Full gjennomgang av PFO-arkivet. I tillegg vil jeg gjennomføre intervjuer med utvalgsmedlemmene og redaksjonene i to-tre nyere saker.</i></p>
<p>10. DATAMATERIALETS INNHOLD^{III}</p>	
<p>Gjør kort rede for hvilke opplysninger som skal samles inn. Legg ved spørreskjema, intervjuguide, registrerings-skjema e. a., som foreligger ferdig utarbeidet eller som utkast.</p>	<p><i>Hvem klager, hvem klages inn, utfall i PFO, argumenter, selvmod eller selvmodspørsmål, generelt eller spesifikke tilfeller, type medium, type sak, klager per år og totalt, offentlig eller privat person</i></p>
<p>Behandles det sensitive personopplysninger?</p>	<p>☒ Ja Hvis ja, oppgi hvilke: ☐ Rasemessig eller etnisk bakgrunn, eller politisk, filosofisk eller religiøs oppfatning. ☒ At en person har vært mistenkt, siktet, tiltalt eller dømt for en straffbar handling. ☒ Helseforhold. ☐ Seksuelle forhold. ☐ Medlemskap i fagforeninger.</p>
<p>Behandles det opplysninger om tredjeperson?</p>	<p>☒ Ja Hvis ja, hvordan blir tredjeperson informert om behandlingen? ☐ Får skriftlig informasjon. ☐ Får muntlig informasjon. ☒ Blir ikke informert.</p>
<p>11. INFORMASJONSSIKKERHET^X</p>	
<p>Merk av identifikasjonsopplysninger.</p>	<p>☒ Direkte personidentifiserende opplysninger Oppgi hvilke: ☒ Navn, adresse, fødselsdato ☐ 11-sifret fødselsnummer</p> <p>☒ Indirekte personidentifiserende opplysninger Oppgi hvilke: <i>varierer mye, kan være alder, bosted, yrke etc.</i></p>
<p>Dersom datamaterialet behandles elektronisk, oppgi hvordan direkte personidentifiserbare opplysninger (navn, 11-sifret fødselsnummer) registreres.</p>	<p>☒ Direkte personidentifiserende opplysninger (spesifiser hvilke over) erstattes med et referansenummer som viser til en manuell/elektronisk navneliste som oppbevares atskilt fra det øvrige datamaterialet. <i>Kopier av sakene vil bli oppbevart separat fra selve oppgaven. Hver sak gis et nummer, og datamaterialet lagres på separat pc.</i> Oppgi hvordan koblingsnøkkelen lagres og hvem som har tilgang til denne.</p>

	☐ Direkte personopplysninger lagres sammen med det øvrige materialet. Oppgi hvorfor det er nødvendig med oppbevaring av direkte identifikasjonsopplysninger sammen med det øvrige datamaterialet:
	☐ Annet Spesifiser:
Hvordan skal datamaterialet registreres og oppbevares? Sett flere kryss dersom opplysninger registreres flere steder.	<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div> ☐ Fysisk isolert pc tilhørende virksomheten ☐ Pc i nettverksystem tilhørende virksomheten ☐ Pc i nettverksystem tilknyttet Internett tilhørende virksomheten ☐ Isolert privat pc ☐ Privat pc tilknyttet Internett ☐ Videoopptak/fotografi </div> <div> ☐ Lydopptak ☐ Manuelt/papir ☒ Annet: Hvis annen lagring, beskriv nærmere: <i>Pc i nettverksystem tilknyttet Internett tilhørende arbeidsstøtten mitt. Allt materiale ligger på privat område.</i> </div> </div>
Sikring av konfidensialitet.	Beskriv hvordan datamaterialet er beskyttet mot at uvedkommende får innsyn i opplysningene? <i>Det er kun jeg som har tilgang til materialet (i tillegg til ikt som kan gå inn ved behov om det skulle være nødvendig)</i>
Vil prosjektet ha prosjektmedarbeidere som skal ha tilgang til datamaterialet på lik linje med daglig ansvarlig/student?	☐ Ja Oppgi hvilke: ☒ Nei
Innhentes personopplysninger ved hjelp av e-post/Internett?	☒ Ja Hvis ja, beskriv hvilke opplysninger og hvilken form de har. ☐ Nei <i>Noe av materialet ligger i PFU-basen på nett (www.pfu.no)</i>
Overføres personopplysninger over eksterne nettverk (som Internett)?	☐ Ja Hvis ja, beskriv i hvilken situasjon dette gjøres og hvilken form opplysningene har. ☒ Nei
Vil personopplysninger bli utlevert til andre?	☐ Ja Hvis ja, til hvem? ☒ Nei
12. VURDERING/GODKJENNING AV ANDRE INSTANSER	
Er prosjektet fremleggespliktig for Regional komité for medisinsk forskningsetikk?	☐ Ja Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☒ Nei
Dersom det anvendes biologisk materiale, er det søkt Regional komité for medisinsk forskningsetikk om opprettelse av forskningsbiobank?	☐ Ja Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☒ Nei
Er det nødvendig å søke om dispensasjon fra taushetsplikt for å få tilgang til data?	☐ Ja Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☒ Nei
Er det nødvendig med melding til Statens legemiddelverk?	☐ Ja Hvis ja, legg ved eller ettersend kopi av tilråding/tillatelse. ☒ Nei
Andre	☒ Ja Angi hvem. ☐ Nei <i>Riksarkivet har underskrevet taushetserklæring</i>
13. PROSJEKTPERIODE	
Oppgi tidspunkt for når datainnsamlingen starter – prosjektstart samt tidspunkt når behandlingen av personopplysninger opphører – prosjektslutt.	Prosjektstart (ddmmåååå): <i>6 juni 2005</i> Prosjektslutt (ddmmåååå): <i>trølig 10 mai 2007</i>

Gjør rede for hva som skal skje med datamaterialet ved prosjektslutt.

- ☐ Datamaterialet skal anonymiseres.
Gi en redegjørelse for hvordan datamaterialet anonymiseres.
- ☐ Datamaterialet skal oppbevares med personidentifikasjon
Hvor skal datamaterialet oppbevares?

Gi en redegjørelse for hvorfor datamaterialet skal oppbevares med personidentifikasjon.

14. FINANSIERING

15. TILLEGGSOPPLYSNINGER

Materialet er allerede innhentet etter tillatelse fra NP og Riksarkivet. Jeg antar at jeg ikke har sendt meldeskjema tidligere, men håper vi kan løse det litt vel. Dessom not bør gjøres annerledes, ber jeg om rask tilbakemelding, siden jeg ønsker å levere oppgaven allerede i vår. Trenger dere flere opplysninger, er det bare å ta kontakt. Jeg er opptatt av at oppgaven ikke skal bli byrden for de berørte.

16. ANTALL VEDLEGG

Oppgi hvor mange vedlegg som legges ved meldeskjemaet.

0

Vedlegg 14: Svar fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Sigurd Allern
Institutt for medier og kommunikasjon
Universitetet i Oslo
Postboks 1093 Blindern
0317 OSLO

Vår dato: 22.03.2007

Vår ref: 16472/GT

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 28.02.2007. Meldingen gjelder prosjektet:

16472	<i>Medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Sigurd Allern</i>
Student	<i>Liv Iren Hognestad</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

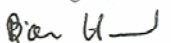
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/endringskjema>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/database/>

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 10.05.2007 rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Geir Teigland

Kontaktperson: Geir Teigland tlf: 55 58 33 48

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Liv Iren Hognestad, Eigemyrv. 11, 4629 KRISTIANSAND S

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet for forskning, NSD

Prosjektvurdering - Kommentar

16472

Personvernombudet finner at den registerbaserte delen av behandlingen kan gjennomføres med hjemmel i personopplysningsloven (POL) §§ 8 d og 9 h. Behandlingen av opplysninger innhentet gjennom intervju gis hjemmel i POL § 8 første ledd (samtykke).

Det forutsettes at informantene gis informasjon som tilfredsstillende kravene som stilles til slik informasjon, jf. POL § 19 a-e.

Det vurderes at den arkivbaserte delen av studien er av samfunnsmessig interesse, og at denne overstiger ulempen behandlingen medfører for den enkelte registrerte.

Personvernombudet finner at prosjektleder kan unntas sin informasjonsplikt overfor utvalget på bakgrunn av vanskelighetene det ville medføre å gi slik informasjon, jf. POL § 20 annet ledd, litra b.

Det forutsettes at prosjektleder utviser godt skjønn i forhold til presentasjon av de ulike sakene i oppgaven, anonymisering bør etterstrebes. Etter prosjektslutt i mai 2007 skal grunnlagsmaterialet anonymiseres ved at direkte og indirekte personidentifiserende opplysninger slettes eller omkodes (grovkategoriseres).

Vedlegg 15: Søknad til Riksarkivet om tilgang til PFU-arkivet

Riksarkivaren

Postboks 4013 Ullevål stadion

0806 Oslo

Liv Iren Hognestad

Eigemyrveien 11

4629 Kristiansand

Kristiansand, 20. april 2005

SØKNAD OM ADGANG TIL TAUSHETSBELAGT MATERIALE

Mitt navn er Liv Iren Hognestad. Jeg tar en mastergrad i journalistikk ved Universitetet i Oslo, og skal skrive en masteroppgave om medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk. Som en del av oppgaven vil jeg gå gjennom samtlige saker behandlet i Pressens Faglige Utvalg fra 1936 og frem til i dag for å finne saker som omhandler temaet mitt. Jeg er allerede godt i gang med å gjennomgå sakene som ligger i PFU-basen på nettet, men ble bedt av generalsekretær Per Edgar Kokkvold i Norsk Presseforbund å ta kontakt med dere for å få tilgang til de tidligere sakene.

Jeg søker med dette om å få tilgang til saksdokumentene til Pressens Faglige Utvalg som er katalogisert i Riksarkivet fra 1945 og frem til og med 1995. Jeg ønsker også tilgang til klagesakene fra 1927 frem til 1945, som jeg forstår ikke er omfattet av klausulering lenger. For å finne de aktuelle sakene vil jeg gå gjennom PFUs avgjørelse i sakene. De relevante sakene jeg finner, vil bli brukt til å se på hvordan denne type saker blir behandlet, hvem som klager (pårørende, andre involverte), hvorfor, hvem som blir klaget inn, samt klagerne, medienes og PFUs argumentasjon for å se om det kan påvises en historisk utvikling i forhold til presse-etikken slik den er nedfelt, blir håndhevet av mediene og PFU og oppfattet av de pårørende. Deretter vil jeg sammenholde funn og se hvorvidt etikken og praksisen i dag er i overensstemmelse med hverandre, eller om den ene eller andre bør endres i en bestemt retning.

Her er jeg interessert i samtlige dokumenter knyttet til saken; både klage, tilsvare og PFUs avgjørelse.

problemstillingen på oppgaven min er todelt.

Hovedproblemstilling:

Hva er og har vært teori og praksis angående medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk, og hvilke argumenter ligger bak?

Er det grunnlag for en endring av etikk og praksis? Hvorvidt er det argumenter som tilsier en endring av etikk og praksis?

Konkret vil jeg se nærmere på:

- a) Hva er argumentasjonen bak etableringen og revisjonene av selvmordspunktet i Vær Varsom-plakaten?
- b) Kan vi se endringer over tid i klagesaker fra klagers, medienes og PFUs side?
- c) Har holdningene til medieomtale av selvmord og selvmordsforsøk endret seg?

For å belyse problemstillingene best mulig vil jeg undersøke flere forhold.

- a) Arbeid med Vær Varsom-plakaten.
- b) Samtlige saker angående selvmord og selvmordsforsøk som er klaget inn for Pressens Faglige Utvalg fra 1936 og frem til i dag.

Intervjuer med involverte journalister, redaktører, PFU-medlemmer og pårørende i den grad det lar seg gjøre i et utvalg nyere saker

Vedlagt følger kopi av svarbrev fra Institutt for medier og kommunikasjon fra Universitetet i Oslo som dokumenterer at prosjektskissen er godkjent og at professor Sigurd Allern er oppnevnt veileder. Prosjektskissen følger for øvrig vedlagt.

Skulle det være noe som bør avklares, kan jeg nås på mobil 90129436 eller på denne e-posten.

Med vennlig hilsen

Liv Iren Hognestad